

АНТОАН ДЪО СЕНТ-ЕКЗЮПЕРИ ЗЕМЯ НА ХОРАТА

Превод от френски: Константин Константинов, —

chitanka.info

Анри Гийоме, другарю мой, посвещавам ти тая книга.

Земята по-продължително от всички книги ни учи да познаем себе си. Защото тя ни се съпротивява. Човек открива себе си, когато премери сили с някое препятствие. Но за да сполучи в това, нему е потребно сечиво. Потребно му е ренде или плуг. Когато оре, селянинът изтръгва малко по малко някои тайни от природата и истината, която освобождава така, е всеобща. Тъй и самолетът, сечивото на въздушните линии, намесва човека във всички стари проблеми.

Пред очите ми е винаги видението на моята първа нощ на полет над Аржентина, тъмна нощ, в която блещукаха, уединени като звезди, редките светлинки, пръснати в равнината.

Всяка от тях — сред тоя океан от тъмнини — сочеше чудото на едно човешко съзнание. В онова жилище четяха, размисляха, доверяваха си интимни неща един другиму. Там, в другото, се опитваха може би да изследват пространството, изтощаваха се в пресмятания за мъглявините на Андромеда. Оттатък се любеха. Далеч един от друг светеха в полето тия огньове, които искаха някой да ги поддържа.

Всички, дори най-скромните — поетът, учителят, дърводелецът. Но сред тия живи звезди колко много затворени прозорци, колко угаснали звезди, колко заспали хора!...

Трябва да опитаме да се съберем отново. Трябва да се помъчим да се свържем с някои от тия огньове, които пламтят далеч един от друг в полето.

I

ВЪЗДУШНАТА ЛИНИЯ

Беше през 1926 година. Току — що бях постъпил като млад пилот на работа в дружество „Латекоер“, което след „Аеропостал“ и „Ер-Франс“ беше осигурило връзката Тулуза — Дакар. Там учех занаята. Както другарите, на свой ред аз изкарвах там чиракуването, което новациите трябваше да изкарат, преди да имат честта да пренасят пощата. Опити със самолети, местения от Тулуза до Перпинян, тъжни уроци по метеорология в дъното на един хангар. Живеехме в боязън от планините на Испания, които още не познавахме, и в почит към дядките.

Ние намирахме тях дядки в гостилницата, избухливи, винаги на разстояние от нас, давайки ни твърде извисоко съветите си. И когато някой от тях се връщаше от Аликанте или Казабланка, с измокрен от дъжда кожен комбинезон, и ни заварваше късно, а някой от нас го запитваше стеснително за пътуването му, неговите къси отговори през дните на бури създаваха за нас един приказен свят, изпълнен с примки, с въздушни ями, с внезапно изникнали стръмни крайбрежни скали, с въртопи, които биха изкоренили кедри. Черни дракони пазеха входа на долините, снопове мълнии увенчаваха планинските върхове. Дядките умело поддържаха нашата почит. Но от време на време, почитан за вечни времена, някой от тях не се връщаше вече.

Спомням си едно такова връщане на Бюри, който след това се уби в Дорбиерите. Тоя стар пилот току — що бе седнал между нас и ядеше уморено, без да проговори, с рамене, още смазани от напрежението. Беше вечерта на един от ония лоши дни, през които по цялата въздушна линия, от единия край до другия, небето е гнило и когато на пилота му се струва, че планините се въртят в кал подобно развързани оръдия, които преораваха палубите на едновременните платноходи. Гледах Бюри, преглъщах слюнката си и накрая се осмелих да го попитам дали полетът му е бил труден. С набърчено чело, наведен над чинията си, Бюри не чу. През лошо време в откритите

самолети летецът се накланя извън предпазното стъкло, за да вижда по-добре, и плесниците на вятъра дълго след това свирят в ушите му. Най-сетне Бюри дигна глава, изглежда, че ме чу, че си спомни и неочаквано избухна в ясен смях. И тоя смях съвсем ме слиса, защото Бюри рядко се смееше, а тоя кратък смях озаряваше извътре неговата умора. Той не даде никакво друго обяснение за своята победа, наведе глава и продължи да дъвче мълчаливо. Но в полузрака на гостилницата, между дребните чиновници, които подкрепят тук своите мънички дребни умори, тоя другар с натезали плещи ми се стори обвеян с някакво странно благородство; под неговата груба черупка прозираше ангелът, който бе победил дракона.

Доиде най-сетне вечерта, когато и аз на свой ред бях повикан в кабинета на директора. Той ми каза съвсем просто:

— Вие ще тръгнете утре!

Аз стоях изправен, очаквайки да ми кажат да си вървя. Но след кратко мълчание директорът добави:

— Знаете ли добре нарежданията?

В онова време моторите съвсем не бяха така сигурни, както са днес. Често без предупреждение те спираха внезапно, като изтрещяваха подобно строшен съд. И тогава се изоставяхме на произвола над скалистата повърхност на Испания, дето нямаше никакви убежища. „Тук — казвахме си ние, — щом моторът се строши, самолетът — уви! — няма да закъснее да стори същото.“ Но самолетът все пак може да се замести с друг. Най-важното преди всичко друго бе да не се блъснем слепешката в някоя скала. Затова под страх на най-строгото наказание ни бе забранено да летим над море от облаци през планинските местности. Пилот, чийто мотор е спрял, вмъкнат в тия бели кълчища, би се блъснал в чукарите, без да ги види.

Затова тая вечер бавният глас подчертаваше за последен път нарежданията:

— Много е хубаво да се лети само с компас над море от облаци през Испания, много е изящно...

И още по-бавно:

— ... но помнете: под морето от облаци е... вечността.

И ето че внезапно спокойният, толкова единен, толкова прост свят, който се разкрива, когато човек излезе от облаци, доби сега за мене непознато значение. Тая мекота ставаше примка. Представях си

тая безбрежна бяла примка, простряна там някъде под нозете ми. Отдолу не цареше — както би могло да се мисли — нито движение на хора, нито глъчка, нито оживен превоз с каруци в градовете, но едно още по-пълно мълчание, един още по-съвършен покой. Това бяло лепило ставаше за мене граница между действителното и недействителното, между познатото и непознаваемото. И аз проумявах вече, че всичко видимо няма никакъв смисъл, ако не се възприема през една култура, през една цивилизация, през един занаят. Планинците също тъй знаят моретата от облаци. И все пак те не виждат тая приказна завеса.

Когато излязох от кабинета, изпитах детска гордост. И аз на свой ред щях да бъда още от зори отговорен за товар от пътници, отговорен за африканската поща. Но изпитвах също така и голямо унижение. Чувствувах се неподготвен. В Испания имаше малко убежища^[1]; страхувах се, че в случай на внезапно опасно спиране на мотора не ще зная къде да потърся някое спасително място. Наведен над безплодните карти, не можех да открия означенията, които ми бяха потребни; затова със сърце, преизпълнено от смесица на стеснение и гордост, отидох да прекарам това бойно бдение при моя другар Гийоме. Гийоме беше минал преди мене по тия пътища. Гийоме знаеше хитростите, чрез които могат да се получат ключовете на Испания. Гийоме трябваше да ме посвети във всичко това.

Когато отидох при него, той се усмихна.

— Научих новината. Доволен ли си?

Той отиде до долапчето, за да вземе порто и чашки, после, все така усмихнат, се върна при мене.

— Трябва да го полеем. Ще видиш, че ще върви добре. Както лампата разпръсва светлина, той разпръсваше наоколо си доверие, тоя другар, който по-късно щеше да спечели рекорда за пощенски полет през Андите и за полет през Южния Атлантически океан. Тая вечер — няколко години преди тия събития, — по риза, скръстил ръце под лампата, усмихнат с най-добра усмивка, той ми каза просто:

— Бури, мъгли, сняг — всичко това понякога ще ти досажда. Мисли тогава за всички, които са ги изпитали преди тебе, и си кажи простичко: щом други са го постигнали, това винаги може да се постигне.

Но аз все пак разгънах картите си и го помолих да прегледа с мене моя път. И наведен над лампата, облегал до рамото на старшия, усетих в себе си спокойствието на ученическите години.

Ала какъв странен урок по география получих там! Гийоме не ми даваше научни познания за Испания; той превърна Испания в приятелка. Той не ми говори нито за хидрография, нито за население, нито за местата, дето пасат стада добитък. Не ми разправя за Гуадикс, но за три портокалови дървета в едно поле близо до Гуадикс.

— Пази се от тях, отбележи ги на картата си... И отсега нататък трите портокалови дръвчета заемаха върху картата повече място, отколкото Сиера Невада. Той не ми говори за Лорка, но за един скромен чифлик близо до Лорка^[2]. За един чифлик, в който кипи живот. И за чифликчията. И за чифликчийката. И тая двойка, запиляна в пространството на хиляда и петстотин километра от нас, добиваше някакво безпределно значение. Настанени върху склона на тяхната планина, под техните звезди, те, подобно пазачи на маяк, бяха готови да се притекат на помощ на хората.

Така ние измъквахме от забравата им, от тяхната невъобразима далечност подробности, които всички световни географии дори не подозираха. Защото единствен Ебро, който напоява големите градове, интересува географите. Но не и той скрит под тревите поток, западно от Мотрил, тоя баща хранител на тридесетина цветя.

— Пази се от тоя поток, той похабява полето... Намеси го на картата си.

Ах! Аз ще си спомням за тая мотрилка змия! Тя беше съвсем нищожна на вид и може би в своя лек ромон едва — едва омайваше няколко жаби, ала лежеше само с едно затворено око. В рая на това спасително поле, простряна под тревите, на две хиляди километра оттук, тя ме дебнеше. При пръв случай би ме превърнала в сноп пламъци...

Също така аз очаквах с твърда стъпка тия тридесет овце върху склона на хълма, готови за бой:

— Ти смяташ, че хълмът е празен и — трак! — ето ти трийсетте овце, които те тръшват под колелата...

И аз отвърщах с очарована усмивка на тази толкова коварна заплаха.

И постепенно Испания от моята карта се преобразяваше под лампата в приказна страна. Аз отбелязах с кръстчета убежищата и примките. Отбелязах чифликчията, тридесетте овце, потока... Нанесох на точното ѝ място овчарката, която географите бяха пренебрегнали.

Когато се сбогувах с Гийоме, усещах необходимост да вървя в тая ледена зимна вечер. Дигнах яката на горното си палто и сред тия минувачи, които не знаеха нищо, разхождах своя младежки жар. Горд бях, че досягах с лакти тия непознати хора, с моята тайна в сърцето. Тия варвари не ме знаеха, но утре призори в пощенските чували на мене щяха да поверят те своите грижи и своите устремии. В моите ръце щяха да сложат своите надежди. Така, загърнат в палтото си, аз вървах между тях с покровителствени стъпки, но те не знаеха нищо за моята загриженост.

Те нямаше също така да получават съобщенията, които аз получавах през нощта. Защото снежната буря, която се готвеше може би някъде и която би усложнила моето първо пътуване — интересуваше моята собствена плът. Звездите гаснеха една по една — как биха узнали това тия хора, които се разхождаха? Аз единствен бях довереникът. На мене съобщаваха преди боя позициите на неприятеля...

Но тия условни думи, които ме свързваха така сериозно, аз ги получавах близо до осветените витрини, дето лъщяха коледни подаръци. Там, в нощта, бяха изложени като че всичките съкровища на земята и аз вкусвах гордото опиянение на самоволното отказване. Аз бях заплашен воин: какво значение имаха за мене всички тия блестящи кристали, отредени за вечерни празненства, тия абажури на лампи, тия книги! Аз вече потъвах в мократа мъгла, вкусвах вече, пилот от въздушната линия, горчивия плод на тия нощни полети.

Когато ме събудиха, беше три часът заранта. Блъснах из един път външните капаци на прозореца, забелязах, че над града вали, и почнах да се обличам със сериозност.

Половин час по-късно, седнал върху куфарчето си, чаках на свой ред върху тротоара, лъснал от дъжда, да мине автобусът и да ме вземе. Толкова другари преди мене бяха изтърпявали със свито сърце това очакване на деня на посвещението. Най-после зад ъгъла на улицата той изскочи — едновременна кола, раздрънкана като железарии, и аз, както другарите преди мене, на свой ред имах сега правото да седна на

скамейката, свит между още сънени митничар и неколцина чиновници. Автобусът миришеше на непроветрено, на прашно управление, на стара канцелария, дето животът на човека затъва като в подвижен пясък. На всеки петстотин метра той спираше, за да вземе още някой секретар, някой митничар, някой инспектор. Ония, които бяха вече заспали вътре, отвърщаха с неясно изръмжаване на поздрава на новодошлия, който как да е се пъхваше в колата и тутакси заспиваше. Това беше тъжно возене върху неравната каменна настилка на Тулуза; и пилотът от въздушната линия, смесен с чиновниците, отначало не се различаваше от тях... Но уличните фенери минаваха един след друг, летището приближаваше и тоя стар раздрънкан автобус се превръщаше вече само в един сив пашкул, от който човекът щеше да излезе преобразен.

Всеки от другарите така в някоя подобна утрин е почувствувал в себе си как под уязвимия подчинен чиновник, още зависим от лошото разположение на тоя инспектор тук, се ражда оня, който е отговорен за пощата до Испания и Африка, как се ражда оня, който само след три часа ще настъпи срещу мълниците на дракона от Хоспиталет... който само четири часа по-късно, след като е победил дракона, ще реши — сега вече напълно свободен — дали да завие към морето, или да превземе с пристъп направо височините на Алкои, който ще преговаря с бурята, с планината, с океана.

Всеки от другарите, размесен също така с безименните пътници в колата под тъмното зимно небе на Тулуза, е почувствувал в някоя подобна сутрин как израства в него господарят, който пет часа по-късно, след като е оставил зад себе си дъжда и снеговете на севера, отпъждайки назад зимата, ще забави мотора и ще почне да се спуска в разгара на лятото под ослепителното слънце на Аликанте.

Тоя стар автобус е изчезнал, но неговата неприветливост, неговото неудобство са още живи в спомена ми. Той символизираше необходимата подготовка към суровите радости на нашия занаят. Всичко тук бе изпълнено с поразителна съдържаност. Спомням си как три години по-късно научих, без да бяха разменени и десет думи, за смъртта на пилота Лекривен, един от стоте другари по въздушната линия, които в някой мъглив ден или мъглива нощ бяха получили вечния си отпуск.

Беше три часът заранта, цареше същото мълчание, когато чухме директора, невидим в тъмното, че извишава глас към инспектора:

— Лекривен не се е приземил тая нощ в Казабланка.

— А! — отвърна инспекторът. — А?

И изтръгнат от дрямката си, той се помъчи да се разбуди, да покаже усърдието си и добави:

— А! Да? Значи, не е успял да прелети? Или се е върнал?

На което от дъното на автобуса отговориха просто:

— Не.

Ние почакахме продължението, но не се чу нито дума повече. И с всяка нова минута ставаше все по-очевидно, че след това „не“ няма да има друга дума, че това „не“ беше отговор на проверка, че Лекривен не само не бе кацнал в Казабланка, но че вече никога и никъде нямаше да кацне.

Така през тая сутрин, в утрото на моя първи полет с пощата, аз се подчинявах на свой ред на свещените обреди в занаята и чувствувах, че ми липсва увереност, гледайки през стъклата лъскавото шосе, дето се отразяваха фенерите. Виждаха се как бягат по локвите като палмови листа големи бразди от вятъра. И си мислех:

„Наистина... за първото си пътуване с пощата... наистина... нямам голям късмет.“ Дигнах очи към инспектора:

— Дали е лошо времето?

Инспекторът хвърли безизразен поглед към прозореца.

— От това не може да се разбере — промърмори най-сетне той.

А аз се питах по какво ли тогава би се познало лошото време. Предната вечер с една само усмивка Гийоме бе заличил всички лоши поличби, с които ни угнетяваха Дядките и които сега си припомнях: „Който не познава линията камък по камък, ако срещне снежна буря, тежко му... О! Да! Тежко му!...“ Тям им трябваше да пазят достойнството си и те клатеха глави, гледайки ни със стесняващо съжаление, като че ни жалеха заради невинното ни простосърдечие.

И наистина за колцина от нас досега тоя автобус не бе послужил като последно убежище? За шестдесет, осемдесет? Возени от същия мълчалив шофьор през някоя дъждовна сутрин. Оглеждах се наоколо си: светли точки блестяха в тъмнината, цигарите сочеха хора, които размислят. Скромни размисли на остарели чиновници. На колцина от нас тия спътници не са били последните изпращачи?

Аз долавях също онова, което те си доверяваха полугласно. То се отнасяше за болести, за пари, за тъжни домашни грижи. То сочеше стените на безцветния затвор, дето тия хора бяха заключени. И изведнъж пред мен се яви образът на съдбата.

Стари чиновнико, другарю мой, който си тук, никой никога не те е накарал да се измъкнеш навън и ти съвсем не си отговорен за това. Ти изгради своя покой, запушвайки, както правят термитите, с цимент всички пролуки към светлината. Ти си се свил на топка в твоето буржоазно спокойствие, в твоите навици, в задушващите обреди на твоя провинциален живот, ти издигна тая мъничка крепост срещу ветрищата, срещу приливите и срещу звездите. Ти съвсем не искаш да се тревожиш от големите въпроси, ти твърде много се мъчи, докато забравиш своето качество на човек. Ти съвсем не си жител на блуждаеща планета, ти не си задаваш въпроси без отговор: ти си просто дребен тулузки буржоа. Никой, когато още е било времето за това, не те е разтърсил за раменете. Сега глината, от която си омесен, е изсъхнала и се е втвърдила и никой не би могъл вече да събуди заспалия музикант или поета, или астронома, които може би са живели отначало в тебе.

Аз вече не се окайвам за дъждовните вихрушки. Вълшебството на моя занаят ми разкрива цял един свят, в който — преди още да изтекат два часа — ще настъпя срещу черните дракони и срещу чукарите, увенчани с коси от сини мълнии, и дето, когато падне нощта, освободен вече, ще чета пътя си по звездите.

Така се извършваше нашето професионално кръщение и ние започвахме да пътуваме. Тия пътувания най-често минаваха без особени събития. Ние слизахме спокойно като водолази в дълбочините на нашето владение. Днес то е добре проучено. Пилотът, механикът, радистът вече не са изложени на приключения, но се затварят в една лаборатория. Те се подчиняват на движението на стрелките, а не на гледките, които се редуват. Навън планините тънат в мрак, но това вече не са планини. Те са невидими сили, приближаването на които трябва да се изчисли. Под лампата радистът прилежно означава цифрите, а пилотът променя пътя си според това дали планините са се отклонили, дали върховете, които той е искал да заобиколи отляво, са се изпречили насреща му — сред мълчанието и тайната на бойните приготовления.

А радистите, които бдят на земята, приемат прилежно в бележниците си в една и съща секунда същите думи, продиктувани от техния другар: „Дванадесет и четиридесет през нощта. Път с 230. На борда всичко е наред.“

Тъй пътува днес екипажът. Той по нищо не чувства, че е в движение. Както нощем сред море, той е много далеч от всякакъв пътеводен знак. Но моторите изпълват тая осветена стая с бръмчене, което променя същината ѝ. Но часовете се превъртат. Но в тия циферблати, в тия лампи на радиото, в тия стрелки, във всичко това се извършва невидима алхимическа работа. Секунда по секунда тия тайни движения, тия заглушени думи, това внимание приготвят чудото. И когато удари часът, пилотът може с увереност да долепи чело до прозореца. Небитието е родило златото: то блести в огньовете на площадката за приземяване.

И все пак ние всички сме имали пътувания, при които два часа след излитането, време, толкова незначително от гледище на отделния човек, изведнъж сме усещали нашето отдалечаване — по-голямо, отколкото ако бихме били в Индия, и от което не сме вярвали, че ще се върнем.

Така, когато Мермоз за пръв път полетя с хидроплан над Южния Атлантически океан, привечер той навлезе в областта Пот-о-Ноар. Насреща си видя да се събират опашките на циклон, както човек вижда да се съзижда стена, после нощта настъпи сред тия приготовления и ги скри. А когато един час по-късно той се промъкна под облаците и излезе от тях, намери се сред фантастично царство.

Морски вихрушки се изправяха събрани, привидни, неподвижни, като черни колони на някакъв храм. По-широки в двата си края, те поддържаха ниския и тъмен свод на бурята, но през цепнатините на тоя свод падаха ивици светлина и между тия стълбове пълната луна блестеше върху студените плочи на морето. И Мермоз продължи пътя си през тия необитаеми развалини, лъкатушейки от един светъл улей до друг, заобикаляйки тия гигантски стълбове, дето несъмнено клокочеше издигналото се море, летя така четири часа по тия лунни потоци към изхода на храма. И това зрелище бе тъй поразително, че едва преминал Пот-о-Ноар, Мермоз се сети, че не го е било страх.

Аз също си спомням за един такъв час, когато прекрчваш синора на действителния свят: радиогонометрическите сведения,

съобщавани от сахарските летища през цялата нощ, бяха неверни и ни бяха сериозно заблудили — радиста Нери и мен. Когато в дъното на един процеп от мъглата съзрях, че блести вода и веднага извих към брега, ние не знаехме от колко време сме се задълбочавали навътре в морето.

Не бяхме вече уверени, че ще стигнем брега, защото може би бензинът би се свършил. Но щом стигнехме брега, трябваше да намерим място за приземяване. А беше часът на лунния залез. Чувствувахме се глухи, тъй като нямахме сведения от земята, а постепенно ставахме и слепи. Луната вече съвсем залязваше, като бледа жаравя, сред мъгла, подобна на снежна грамада. Небето над нас също почваше да се покрива с облаци и сега вече летяхме между облаците и мъглата, сред някакъв свят, лишен от какъвто и да е зрак и вещество.

Летищата, които ни отговаряха, не можеха да ни определят къде сме: „Не може да се изчисли... Не може да се изчисли...“, защото нашият глас стигаше до тях отвсякъде и отникъде.

И внезапно, когато вече се бяхме отчаяли, една светла точка се откри напред вляво на кръгозора. Аз почувствувах бурна радост, Нери се наведе към мене, чух го, че пее! Това не можеше да бъде друго, освен летище, не можеше да бъде друго, освен неговата сигнална лампа, тъй като нощем цяла Сахара угасва и се превръща в мъртво пространство. Но светлината поблещука за малко и угасна. Били сме се насочили към една звезда, която се мярна само за няколко минути, преди да залезе между пластовете мъгла и облаци.

Тогава видяхме да се явяват други светлини и с някаква смътна надежда се насочвахме поред към всяка една от тях. И когато светлината не угасваше скоро, ние се изкушавахме да опитаме: „Светлина пред нас — нареждаше Нери на летището в Сиснерос, — угасете и запалете три пъти вашата лампа.“ Сиснерос угасяше и запалваше три пъти своята сигнална лампа, но острата светлина, която ние дебнехме, не премигваше: беше светлина на непоколебима звезда.

Макар че бензинът се привършваше, ние непрекъснато се хващяхме на тия златни вѐдици, всеки път за нас това беше истинската светлина на сигнална лампа, всеки път това беше слизане на земята и живот, а после трябваше да сменяме звездата.

И тогава се почувствувахме изгубени в междупланетното пространство, между тия неуловими планети, в търсене на едничката истинска планета, нашата, единствената, в която бяха нашите познати гледки, нашите родни домове, нашите нежности.

Единствената, в която имаше... Ще ви разкажа за видението, което ми се яви и което може би ще ви се види детинско. Но и сред опасността човешките грижи си остават, а аз бях жаден, аз бях и гладен. Ако намерим Сиснерос, щом вземем бензин, ще продължим пътя и ще кацнем в Казабланка на разсъмване, по хладина. Няма повече работа! Нери и аз ще слезем в града. На разсъмване се намират кафененца, които току — що отварят... Нери и аз, вече в безопасност, смеейки се на прекараната нощ, ще се настаним на една маса пред топли кифли и кафе с мляко. Нери и аз ще получим тоя утринен подарък на живота. Така старата селянка се сближава със своя бог само чрез едно боядисано изображение, чрез някой наивен медальон, чрез някоя броеница: за да ни накарат да чуем добре, трябва да си говорят на прост език. Така радостта на живота се въплътяваше сега за мен в тая първа ароматична и гореща глътка, в тая смесица от мляко, кафе и жито, чрез която човек се приобщава със спокойните пасища, с чуждоземните растения и жетвата, чрез която човек се приобщава с цялата земя. Между толкова звезди само една беше създала, за да знаем, че е достъпна за нас, тая ароматична чаша на сутрешната закуска.

Но непроходими пространства се трупаха между нашия кораб и тая обитаема земя. Всички световни богатства лежах в една пращинка, загубена между съзвездията. И звездоброецът Нери, който се мъчеше да я разпознае, умоляваше неспирно звездите.

Изведнъж юрукът му се стовари върху рамото ми. На листчето, което обясняваше тоя удар, прочетох: „Добре сме, приемам едно великолепно съобщение...“ И със затуптяло сърце аз зачаках да ми предаде написани няколкото думи, които щяха да ни спасят. Най-сетне получих тоя небесен подарък.

Той носеше дата от Казабланка, която бяхме напуснали предната вечер. Закъсняло при предаването, това съобщение изведнъж ни бе настигнало през две хиляди километра, между облаците и мъглата и изгубени над морето. То идеше от представителя на държавата в летището на Казабланка.

И аз прочетох: „Господин дьо Сент-Екзюпери, принуден съм да поискам от Париж наказанието ви, понеже при тръгването си от Казабланка извихте много близо до хангарите.“ Вярно беше, че бях извил много близо до хангарите. Вярно беше също, че тоя човек вършеше занаята си винаги раздражен. В канцеларията на летището бих изтърпял смирено това мърене. Но то ни намираше там, дето не му беше работа да ни намира. То прозвуча фалшиво между тия оредели звезди, между тоя пласт от мъгла и тоя заплашителен дъх на морето. Ние държахме в ръце съдбините — нашите собствени, на пощата и на нашия кораб, ние с мъка се крепяхме да живеем още, а тоя човек там изливаше върху нас дребнавото си злопаметство. Но без да се раздражим ни най-малко, Нери и аз почувствувахме как ни обзема внезапна и голяма веселост. Тук ние бяхме господари. Той сам ни накара да съзнаем това. Този ефрейтор, значи, не бе видял по нашивките на ръкавите ни, че сме станали капитани? Той безпокоеше нашия размисъл тъкмо когато ние сериозно отивахме и се връщахме от Голямата мечка до Стрелеца, когато единственото нещо, което бе от наш мащаб и можеше да ни занимава, беше тая измяна на луната...

Незабавното, единственото задължение на планетата, в която тоя човек се проявяваше, беше да ни достави точни цифри за нашите изчисления между звездите. А те бяха неверни. За всичко останало планетата временно трябваше да мълчи. И Нери ми написа: „Вместо да се забавляват с глупости, биха сторили по-добре да ни насочат нанякъде...“

„Те“ за него бяха всички народи по земното кълбо с техните парламенти, сенати, флоти, с техните войски и императори. И препрочитайки съобщението на тоя луд човек, който смяташе, че има някаква работа с нас, ние се насочихме към Меркурий.

Спасихме се по най-странна случайност: настъпи часът, когато, жертвувайки надеждата да видя Сиснерос и като завих перпендикулярно по направление на брега, реших да държа тая посока до свършване на бензина. Така ми оставаше известна вероятност да не потъна в морето. За зла чест моите лъжовни фарове ме бяха довели бог знае де. За зла чест също тъй гъстата мъгла, в която бяхме принудени по липса на по-добро да се гмурнем сред дълбоката нощ, ни оставаше малка вероятност да кацнем без катастрофа на земята. Но нямах какво да избирам.

Положението беше толкова ясно, че аз тъжно дигнах рамене, когато Нери ми пъкна едно съобщение, което само един час по-рано би ни спасило: „Сиснерос се решава да ни даде указания. Сиснерос сочи: двеста шестнадесет, не сигурно...“ Сиснерос вече не тънеше в мрака, Сиснерос се обаждаше там някъде, доловимо, отляво. Да, но на какво разстояние? Нери и аз водихме къс разговор. Много късно. Съгласни бяхме. Ако гоним Сиснерос, увеличавахме опасността да изпуснем брега. И Нери отговори: „По липса на бензин за повече от един час държим посока деветдесет и три...“

Пред това време летищата едно по едно се пробуждаха. В нашия диалог се вмесиха гласовете на Агадир, на Казабланка, на Дакар. Радиопостът на всеки от градовете тръбеше тревога във въздушните пристанища. Началниците на въздушните пристанища тръбяха тревога на другарите. И малко по малко те се събираха около нас, както около леглото на болен. Безполезна топлина — но все пак топлина. Безполезна, но толкова нежни съвети!

И внезапно изплува Тулуза, Тулуза — началната точка на въздушната линия, загубена там някъде, на четири хиляди километра от нас. Тулуза изведнъж се пъкна между другите и нас и без предговор запита: „Апаратът, с който летите, не е ли Ф...“ (Забравих означението му.) — „Да.“ — „Тогавя разполагате с бензин още за два часа. Резервоарът на тоя апарат не е типов резервоар. Насочете се съм Сиснерос.“

Така необходимите неща, налагани от един занаят, променят и обогатяват света. За пилот от въздушната линия не е дори потребна подобна нощ, за да открие нов смисъл в старите неща: еднообразната гледка, която изморява пътника, за екипажа е всеки път различна. Тая облачна маса, която задръства кръгозора, не е вече декор за него: тя интересува мишците му и му поставя задачи. Той вече държи сметка за нея, измерва я, един истински език ги свързва — нея и него. Ето там един връх, още далечен; какво ли лице ще ни покаже? В лунна нощ той ще бъде удобен знак за упътване. Но ако пилотът лети слепешката, ако мъчно коригира своето отклонение и не е уверен в местонахождението си, връхът ще се превърне в експлозив, ще изпълни със заплахата си цялата нощ, също както една — единствена мина, пусната в морето, тласкана от теченията, похабява цялото море.

Също тъй се менят и океаните. За обикновените пътници бурята остава невидима: гледани толкова отвисоко, вълните като че нямат релеф, а мъглите от ситните пръски на вълните изглеждат неподвижни. Единствени големите бели петна, подобни на палмови клони, се разстилат, набраздени с жилки и ръбове и като че замръзнали. Ала екипажът преценява, че тук всяко приземяване е забранено. За него тия палми са като огромни отровни цветя.

И дори ако пътуването е щастливо пътуване, пилотът, който лети по своя отрязък от въздушната линия, не присъствува на едно обикновено зрелище. Тия багри на земята и на небето, тия следи от вятъра върху морето, тия позлатени от залеза облаци — той не се възхищава, а размисля върху тях. Подобно на селянин, който обикаля имота си и по хиляди признаци предвижда идването на пролетта, заплахата на сланата, приближаването на дъжда, професионалният пилот също чете по знаците на снега, по знаците на мъглата знаците на благополучната нощ. Машината, която изпърво сякаш го е отдалечавала от тях, всъщност още по-здраво го изправя срещу големите природни проблеми. Сам сред едно безпределно, устроено от някое бурно небе съдилище тоя пилот защитава пощата, която пренася срещу трите първични божества — планината, морето и бурята.

---

[1] За самолети. — Б.пр. ↑

[2] Град в провинцията Мурция. — Б.пр. ↑

II ДРУГАРИТЕ

1.

Неколцина другари, между които и Мермоз, основаха френската линия — от Казабланка за Дакар, прекосяваща неподчинената Сахара. Понеже тогавашните мотори мъчно издържаха, една внезапна повреда принуди Мермоз да се озове в плен на маврите; те не се решиха да го убият, държаха го пленник петнадесет дни, после го върнаха срещу откуп. И Мермоз отново пое пощата над същите области.

Когато се откри линията за Америка, Мермоз, винаги начело, беше натоварен да изучи отрязъка Буенос Айрес — Сантяго и след като бе направил един мост над Сахара, да построи друг над Андите. Поверен му бе един самолет, който се издигаше на пет хиляди и двеста метра. Върховете на Кордилерите са високи седем хиляди метра. И Мермоз полетя да търси проходи. След пясъка Мермоз тръгна срещу планината, срещу високите върхове, които, когато вее вятърът, развиват своето снежно було — онова пред бурно побеляване на нещата, с ония сурови люшкания, които принуждават пилота към своеобразна борба с нож. Мермоз влизаше в тия борби без никак да познава противника, без да знае дали човек остава жив след такива схватки. Мермоз „проправяше път“ за другите.

Най-сетне, един ден, като „проправяше път“, той попадна в плен на Андите.

Паднали на височина четири хиляди метра върху едно високо плато с отвесни стени, механикът му и той цели два дена се мъчиха да се измъкнат. Но бяха здраво хванати. Тогава изиграха последния си коз, насочиха самолета към празното пространство, подскочиха силно върху неравната почва чак до пропастта и там се спуснаха надолу. Падайки, самолетът придоби достатъчна скорост, за да може отново да бъде управляван. Мермоз го издигна точно срещу един връх, досегна върха и с вода, течаща от всички пукнатини, причинени от измръзване през нощта, с мотор, който се поврежда и спира само седем минути след тръгването, откри най-сетне чилийската равнина като обетована земя.

На следния ден той отново полетя.

Когато Андите бяха добре изследвани и техниката на прелетяванията — овладяна, Мермоз повери тая линия на другаря си Гийоме, а той тръгна да изследва нощта.

Прожекторите не бяха още въведени и върху мястото за приземяване през тъмните нощи нареждаха срещу Мермоз немощната светлина на три бензинови факли.

Той надви и това и установи пътя.

Когато нощта беше овладяна, Мермоз опита океана. И оттогава — 1931, пощата почна да се пренася за четири дни от Тулуза до Буенос Айрес. Веднъж на връщане точно в средата на Южния Атлантически океан маслото на самолета спря да тече, при това над бурно море. Спаси ги, него, пощата и екипажа му, един кораб.

Така Мермоз преодоля пясъка, планината, нощта и морето. Неведнъж той е бил в опасност сред пясъците, планината, нощта и морето. И когато се връщаше, то беше винаги, за да тръгне наново.

Най-сетне, след дванадесетгодишна работа, прелитайки за лишен път Южния Атлантически океан, той сигнализира едно късо съобщение, че десният мотор е повреден. След това настъпи мълчание.

Новината не изглеждаше много обезпокоителна и въпреки това след десет минути мълчание всички радио постове по линията от Париж до Буенос Айрес почнаха тревожно бдение. Защото десет минути закъснение не значат много във всекидневния живот, но в пощенското летене добиват тежко значение. Сред това мъртво време е заключено някакво непознато събитие. Може би незначително или носещо нещастие, но то вече е станало. Съдбата е казала своята дума и срещу тая дума няма място за молба: една желязна ръка е направлявала екипажа или към безвредно кацване в морето, или към гибел. Но присъдата не е още съобщена на ония, които чакат.

Кой от нас не познава тия все по-гаснещи надежди, това мълчание, което се влошава всяка минута все повече като безнадеждна болест? Ние сме се надявали, след това часовете изтичат и ето че става вече късно. Тогава трябваше да разберем, че нашите другари няма вече да се върнат — че те почиват в този Южен Атлантически океан, небето на който толкова често бяха браздили. Мермоз без друго се беше прислонил зад своето дело като жътвар, който ляга в нивата си, след като здраво е вързал снопите.

Когато някой другар умира така, неговата смърт изглежда все още като нещо, което е в реда на занаята и може би в първите минути наранява по-малко, отколкото друга смърт. Наистина той се е отдалечил, след като е сменил последното летище, но неговото присъствие още не ни липсва тъй дълбоко, както би ни липсвал хлябът.

Вярно, ние свикнахме да чакаме дълго срещите. Защото другарите от линията са разпилени по света, от Париж до Сантяго да Чили, уединени, подобни на часовои, които почти не си продумват. Само понякога при пътуване пръснатите членове на голямото професионално семейство се събират тук или там. Около масата, събрани само за една вечер, в Казабланка, в Дакар, в Буенос Айрес, след дълги години мълчание, подхващат се прекъснати разговори, свързват се отново старите спомени. Сетне отново тръгваме. Така земята е същевременно и пустинна, и богата. Богати са тия потайни, скрити и мъчно достъпни градини, в които занаятът винаги ни връща някой ден. Другарите — може би животът ни отделя от тях, пречи ни да мислим много за тях, но нали те са някъде, макар да не знаеш къде точно, мълчаливи и забравени, но толкова верни! И ако кръстосаме техния път, те раздрусват раменете ни с такива пламенни изблици на радост! Разбира се, ние бяхме свикнали да чакаме...

Но един ден постепенно разбираме, че ясният смях на тоя например не ще го чуем вече никога. Разбираме, че оная градина ни е завинаги забранена. Тогава почва нашата истинска жалейка, която съвсем не е остра като нож, но е малко горчива.

Наистина никога нищо не може да замести изгубения другар. Не можеш по никакъв начин да си създадеш пак стари другари. Нищо не е толкова ценно, както общите спомени за сума лоши часове, изживени заедно, за сума скарвания, примирявания, сърдечни прояви. Ако посадите един дъб, напразно бихте чакали да се подслоните скоро под неговите листа.

Тъй върви животът. Отначало сме се обогатили, садим през цели години, но идват други години, когато времето разваля тая работа и изкоренява посаденото. Един по един другарите измъкват от нас сенките си. И от тоя час нататък към нашата жалейка се примесва скритото съжаление, че остаряваме.

Такава е нравствеността, на която Мермоз и другарите му ни научиха. Величието на един занаят може би се корени преди всичко в

това, че обединява хората: има само едно истинско богатство, и то е отношението между хората.

Работим ли единствено за материални блага, ние само изграждаме нашата тъмница. Ние се затваряме в нея самотни с нашите монети от пепел, с които не може да се купи нищо, за което си струва да живееш.

Когато потърся в спомените си ония, които са ми оставили най-трайно удоволствие, ако направя равносметка на часовете, които са били ценни, без друго ще посоча другарите, които никакво богатство не би могло да ми даде. Не се купува приятелството на един Мермоз, на някой другар, с когото преживените заедно изпитания са те свързали завинаги.

Тоя полет през нощта и тия сто хиляди звезди, тая спокойна яснота, тая върховна власт през няколкото часа — не се купуват с пари.

Тоя нов образ на света след преминатите трудности, тия дървеса, тия цветя, тия жени, тия свежо обагрени от живота усмивки, които зората ни възвръща, това съзвучие от дребни неща, които получаваме като отплата — не се купуват с пари.

Нито оная нощ, прекарана сред размирните области, за която си спомням сега.

Бяхме три екипажа на „Аеропостал“, принудени да се приземим привечер на брега на Рио де Оро. Моят другар Ригел кацнал най-напред поради счупване на един свързочен лост, друг един другар, Бурга, пък слязъл да прибере екипажа на първия самолет, но една не особено голяма повреда бе приковала и него на земята. Най-сетне кацнах и аз, но когато пристигнах, вече се свечеряваше. Решихме да спасим самолета на Бурга и да почакаме да съмне, за да го поправим добре.

Година преди това разбунтуваните туземци бяха заклали нашите другари Груп и Ерабл, кацнали по неволя точно тука. Ние знаехме, че и днес един туземен отряд от триста пушки лагеруваше някъде в Божадор. Приземяването на трите наши самолета, видими отдалеч, може би са ги дигнали в тревога и сега ние почвахме едно бдение, което можеше да бъде последно.

И така, ние се настанихме за през нощта. След като свалихме от багажника пет — шест сандъка със стока, изпразнихме ги и ги наредихме в кръг, и в дъното на всеки от тях, като в бараки, запалихме

по една жалка свещица, незащитена от вятъра. Така, сред пустинята, върху оголената кора на планетата, усамотени като в първите години на сътворението, ние съградихме едно човешко селище.

Събрани за през нощта върху тоя голям площад на нашето селище, върху това пясъчно парче, дето нашите сандъци хвърляха трепетна светлина, ние чакахме. Чакахме зората, която щеше да ни спаси — или пък маврите. И не зная що придаваше на тая нощ вкус на коледна нощ. Ние си разправяхме спомени, шегувахме се и пяхме.

Изпитвахме същото леко възбуждение, което вълнува сърцето през някой добре устроен празник. А бяхме безпределно бедни. Вятър, пясък, звезди. Обстановка, сурова като за монаси. Но върху тая зле осветена покривка шест — седем души, които нямаха вече нищичко в света освен спомените си, споделяха невидими богатства.

Бяхме се най-сетне срещнали. Вървим дълго, един до друг, затворени в собственото си мълчание, или разменяме думи, които не казват нищо. Но ето настъпва час на опасност. Тогава се приближаваме рамо до рамо. Разбираме, че принадлежим на една и съща общност. Ставаме по-големи от това, че откриваме и други човешки съзнания. Поглеждаме се с широка усмивка. Приличаме на оня освободен затворник, който се смайва от безпределността на морето.

2.

Гийоме, ще кажа няколко думи за тебе, но не бива никак да се стесняваш, когато подчертавам твоята смелост или твоята професионална тежест. Искам да опиша друго нещо, разказвайки най-хубавото от всички твои приключения.

Има едно качество, за което няма никакво име. Може би то е „сериозността“, но думата не задоволява. Защото това качество може да се придружава от най-усмихната веселост. То е качеството на дърводелеца, който се настанява като равен с равен срещу своето дървено изделие, опипва го, мери го и без да се обръща лекомислено към него, съсредоточава всичките си добродетели.

Четох преди време, Гийоме, едно описание, в което възвеличавах твоего приключение и искам да разчистя една стара сметка с неверния образ, който създадох за тебе. Представяха те като човек, който хвърля хлапашки шегги, сякаш смелостта е в това да се принизяваш до ученически насмешки сред най-тежките опасности и в смъртоносни часове. Те не те познаваха, Гийоме. Тебе не ти е потребно, преди да нападнеш противниците си, да ги осмиваш. Срещу някоя лоша буря ти казваш: „Това е лоша буря.“ Ти я приемаш и преценяваш силата ѝ.

Аз свидетелствувам тук за това, Гийоме, с моите спомени.

От петдесет часа вече ти беше изчезнал при едно преминаване над Андите. Връщайки се от другия край на Патагония, заварих в Мендоза пилота Делей. Цели пет дена и двамата претърсвахме със самолет тия струпани планини, без да открием нищо. Нашите два самолета съвсем не бяха достатъчни. Струваше ни се, че и сто ескадрили да летят сто години, пак не биха могли да изследват докрай тоя огромен масив, върховете на който се издигат понякога до седем хиляди метра. Бяхме загубили всякаква надежда. Дори тамошните контрабандисти — разбойници, които за пет франка извършват престъпление, отказаха да организират спасителни отряди по тия планински чукари: „Не си излагаме живота там — ни казваха те. — Зиме Андите не връщат хората.“ Когато Делей и аз се „приземявахме“

в Сантяго и чилийските офицери също ни съветваха да оставим претърсванията си. „Сега е зима. Вашият другар, дори ако е останал жив след падането си, не би могъл да преживее нощта. Завари ли нощта някого там горе, превръща го в лед.“ И когато аз отново се плъзнах между стените и гигантските стълбове на Андите, струваше ми се, че вече не те търся, но че стоя на мъчителното бдение над твоето тяло сред някаква снежна катедрала.

Най-сетне, през седмия ден, когато между две отлитания обядвах в една гостилница на Мендоза, един човек блъсна вратата и извика — о, съвсем дребна работа:

— Гийоме... е жив!

И всички непознати, които бяха там, се разцелуваха.

След десет минути аз бях вече излетял, натоварил на самолета и двама механици, Лефебр и Абри. Четиридесет минути по-късно кацнах край един път, като познах, не зная вече как, колата, която те носеше не зная накъде, някъде към Сан Рафаел. Това беше чудесна среща, всички плачехме и те задушавихме в прегръдките си, тебе, жив, възкръснал, творец на своето собствено чудо. Ето тогава на, ти изрази, и това беше твоята първа, разбираема дума, удивителната гордост на човека:

— Това, което направих, кълна ти се, никога никое животно не би могло да го направи.

По-късно ти ни разказа злополуката.

Една буря, която бе изсипала пет метра дебел сняг в продължение на четиридесет и осем часа върху чилийския склон на Андите, беше задръстила цялото пространство и американците от „Пен-Ер“ се бяха върнали отсрещен път. Ала въпреки това ти тръгна да търсиш някой процеп в небето. Малко по на юг откри тоя процеп — примка и сега на височина към шест хиляди и петстотин метра, издигнат над облаците, спрели на шест хиляди метра, прободени само от най-високите върхове, ти се насочи към Аржентина.

Понякога въздушните течения, които духат от горе на долу, причиняват на летците странно усещане на нещо недобро. Моторът се върти гладко, но самолетът задълбава надолу. Кабрираш, за да запазиш височината, но самолетът загубва скорост, отслабва, пак пропада. Преставаш да се бориш от боязън, че самолетът е много изправен; оставяш го да върви по течението наляво или надясно, за да се прислониш до някой благодатен чукар, по който ветровете духат като

върху трамплин, но продължаваш да падаш. Сякаш цялото небе се свлича. Тогава човек се усеща в нещо като космична злополука. Няма вече убежище! Напрасно се опитваш да завиеш назад и да намериш нататък области, дето самият въздух те поддържа — здрав и плътен като стълб. Но няма вече стълбове. Всичко се разнищва и човек се плъзга сред някакво всеобщо разрушение към облака, който възлиза бавно, стига до тебе и те поглъща.

— Трябваше вече да бъда закован някъде — разправяше ти, — но още не се предавах. Над облаците, които изглеждат устойчиви, по простата причина, че на тая височина те непрестанно се събират наново, се срещат въздушни течения към низината. Във високите планини всичко е тъй странно...

И какви облаци!...

— Щом ме понесе течението, веднага оставих командните лостове и се вкопчих за седалището, за да не изхвъркна навън. Друсанията бяха толкова силни, че ремъците режеха плещите ми и щяха да се скъсат. Свъръх това скрежът ме лиши от всякакво инструментално ориентиране и аз се търкалях като шапка от шест хиляди на три хиляди и петстотин метра.

На три хиляди и петстотин видях черна водоравна маса; това ми позволи да оправя самолета. Беше едно езеро, което познах — Лагуна Диаманте. Знаех, че то се намира в дъното на една фуния, единият склон на която, вулканът Мепю, се извишава на шест хиляди и деветстотин метра. Макар и спасен от облака, бях още заслепен от гъстата снежна вихрушка и не можех да напусна езерото, без да се блъсна в склоновете на фунията. И тогава почнах да обикалям езерото на тридесет метра височина, до свършека на бензина. След два часа въртеж се приземих и се преобърнах. Когато се измъкнах от самолета, бурята ме събори. Изправих се на нозе — пак ме събори. Бях принуден да се пхна под кабината и да си изровя заслон в снега. Покрих се с пощенските чували и така чаках четиридесет и осем часа.

После, когато бурята утихна, тръгнах да вървя. Вървах пет дни и четири нощи.

Но какво бе останало от тебе, Гийоме? Ние те намерихме наистина, но изгорен, съсухрен, смален като стара жена. Още същата вечер аз те заведох със самолет в Мендоза; ти потъна в белите чаршафи като в балсам. Но те не те излекуваха. Притесняваше те това

пребито тяло, което ти обръщаше ту на една, ту на друга страна, без да можеш да се нагласиш да заспиш. Тялото ти не можеше да забрави скалите и снеговете. Те бяха оставили дирите си по тебе. Гледах твоето почерняло, отекло лице, прилично на презрял и натъртен плод. Ти беше много грозен и жалък, тъй като не можеше да употребяваш хубавите сечива, с които работиш: ръцете ти бяха вдървени и когато сядаше на края на леглото, за да можеш да дишаш, замръзналите ти нозе висяха като мъртви тежести. Ти като че продължаваше още да пътуваш, още се задъхваше и когато се обръщаше към възглавницата, за да намериш покой, цяла върволица образи, които не можеше да задържиш, цяла върволица, която нетърпеливо чакаше зад кулисите, веднага се раздвижваше под твоя череп. И почваше да се изнизва. И за двадесети път ти подемахте отново битката срещу враговете, които възкръсваха от пепелта.

Аз те наливах с билки.

— Пий, приятелю!

— Най-много ме учуди... знаеш ли...

Победител — боксьор, вече белязан от силните удари, които бе получил, ти наново преживяваше своето странно приключение. Но то не излизаше от тебе изцяло, а на малки късчета. И през нощния твой разказ аз те виждах как вървиш без бастун с кука, без въжета, без храна, как се катериш по гребени, четири хиляди и петстотин метра високи, или как се движиш по ръбовете на отвесни стени, с окървавени ходила, колене и ръце при четиридесет градуса студ. Изчерпал постепенно кръвта, силите, разума си, ти вървеше с упоритостта на мравка, връщайки се обратно по стъпките си, за да заобиколиш някое препятствие, ставайки след всяко падане или възлизайки след падане по стръмнини, които завършваха с пропасти, без да си даваш никаква почивка, защото иначе не би се дигнал от снежното легло.

И наистина, когато се плъзваше, ти трябваше бърже да станеш, за да не се превърнеш в камък. Студът всяка минута все повече те вкаменяваше и затова, че след всяко падане си почиваше за малко, ти трябваше, за да станеш отново, да раздвижиш помъртвелите си мускули.

Ти се бореше с изкушенията.

— Сред снега — казваше ми ти — човек съвсем губи инстинкта за самопазване. След два, три, четири часа ходене иска ти се само да

спиш. И мене ми се искаше. Но си казвах: жена ми, ако мисли, че съм още жив, мисли, че вървя. Те всички имат доверие в мен. И аз ще бъда негодник, ако не вървя.

И ти вървеше и с върха на ножчето си всеки ден разпаряше все повече отворите на обувката си, за да могат нозете ти, замръзнали и отекли, да се държат в тях.

Ти ми направи следната странна изповед:

— Още от първия ден, знаеш ли, най-голямата ми грижа беше да си забраня да мисля. Аз много страдах и положението ми беше твърде отчаяно. За да имам смелост да вървя, не трябваше да мисля за това. За зла чест не можех да заповядвам напълно на мозъка си, той работеше като турбина. Не можех да му подбирам образи. Аз му натрапвах някой филм, някоя книга. И филмът, и книгата бързо минаваха през главата ми. После пак стигах до сегашното си положение. Неизменно. Тогава го хвърлях в други спомени...

Веднъж обаче, след като се бе плъзнал, проснат по корем в снега, ти не поиска да станеш. Ти приличаше на боксьор, внезапно омаломощен, който чува как в някаква чужда вселена секундите падат една след друга, до десетата секунда, която е без отзив.

„Направих каквото можех и нямам вече никаква надежда — защо да упорствувам в това мъченичество?“ Стигаше да затвориш очи, за да намериш покой в тоя свят. Да заличиш от света скалите, ледовете и снеговете. Щом притвореше тия чудодейни клепащи — нямаше вече да има ни удари, ни падания, ни разкъсани мишци, ни мраз, който сякаш гори, нито тая тежест на живота, която човек трябва да влачи, когато върви като вол, и която става по-тежка от тежка кола. Ти вкусваше вече тоя мраз — станал като отрова — и подобно на морфин той те изпълваше с блаженство. Животът ти се съсредоточаваше около сърцето. Нещо сладостно и скъпоценно се събираше в твоите най-скрити глъбини. Постепенно съзнанието ти напускаше отдалечените краища на това тяло, което бе дотогава само животно, преситено от мъка, но вече приемаше безчувствието на мрамора.

Дори твоето чувство за отговорност затихваше. Нашият зов вече не те достигаше или по-точно се преобразяваше за тебе в зов насън. Ти, щастлив, отговаряше, вървейки насън, като правеше големи и леки крачки, които без усилия разкриваха пред тебе прелестите на равнината. С каква лекота потъваше ти в един свят, който се отнасяше

тъй нежно към тебе! Гийоме, ти, скъпернико, бе решил, да не се върнеш при нас!

От дълбочините на съзнанието ти изплуваха угризения. В сънищата изведнъж се примесиха ясни подробности.

— Помислих за жена си. Застраховката ми щеше да я спаси от немотия. Да, но застраховката...

В случай на безследно изчезване законната смърт се установява след четири години. Тая подробност те заслепи и заличи всички други образи. Но ти лежеше проснат по корем върху полегатата пряспа сняг. През лятото тялото ти щеше да се свлече заедно с калта към някоя от хилядите урви на Андите. Ти знаеше това. Но знаеше също така, че на петдесет метра от тебе стърчеше една скала.

— Помислих: ако стана, ще успея може би да я достигна. И ако залепя тялото си о камък, през лятото ще ме намерят.

А веднъж станал, ти вървя две нощи и три дни. Но не мислеше, че можеш да отидеш далеч:

— По много признаци аз вече долавях края. Ето един от тях. Приблизително на всеки два часа трябваше да спирам, за да разцепа още малко обувките си, да разтъркам със сняг нозете си, които отичаха, или просто, за да може сърцето ми да почине малко. Но през последните дни почнах да не помня. Вървах вече отдавна, когато изведнъж ми стана ясно, че при всяко спиране забравях по нещо. Първия път беше една ръкавица — нещо твърде важно в тоя мраз! Бях я сложил пред себе си и бях тръгнал, без да я прибера. После — часовника. После — ножчето. След това — компаса. С всяко спиране ставах все по-беден...

Едничкото, което спасява, е — да направиш една крачка. Още една крачка. Винаги почваш само с тая една крачка...

„Това, което направих, кълна ти се, никога никое животно не би го направило.“ Тия думи — най-благородните от всички, които зная, тия думи, които установяват човека, които го правят достоен за почит, които възстановяват истинското старшинство, ми дойдоха наум. Ти заспа най-сетне, съзнанието ти беше угаснало — но то щеше да възкръсне и да властвува наново над него, над това беззащитно, изчерпано, изгорено тяло веднага след пробуждането ти. Така тялото е само едно добро сечиво, тялото е само служител. И тая гордост от доброто сечиво, и нея ти умееше да изразиш, Гийоме.

— Лишен от храна, можеш да си представиш, че на третия ден, откак бе тръгнал... сърцето ми не бе много добре... И ето че върху един отвесен скат, по който се движех, повиснал над пропастта, като дълбаех дупки, за да поставям ръцете си, ето че усетих как сърцето ми спира. Ту се колебае, ту затуптява, наново. Бие неправилно. Разбрах, че ако се колебае секунда повече, ще се пусна. Не мърдам и се прислушвам в себе си. Никога, разбираш ли, никога в самолета не съм се залепял тъй близо до мотора си, както през тия няколко минути се бях надвесил над сърцето си. Аз му думам: „Хайде, още малко! Помъчи се да биеш още...“ Но това беше сърце от добро качество! То се колебаеше — и след това отново пак затуптяваше... Да знаеш колко бях горд с това сърце!

В Мендоза, в стаята, дето бях над тебе, ти заспа най-сетне — сън на задъхващ се човек. И аз си мислех: ако някой би му заговорил за неговата смелост, Гийоме би свил рамене. Но също така би било невярно да се хвали скромността му. Той стои отвъд това посредствено качество. Ако свива рамене — това е от мъдрост. Гийоме знае, че веднъж грабнат от някое събитие, човек вече не се бои. Само неизвестното плаши хората. Ала за оня, който се изправя насреща му — няма вече неизвестно. Особено ако го наблюдава с тая лъчезарна сериозност. Смелостта на Гийоме е преди всичко рожба на неговата прямота.

Но неговата същинска цена съвсем не е в това. Неговото величие е да се чувствува отговорен. Отговорен за себе си, за пощата и за другарите, които се надяват. Той държи в ръцете си тяхната мъка или тяхната радост. Отговорен за онова ново, което се гради там някъде, сред живите хора, и в което той е длъжен да участвува. Отговорен донякъде и за съдбата на хората в съответствие със своята работа.

Той е от ония широки личности, които приемат да покрият със зеленината на клоните си широки кръгозори. Да бъдеш човек, това означава тъкмо — да бъдеш отговорен. Това е да усетиш срам срещу някоя беда, която като че не е във властта ти да я премахнеш. Това е — да се гордееш с някоя победа, нанесена от другарите. Това е — да чувствуваш, полагайки своя камък, че участвуващ в градежа на света.

Искат да смесят такива хора с тореадорите или картоиграчите. Хвалят тяхното презрение към смъртта. Ала аз не признавам презрението към смъртта. Ако неговите корени не са в една възприета

от по-рано отговорност, то е само белег на нищета или прекален излишък на младост. Познавах един млад самоубиец. Не знам каква любовна мъка го бе накарала да си изстреля един куршум в сърцето. Не знам какво литературно изкушение го бе съблазнило да сложи на ръцете си бели ръкавици, но си спомням, че срещу това печално излагане на показ усетих не чувството на някакво благородство, а на нищета. Зад това приятно лице, под тоя човешки череп не е имало, значи, нищо, нищо. Освен може би образа на някое глупаво девойче, подобно на всички други.

Срещу тая хилава участ спомням си една истинска смърт на човек. Смъртта на един градинар, който ми казваше: „Вижте какво... понякога, когато копаех, се потях. Ревматизмът ми схващаше крака и аз кълнях тази робия. А сега бих искал да копая, да копая земята. Тъй хубаво ми се струва, да копаеш! Толкова свободен се чувствуващ, когато копаеш! А пък и кой ще кастри дърветата ми?“ Той оставяше земята си — целина. Той оставяше една планета — целина. Той бе свързан с обич с всички земи и с всички дървеса на земята. Ето — той беше великодушният, щедрият, благородникът! Той беше като Гийоме смелият човек, когато в името на своето творение се бореше срещу смъртта.

III

САМОЛЕТЪТ

Какво значение има, Гийоме, че ти прекарваш своите дни и нощи, като проверяваш манометри, уравновесяваш самолета чрез жироскопи, прислушваш диханието на мотори, седиш, облегат на петнадесет тона метал; в края на краищата задачите, които са поставени пред тебе, са задачи на човека, а ти изведнъж без усилие постигаш благородството на планинеца.

Също като някой поет ти умееш да вкусваш съзоряването. Из дълбоката бездна на тежките нощи толкова често ти си желал появата на тоя блед букет, на тая светлина, която извира на изток от черните земи. Тоя чудодееен извор се е размразявал понякога бавно пред тебе и те е изцерявал, когато си смятал, че умираш.

Употребата на един сложен научен уред не те превърна в сух техник. Струва ми се, че ония, които много се боят от нашия технически напредък, смесват целта със средството. Всеки, който се бори с единствената надежда за материални блага, наистина не добива нищо, за което струва да се живее. Но машината не е цел. Самолетът не е цел: той е сечиво. Сечиво като плуга.

Ако смятате, че машината похабява човека, то е може би затова, че не се оглеждаме назад, за да преценим последиците от други такива бързи преобразявания, които сме претърпели вече. Какво са сто години от историята на машината, сравнени с двеста хиляди години от историята на човека? Ние току — що се настаняваме сред тия местности с рудници и електрически централи. Току — що сме почнали да обитаваме тоя нов дом, който дори не сме още достроили. Всичко тъй бърже се промени около нас: отношения между хората, условия на труда, обичаи. Дори нашата психология бе раздрусана в най-скритите си основи. Понятията за раздяла, за отсъствие, за разстояние, за връщане, макар думите да са останали същите, не съдържат вече същите неща. За да обхванем днешния свят, ние употребяваме език, създаден за света от вчерашния ден. И нам се

струва, че животът на миналото по отговаря на природата ни само защото по отговаря на нашия език.

Всеки напредък ни изтласкваше постоянно все по-далеч от навиците, които едва бяхме придобили, и ние наистина сме изселници, които още не са основали отечеството си.

Всички ние сме млади варвари, още смаяни от нашите нови играчки. Нашите пътувания със самолети нямат никакъв друг смисъл. Един се издига по-скоро, лети по-бързо. Ние забравяме, защото го караме да бърза. Временно самото летене заема повече мисълта му, отколкото целта. И винаги е все така. За колониалния завоевател, който създава империя, смисълът на живота е да завладява. Войникът презира колониста. Но целта на завоюването не е ли установяването на тоя колонист? Така в увлечението си от напредъка ние си служихме с хората, за да създаваме железни пътища, за да издигаме фабрики, за да пробиваме петролни кладенци. Ние забравихме донейде, че изграждаме тия постройки, за да служим на хората. Докато завладявахме, нашият морал бе морал на войници. Но сега трябва да колонизираме. Трябва да съживим тоя нов дом, който няма още никакъв образ. За единия истината бе да съгражда, за другия — да обитава.

Несъмнено нашият дом ще стане постепенно по-човешки. Самата машина колкото по се усъвършенствува, толкова повече се заличава зад собствената си роля. Като че всяко индустриално усилие на човека, всичките негови пресмятания, всичките негови нощни бдения над чертежа стигат само, поне видимо, до пълната простота, като че е бил необходим опитът на много поколения, за да може постепенно да се създаде извивката на една колона, на една корабна греда или на една самолетна кабина, докато им се възвърне първичната чистота, каквато има извивката на гръд или на рамо. Като че трудът на инженерите, на чертожниците, на изчислителите в кабинетите за проучвания не е само да изглажда и заличава, да облекчава това съгласуване, да уравнисява това крило, така че то дори да не се забелязва — да не е вече крило, закрепено на тялото, но една форма, разцъфнала и съвършена, излязла най-сетне от земната руда, някакво самородно единство, тайнствено свързано и еднакво по качество с една поема. Като че съвършенството се достига не когато няма вече що да

се прибавя, но когато няма какво повече да се махне. В крайния предел на своя напредък машината като, че се скрива.

Така съвършенството на изобретението граничи с липсата на изобретение. Както в инструмента, щом постепенно се е заличила всяка механична външност, и имаме вече предмет, толкова естествен, колкото едно изгладено морско камъче, също така възхитително е, че дори когато я употребяват, машината кара да я забравят.

Някога ние бяхме в досег със сложна машинария. Но днес забравяме, че моторът се върти. Най-сетне той стигна дотам — да отговаря на службата си, която е да се върти, както сърцето бие, а ние също тъй не обръщаме по-голямо внимание на сърцето си. Това внимание не е заето от сечивото. Зад сечивото и през него ние намираме отново старата природа, природата, в която живее градинарят, мореплавателят или поетът.

Пилотът, който излита, влиза в досег с водата, с въздуха. Когато моторите заработят, когато апаратът вече бразди морето, от грубото клокочене на водата корпусът на самолета звънти като гонг и човек може да следи всичко това по раздрусването на снагата си. Той чувства как хидропланът секунда по секунда, увеличавайки скоростта, набира сила. Той усеща как в тия петнадесет тона материя настъпва зрелостта, при която вече може да се лети. Пилотът слага ръце върху командните лостове и получава постепенно в дланите си като дар тая сила. Когато той получи този дар, металните части на лостовете стават сега проводници на неговата сила. Щом тая сила узрее, с едно движение, по-гъвкаво, отколкото когато се откъсва плод или цвете, пилотът отделя самолета от водата и го задържа във въздуха.

IV
САМОЛЕТЪТ И ПЛАНЕТАТА

1.

Самолетът несъмнено е машина, но и какъв инструмент за анализ е той! Тоя инструмент ни накара да открием истинското лице на земята. Действително през цели столетия пътищата ни мамеха. Ние приличахме на оная императрица^[1], която пожела да обиколи поданиците си и да види дали се радват на царуването ѝ. За да я заблудят, придворните наредиха по пътя ѝ весели декори и платиха на танцьори да играят. Извън тая тънка пътеводна линия тя не можа да види нищо друго от царството си и съвсем не узна, че в просторните поля ония, които умираха от глад, я проклинаха.

Така пътувахме ние по лъкатушните пътища. Пътищата избягват безплодните земи, скалите, пясъците, те се съгласуват с нуждите на хората и водят от извор до извор. Те отвеждат полските жители от хамбарите им до житните полета, приемат до прага на оборите още спящия добитък и го изливат призори в люцерните. Те съединяват това селце с онова селце, защото хората от двете селца се женят.

И ако дори някой от тия пътища се реши да пресече пустиня — ще направи двадесет завоя, за да се радва на оазисите.

Така, излъгани от техните извивки като от някакви снизходителни лъжи, след като сме минали през пътуванията си край толкова добре напоявани земи, толкова овощни градини и толкова ливади, ние дълго разхубавяваме образа на нашата тъмница. Ние вярвахме, че тая планета е влажна и нежна.

Ала нашият поглед се изостри и ние направихме жесток напредък. Със самолета узнахме правата линия. Щом се отделим от земята, ние напускаме тия пътища, които се отклоняват към водопоите и оборите и се извиват от град до град. Отсега нататък, отгървани вече от любимите си робувания, освободени от потребността да имаме извори, ние се насочваме към нашите далечни цели. Едва тогава от висината на праволинейните си преходи откриваме дълбокото същинско дъно, скалите в основата, пясък и, сол, дето понякога като мъх в дупки на развалини тук-таме животът се осмелява да цъфне.

Ето че сега се превръщаме във физици, в биолози, изучаващи тия цивилизации, които кичат дъното на долините и понякога, като по чудо цъфтят подобно градини там, дето климатът благоприятствува. Ето че почваме да преценяваме човека в космичен мащаб, наблюдавайки го от прозореца на нашата кабина, както през научни уреди. Ето че отново почваме да четем нашата история.

---

[1] Екатерина П. — Б.пр ↑

2.

Пилотът, който се отправя към Магелановия проток, прелетява малко по-южно от Рио Галегос над едно пространство, покрито с някогашна лава. Тези останки тежат върху равнината, дебели двадесет метра. После пилотът среща друго такова пространство, трето и отсега нататък всяка издутост на почвата, всеки хълм от двеста метра има на хълбока си по един кратер. Съвсем не като гордия Везувий: те са в самата равнина — грамадни уста на тежки оръдия.

Ала днес цари спокойствие. Човек го изпитва с изумление в тая гледка, лишена от привлекателност, дето хиляди вулкани са се отзовали един на друг с грамадните си подземни хармониуми, когато са бълвали своя огън. И летиш над земя, занемяла вече, украсена с черни ледници.

Но по-нататък по-старите вулкани са вече облечени със златна тревица. Някъде е поникнало дърво — като цвете в стара саксия. Под светлината, която има цвят на привечер, равнината, облагородена от ниската трева, става разкошна като парк и се издува слабо само тук-там около грамадните гърла. Пробягва заек, птица полетява, животът е обсебил една нова планета, дето най-после хубавото земно тесто се е появило върху небесното тяло.

Най-сетне, малко преди Пунта Аренас, последните кратери се съединяват. Една морава обгръща всички извивки на вулканите: и сега те са само нежност. Всяка цепнатина е защита с тия нежни ленени конци. Земята е тучна, скатовете са съвсем полегати и човек забравя техния произход. По склона на хълмовете тая морава заличава мрачните белези.

И ето най-южния град на света, създаден по волята на случая от малко кал между първичната лава и южните ледове. Как хубаво се усеща — тъй близо до черните вулканични потоци — чудото на човека! Странна среща! Не знаеш как, не знаеш защо тоя пътник — човекът посещава тия подредени градини, обитаеми за толкова кратко време, както е една геологична епоха, ден, благословен между другите дни.

Приземих се през една нежна привечер. Пунта Аренас! Облягам се на един кладенец и гледам девойките. На две крачки от тяхната прелест чувствавам още по-силно човешката загадъчност. В един свят, дето животът тъй хубаво се приобщава с живот, дето цветята, дори сред гнездото на вятъра, се смесват с други цветя, дето лебедът познава всички лебеди, единствени хората изграждат своята самотност.

Какво пространство отделя една от друга техните духовни същности! Блянът на една девойка я откъсва от мене, как бих могъл да проникна в душата ѝ? Как ще проумееш една девойка, която се връща бавно в къщи, с наведени очи, и се усмихва сама на себе си, пълна вече с измислици и прелестни лъжи? От мислите, от гласа, от мълчанието на любимия тя е могла вече да си създаде едно царство и сега извън него за нея има само варвари. Много повече, отколкото ако би била на друга планета, аз я усещам заключена в своята тайна, в своите навици, в пеещото ехо на своята памет. Родена вчера от вулкани, от морави, или от солените морета — ето че днес тя вече е полубожествена.

Пунта Аренас! Аз се прислонявам до кладенеца. Стари жени идат да си наляят вода; от тяхната драма аз не ще узная нищо друго, освен движенията им на слугини. Едно дете, опряло тил до стената, плаче мълчаливо; от него в моя спомен ще остане само едно хубаво, завинаги неутешимо дете. Аз съм чужденец. Не зная нищо. Аз не мога да вляза в техните царства.

Между какви крехки декори се разиграва тая голяма игра на вражди, на приятелства, на човешки радости! Захвърлени случайно върху топлатата още лава и заплашвани вече от бъдещи пясъци, заплашвани и от снеговете, отде вземат хората този вкус за вечност? Техните цивилизации са само тънка позлата: един вулкан, едно ново море или пясъчен вятър ги заличават.

Тоя град сякаш лежи върху истинска земя, която смятат за богата в недрата ѝ като земята на Бос. Забравят, че и тук, както вред другаде, животът е разкош и че никъде под човешките нозе няма достатъчно дълбока земя. Ала на десет километра от Пунта Аренас аз знам едно езеро, което ни доказва това. Обиколено с хиляди дървета и ниски къщи, незначително като блато в чифликчийски двор, то по необясними причини се подчинява на прилива и отлива. Без да прекъсва денем и нощем своето бавно дихание посред толкова тихи действителни неща — тръстики, играещи деца, — то се подчинява на

други закони. Под равната му повърхност, под неподвижния лед, под единствената разбита лодка силата на луната се проявява. В дълбочините на тая черна маса действуват морски вълнения. Странно храносмилане се извършва непрестанно оттам наоколо — чак до Магелановия проток, под леката покривка от треви и цветя. Намиращо се при вратата на град, в който човек се чувства у дома си, здраво стъпил върху земята на хората, това блато, широко стотина метра, бие с пулса на морето.

3.

Ние обитаваме една блуждаеща планета. От време на време благодарение на самолета тя ни показва своя произход: някое бласто, което е свързано с луната, разкрива скритите родства — ала аз намерих и други знаци.

Когато летиш над Сахара, между Кап Жюби и Сиснерос, туктаме през големи разстояния се срещат високи земи във форма на пресечени конуси, ширината на които е най-различна — от няколкостотин крачки до тридесет километра. Тяхната височина, изумително еднаква, е триста метра. Но извън тая еднаквост във височината те имат същия цвят, същия строеж на почвата, същия изрез на гребена. Също както колоните на някой храм, които единствени стърчат над пясъка и показват следите на прекатурена маса, така и тия самотни стълбове свидетелствуват за обширната висока равнина, която някога ги е съединявала.

В първите години на въздушната линия Казабланка — Дакар, в онова време, когато материалът на самолетите беше още несигурен, повредите, търсенията и спасителните полети често ни караха да слизаме сред размирните туземци. Ала пясъкът мами: смяташ, че е твърд, а затъваш в него. Някогашните солени езера пък, които изглеждат корави като асфалт и звънят силно под токовете на обувките, понякога не удържат колелата. Бялата кора от сол се строшава над вонещо черно бласто. Затова, когато обстоятелствата позволяваха, ние избирахме гладката повърхност на тия високи плата: те никога не криеха в себе си примки.

Тая сигурност се дължеше на твърдия, тежко зърнест пясък, в който бяха натрупани огромни количества мидени черупки. На повърхността на платото те бяха още непокътнати, но колкото по се слизаше по ръбовете, ставаха натрошени и насипани. В най-древния нанос, при подножието на масива, те бяха вече чист варовик.

Та по времето, когато другарите Рен и Сер, които туземците бяха отвлекли, се намираха в плен, случи ми се да се приземя върху едно от тия убежища, за да оставя в пустинята един мавър, посредник с

туземците; отправих се заедно с него, да намеря път, откъдето да слезе. Ала нашата тераса свършваше отвсякъде със склонове, които се спускаха надиплени като плат, отвесно, право в бездната. Всякакво измъкване оттук беше невъзможно.

И все пак, преди да полетя отново, за да търся друго място, аз се побавих тука. Изпитвах радост, може би детинска, че нозете ми бележат първите стъпки върху местност, която още никой — нито животно, нито човек — не беше осквернил.

Никой мавър не би могъл да се хвърли в пристъп срещу тоя укрепен замък. Никой европейец никога не бе изследвал тая местност. С бързи, широки крачки аз навлизах в безпределно девствен пясък. Аз пръв преливах от едната си ръка в другата като скъпоценно злато тоя прах от черупки. Пръв нарушавах това мълчание. Върху тая височина, прилична на полярна банка^[1], за която от памтивека не бе създавала ни едно стръкче трева, аз, като семе, довеяно от ветрищата, бях първото свидетелство за живот.

Една звезда светеше вече и аз я съзерцавах. Мислех, че от стотици хиляди години тая бяла повърхност беше предоставена единствено на звездите. Неопетнена покривка, простряна под чистото небе. И изведнъж сърцето ми примря като пред някое велико откритие: на петнадесет-двадесет крачки от себе си видях върху тая покривка един черен камък.

Аз се бях настанил върху пласт от черупки, дебел триста метра. Като решително доказателство цялата огромна грамада отричаше присъствието на каквото и да е камък. Може би тия камъни, произлезли от бавното храносмилане на земния глобус, са спали в подземните дълбочини, но какво чудо е изкарало един от тях до тая съвсем нова повърхност? С разтуптяно сърце аз прибрах моята находка: един твърд, черен, голям колкото юмрук камък, тежък като метал и изтекъл във формата на сълза.

Покривка, разстлана под ябълково дърво, ще събере само ябълки, покривка, разстлана под звездите, не може да събере друго, освен звезден прах: никога никой аеролит не бе показвал тъй очевидно своя произход.

И най-естествено, вдигайки глава, помислих, че от това небесно ябълково дърво трябва да са се отронили и други плодове. Сигурно ще ги намеря още на мястото, дето са паднали, тъй като от стотици хиляди

години нищо не е могло да ги побутне. Тъй като те по никакъв начин не биха могли да се сбъркат с други материали. И веднага тръгнах да изследвам, за да проверя истинността на моята хипотеза.

Тя се потвърди. Почти на всеки хектар намерих по един камък за колекцията си. Всички с вид на вкаменена лава. Всички с твърдост на черен диамант. И от височината на моя звезден дъждомер в едно изумително възвръщане през хилядолетията аз присъствувах на тоя бавен, пороен огнен дъжд.

---

[1] Грамаден плаващ лед около полюса. — Б.пр. ↑

4.

Ала най-чудесното от всичко бе, че върху облия гръб на планетата между тая намагнитена покривка и тия звезди се изправяше едно човешко съзнание, в което тоя дъжд може да се отрази като в огледало. Върху една каменна основа сънищата са чудеса. И аз си спомням за едно видение...

Друг един път, кацнал пак така по неволя в една област на плътен пясък, чаках да се съмне. Златистите хълмове излагаха към луната своите лъчезарни склонове, а тъмните склонове възлизаха до чертата, която отделяше светлината. Над тая пустинна скеля от мрак и лунна светлина царуваше покоят на прекъснат труд и в същото време мълчанието на примка, сред което съм заспал.

Когато се пробудих, не видях нищо друго, освен водоема на нощното небе, защото лежах възник на един връх, със скръстени на гърдите ръце и с лице към звездния рибник. Неразбрал още какви са тия дълбочини, усетих как ми се завива свят — защото нямаше корен, за който да се задържа, нямаше покрив, нито клон от дърво между тия дълбочини и мене, вече откъснат и оставен да падам като водолаз.

Ала аз съвсем не падах. От тила до петите се чувствувах свързан със земята. Усещах някакво умиротворение, като се отпускам върху нея с цялата си тежест. Земното привличане ми се видя властно като любовта.

Усещах как земята подпира кръста ми, подкрепя ме, повдига ме, пренася ме в нощното пространство. Чувствувах се залепен към планетата, така както при завоите със самолета се залепяш до кабината, вкусах това чудесно подпиране на плещите, тая здравина, тая увереност и сякаш усещах под тялото си извитата палуба на кораб.

Имах тъй ясно чувството, че съм отнесен другаде, че не бих се никак учудил, ако чуех из земните дълбочини да стига до мене жалбата на пластове, които правят усилия и се наместват, същото стенание, което изпускат старите платноходи, запътени към убежищата си, дългия остър вик на малките корабчета, които се борят с пречки. Но в дълбочините на земята мълчанието продължаваше. Но това земно

привличане се обаждаше все така в плещите ми — съзвучно, продължително, равно — до безкрай. Аз наистина обитавах тая родина, тъй както мъртвите някогашни моряци, каторжници от галерите, с вързани на нозете им тежести, обитават дъното на моретата.

И размислях какво ще правя изгубен в пустинята, изложен на опасности, гол между пясъка и звездите, отдалечен чрез толкова мълчание от полюсите на моя живот. Защото знаех, че ако никой самолет не ме намери, ако утре маврите не ме заколят, ще употребя дни, седмици и месеци дори, за да достигна тия полюси.

Тук нямах вече нищо в света. Бях само един смъртен, загубен между пясъка и звездите, съзнаващ единствената сладост, че диша...

И все пак открих, че съм преизпълнен с видения. Те нахлуваха в мене безшумно, като изворна вода, и изпърво не разбрах нежността, която ме обземаше. Нямаше ни гласове, ни образи — само усещането на нечие присъствие, на много близко приятелство, наполовина отгатнато. Сетне разбрах и се оставих със затворени очи на възшебствата на моята памет.

Имаше някъде един парк, целият изпълнен с черни борове и липи, и стара къща, която обичах. Нямаше значение далеч ли беше тя, или близо, нито че не можеше да сгрее плътта ми, нито да ме подслони, ограничила тук ролята си само като блян: достатъчно бе, че съществуваше, за да изпълни моята нощ с присъствието си. Аз не бях вече тяло, паднало върху пясъчен бряг, сега бях наясно, бях дете на тая къща, изпълнен със спомени за нейния мирис, изпълнен с хладината на нейните преддверия, изпълнен с гласовете на ония, които я бяха оживявали. Дори до песента на жабите в локвите, която ме намираше и тук. Аз имах нужда от тия хиляди знаци, за да проумея сам себе си, за да разбере какви отсъствия правеха привлекателна тая пустиня, да намерят смисъла на това мълчание, изплетено от хиляди мълчания, в което и жабите не се обаждаха.

Не, аз не се намирах вече между пясъка и звездите. Сега от тоя декор получавах само един студен зов. И дори тоя вкус на вечност, който смятах, че усещам от него, сега вече знаех отде произхожда. Виждах пак големите стари тържествени скринове на къщата. Вътре имаше цели грамади покривки, бели като сняг. Вътре имаше неща за ядене, замразени в сняг. Старата гувернантка ситнеше като плъх от

един скрин до друг, все проверяваше, сгъваше, разгъваше, броеше колосаното бельо, викаше: „Ах, господи, каква беда!“ — при всеки знак на износване, което заплашваше вечността на къщата, тичаше веднага да измъчва очите си под някоя лампа, за да замрежва изнищените места на тия покривки за олтари, да кърпи тия платна, големи като платнища на тримачтови кораби, да служи на нещо — не знам какво — по-голямо от нея, на някой бог или на някой кораб.

Ах! Аз наистина ти дължа една страница. Когато се връщах от първите си пътувания, госпожице, аз те заварвах с игла в ръка, потопена до коленете в твоите бели стихари, всяка година малко посбръчкана, повече побеляла, винаги приготвяща със собствените си ръце чаршафи без гънки за нашите легла, покривки без шев за нашите трапези, празненства от кристали и блясък. Аз идвах при теб в твоята стая за бельото, сядах насреща ти, разправях ти за опасностите, които са ме заплашвали със смърт — за да те развълнувам, за да отворя очите ти за света, за да те покваря. Не съм се бил изменил, казваше ти. Още като дете съм късал ризите си. — „Ах! Каква беда!“ — и съм си обелвал коленете, а след това съм се връщал в къщи да ме привържат, както тая вечер.

Но не, не, госпожице! Аз не съм се върнал от дъното на парка, а от другия край на света и нося със себе си тръпчивия мирис на самотията, вихрушката на пясъчните ветрове, блестящата луна на тропиците!

— То се знае — казваше ми ти, — момчетата тичат, чупят костите си и се смятат много яки.

Но не, не, госпожице! Аз видях много по-далеч от тоя парк! Ако знаеше ти колко незначителни са тия сенчести места тук! Как изглеждат изгубените сред пясъците, сред гранита, сред девствените гори и блатата по земята! Знаеш ли ти, че има места, дето, щом те срещнат, хората дигат карабината и се прицелват? Знаеш ли, че има дори пустини, дето човек спи в ледената нощ без покрив, госпожице, без легло, без чаршафи...

— Ах, варварин! — казваше ти.

Аз не накърнявах вярата ѝ, както не бих накърнил вярата на някоя черковнослужителка. И окайвах нейната скромна участ, която я правеше сляпа и глуха...

Ала през тая нощ в Сахара, гол между пясъците и звездите, ѝ давах право.

Не зная какво става с мене. Това привличане ме привързва към почвата, макар че толкова звезди са намагнитени. Друго привличане ме води към мене самия. Усещам тежестта на тялото си, която ме привлича към толкова много неща! Бляновете ми са по-действителни от тия дюни, от тая луна, от тия неща. А чудесното на една къща съвсем не се състои в това, че тя ви подслонява или ви стопля, нито че притежавате стените ѝ. Но в това, че тя бавно е натрупвала във вас тия запаси на нежност. Че тя струпва в дъното на сърцето тая тъмна грамада, одето като изворна вода бликат бляновете...

Сахара, моя Сахара, ето те цяла омагьосана от една предачка на вълна!

V

ОАЗИС

Толкова много ви разправях за пустинята, че преди да продължа да ви разказвам още, иска ми се да ви опиша един оазис. Тоя оазис, който имам пред очи, съвсем не е загубен нейде в дълбочините на Сахара. Едно от чудесата на самолета е това, че той ви потопява направо в гъбините на тайнственото. Вие бяхте биолог, който изучаваше през прозорчето на кабината човешкия мравуняк; вие равнодушно наблюдавахте тия градове, настанени в своите полета, в центъра на пътищата им, които се разтварят като звезди, хранещи ги подобно артерии със сока на полята. Но една стрелка затрепери върху един манометър и тая зелена китка там, долу, се превърна в цяла вселена. Вие сте пленник на една морава сред един спящ парк.

Отдалечението не се мери с разстояние. Стената на една градина у нас може да заключи повече тайни, отколкото китайската стена, и душата на малкото момиче е по-добре закриляна от мълчанието, отколкото сахарските оазиси — от плътността на пясъците.

Ще разкажа за един кратък престой нейде из света. То беше близо до Конкордия, в Аржентина, но би могло да бъде и вред другаде: тайнственото е разпространено навсякъде.

Бях се приземил на едно поле и съвсем не знаех, че ще изживея вълшебна приказка.

Старият форд, в който се возех, не ми загатваше нищо особено, нито пък тая тиха челяд, която ме беше прибрала.

— Ще ви настаним да прекарате нощта...

Но при един завой на пътя, под лунното осветление, се откри китка дървеса, а зад дървесата — къща. Каква странна къща! Ниска и широка, здраво сградена, почти крепост. Приказен замък, който още от преддверието сочеше спокоен, сигурен и защитен подслон, като манастир.

Тогава се явиха две девойки. Те ме огледаха сериозно като двама съдници, изправени на прага на забранено царство: по-малката се

намръщи и тупна пода със зелена дървена пръчица; после, след като се запознахме, те ми подадоха ръка, без да промълвят дума, с вид на чудновато предизвикателство, и изчезнаха.

Това ми се видя едновременно забавно и очарователно. Всичко беше просто, мълчаливо и бегло, като първа дума от някаква тайна.

— Хе! Хе! Те са дивачки — каза простодушно бащата.

И влязохме в къщата.

Обичах в Парагвай оная иронична трева, поникнала между камъните на столичната настилка, тревата, която иде от невидимата, но жива девствена гора, за да види дали хората все още са в града, дали е дошъл часът да поизлъска всички тия камъни. Обичах тоя вид разнебитеност, защото тя е израз на голямо богатство. Но тук бях омаян.

Защото тук всичко беше разнебитено по възхитителен начин; така както е например старото дърво, покрито с мъх и малко напукано от старост, както дървената скамейка, дето десетки поколения влюбени идват да си почиват. Дървените украси бяха извехтели, капаците на прозорците разядени, столовете кривоноги. Но тук нищо не е било поправяно, личеше, че чистеха с жар. Всичко беше измито, лъснато, блестящо.

От това салонът имаше вид на извънредна напрегнатост, като набръчканото лице на стара жена. Пукнатини в стените, дупки по тавана — аз се възхищавах от всичко това, но особено от продънения паркет, тук-там разкъртен и разклатен като корабно мостче, но пак така изтърган — намазан и лъснат. Странна къща, която не оставяше впечатление на нехайство и изоставеност, а извикваше извънредно уважение. Всяка измината година е прибавяла по нещо към нейното очарование, към сложността на нейния образ, към топлотата на нейната приятелска атмосфера, както и към опасностите на пътешествието, което трябваше да предприемем, за да минем от гостната в трапезарията.

— Внимавайте!

Беше една дупка. Казаха ми, че в такава дупка мога много лесно да си счупя краката. Никой не бе отговорен за тая дупка: то беше работа на времето. В това върховно презрение към всяко извинение имаше нещо твърде аристократично. Не ми казаха: „Бихме могли да запушим всички тия дупки, богати сме, но...“ Не ми казаха също —

това, което беше истината: „Тоя имот сме го наели от града за тридесет години. Градът трябва да го поправи. И градът, и ние се инатим...“

Презираха обясненията и подобна свобода ме очароваше. Най-многого казваха:

— Хе! Хе! Малко е разнебитено...

Но с толкова лек тон, че аз не вярвах да са много опечалени от това. Представяте ли си цял орляк зидари, дърводелци, столари, гипсаджийи да наредят светотатствените си инструменти сред такова минало и да ви направят в осем дни една къща, която съвсем не бихте познали и в която бихте се чувствували като на гости? Една къща без тайнственост, без скрити ъгълчета, без дупки под нозете, без подземия — нещо като общински салон?

Съвсем естествено беше девойките да изчезнат в тоя дом на фокусничества. Какви ли пък ще са таваните, щом салонът вече приличаше на таван! Долавяше се, че от най-малкия полуотворен шкаф ще се изсипят вързопи пожълтели писма, разписки от някой прапрадядо, повече ключове, отколкото ключалки имаше в къщата, и които ключове естествено не стават нито на една ключалка. Очарователно ненужни ключове, които смуцават разума и карат човек да мечтае за подземия, за заровени ковчежета, за жълтици.

— Ако обичате, заповядайте на трапезата. Седнахме на масата. Минавайки от една стая в друга, вдишвах пръснатата като тамян миризма на стара библиотека, която струва повече от всички парфюми на света. А най ми харесваше пренасянето на лампите. Истински тежки лампи, които се носят от една стая в друга, както в най-далечните дни на моето детинство, и които раздвижват по стените чудесни сенки.

Човек издигаше с тях букети светлина и черни петна като палмови листа.

После, щом сложиха лампите, всичко се застояваше неподвижно — и осветените полета, и огромният струпан наоколо мрак, дето пукаха дъските.

Двете девойки се появиха също така тайнствено, тъй безшумно, както бяха изчезнали. Те седнаха на масата със сериозен вид. Навярно бяха нахранили своите кучета и птички, бяха разтворили прозорците си към ясната нощ и бяха вдъхнали от вечерния ветреца мириса на растенията. Разгъвайки сега кърпите си, те ме наблюдаваха

благоразумно с крайчеца на окото, питайки се дали биха могли да ме причислят към своите домашни животни. Защото те притежаваха също така една игуана, един ихневмон, една лисица, маймуна и пчели. Всичко това живееше размесено, разбираше се чудесно помежду си, създавайки по тоя начин един нов земен рай. Момичетата царуваха над всички тия библейски животни — милваха ги с малките си ръце, хранеха ги, пояха ги, разказваха им приказки, които всички, от маймуната до пчелите, слушаха.

И аз очаквах да видя двете толкова живи девойки да вложат всичкия си критичен дух, цялата си изтънченост в една бърза, тайна и окончателна присъда над мъжа, който седеше насреща им.

В детството ми моите сестри оценяваха с бележки гостите, които за пръв път удостояваха нашата трапеза. И точно когато разговорът замираше, изведнъж в мълчанието прокънтяваше едно: „Единадесет!“, на което никой освен сестрите ми и аз не можеше да разбере прелестта.

Опитът от тази игра малко ме смущаваше. Тъкмо затуй беше ми по-стеснително, че моите съдници са така добре осведомени. Съдници, разпознаващи измамливите животни от другите, доверчиви животни, и които по стъпките на тяхната лисица разбираха дали тя е в добро, или в недобро настроение и които тъй дълбоко проумяваха душевните вълнения.

Обичах тия тъй изострени очи и толкова прями души, но предпочитах да сменят играта. От страх пред „единадесет“ аз подло им подавах солта, наливах им вино, ала вдигайки очи, откривах меката сериозност на съдници, които, не се подкупват.

Дори ласкателството би било безполезно: те не познаваха суетата. Суетата — да, но не и хубавата гордост; и те мислеха за себе си — без аз да им помагам в това — повече хубави неща, отколкото аз сам бих се решил да им кажа. Не ми идваше наум да ги смайвам със занаята си; защото все пак смелост е, макар и по-друга, да се изкачиш до най-отдалечените клони на един явор, и то само за да провериш дали новоизлюпените пиленца имат вече перца и за да кажеш добро утро на приятелите си.

Моите две мълчаливи вълшебници продължаваха да ме оглеждат, докато вечерях, и толкова често ме поглеждаха крадешком, че престанах да говоря. Настъпи мълчание и в това мълчание нещо

подсвирна върху паркета, прошумоля сред тишината под масата и притихна. Дигнах очи любопитно.

Тогава несъмнено доволна от тоя изпит, но употребявайки своя последен пробен камък и като хапеше с младите си диви зъби хляба, по-малката простичко ми обясни с наивност, която тя, все пак смяташе, че ще смае варварина, ако аз бях такъв:

— Това са усойниците.

И млъкна доволна, като че обяснението би било достатъчно за всеки, който не е прекалено глупав. Сестра й хвърли мълниеносен поглед, колкото да прецени моето първо движение, и веднага и двете наведоха над чиниите си най-кротки и простодушия лица.

— А!... Това са усойниците...

Естествено бе да изпусна тия думи. Нещо се бе плъзнало между краката ми, нещо бе досегнало прасците ми и това бяха усойниците...

За мой късмет аз се усмигнах, и то непринудено; инак биха го усетили. Усмигнах се, защото ми беше весело, защото тая къща наистина с всяка измината минута все повече ми се харесваше и защото също така ми се искаше да науча нещо повече за усойниците. По-голямата ми дойде на помощ:

— Гнездото им е в една дупка под масата.

— Вечер към десет часа те се прибират — добави сестра й. — Денем ходят на лов.

На свой ред аз крадешком поглеждах девойките. Тяхната изтънченост, техния мълчалив смях зад спокойното лице. И се възхищавах от тази царствена власт, която те упражняваха.

Днес си мисля. Всичко това е твърде далечно. Какво ли са станали тия две вълшебници? Несъмнено те са се омъжили. Но дали са се изменили? Толкова сериозно нещо е това преминаване от състояние на девойка в състояние на жена. Какво ли правят те в някоя нова къща? Какви ли са сега отношенията им с дивите треви и змиите?

Те се бяха смесили с нещо всемирно. Но дохожда ден, когато в младото момиче се пробужда жената. И то мечтае да бъдат най-сетне наградени деветнадесетте години. Деветнадесетте години тежат на сърцето. Тогава се явява един глупак. И за пръв път острите очи се измамват и сами го разхубавяват. Ако глупакът каже няколко стиха, смятат го за поет. Смятат, че той ще разбира продънения паркет, смятат, че той обича ихневмоните. Смятат, че ще бъде поласкан от

доверието на усойницата, която се премята под масата между нозете му. Дават му сърцето си, което е дива градина, на него, който обича само подредените паркове. И глупакът отвежда княгинята в робство.

VI
В ПУСТИНЯТА

1.

Подобни нежни радости ни бяха забранени, когато през цели седмици, месеци и години ние, пилотите от Сахарската линия, бяхме пленници на пясъците, летейки от един пост до друг, без да се връщаме. В тая пустиня нямаше подобни оазиси: градини и девойки, що за легенди! Несъмнено нейде далеч, след като бихме свършили тук работата си, дето бихме могли отново да живеем, хиляди девойки ни очакваха. Несъмнено: там някъде, между техните ихневмони или книги, те търпеливо си приготвяха пленителни души. Несъмнено, те ставаха по-хубави...

Но аз познавам самотията. Три години в пустинята достатъчно ме напоиха с нейния вкус. Не е страшно, че цяла младост преминава сред тия каменни гледки, но когато човек е далеч от всичко свое, струва му се, че не той, а целият свят остарява. Дърветата бяха създали плодовете си, земята бе родила житото, жените вече бяха хубави... Но времето напредва, трябваше да бързаеме да се върнем. Но времето напредва, а човек остава задържан далеч... И земните богатства се изплъзват между пръстите, както ситният пясък на дюните.

Обикновено хората не усещат вървежа на времето. Те живеят във временен покой. Но ето че ние усещаме вървежа на времето, щом кацнем на определеното място и щом натежаваха върху нас ония тропически ветрове, които винаги духат. Ние приличаме на пътник от бърз влак, пътник, изпълнен с шума на осите, затракали в нощта, който долавя по шепите светлина зад прозорците потока на полята, на техните села, на техните очарователни имения, всичко онова, от което нищо не може да се задържи, защото човек пътува. И ние, също тъй оживени от лека треска, с уши, писнали от шума на полета, се чувствувахме още на път въпреки спокойствието при приземяването. И носени през ветровете към едно неизвестно бъдеще, ние също така проумявахме себе си, чрез биенето на сърцата си.

Непокорството на туземците се прибавяше към пустинята. Нощите в Кап Жюби всеки четвърт час биваха прекъсвани като от камбаната на стенен часовник: часовете, поставени наблизо един до

друг, се зовяха тревожно с висок определен вик. Испанското укрепление на Кап Жюби, загубено сред размирните племена, се пазеше по тоя начин от невидимите заплахи. И ние, пътниците в тоя сляп кораб, слушахме вика, който се засилваше все по-наблизо и очертаваше пред нас полета на морски птици.

И въпреки това ние обичахме пустинята.

Отначало тя е само празнота и мълчание — това е така, защото тя не се дава на любовници за един ден. Дори едно обикновено наше селце се крие от нас... Ако не се откажем от останалия свят заради него, ако не навлезем в неговите традиции, в неговите обичаи и съперничества, не ще узнаем нищо от това родно място на някои от нас. Още по-здраво и на две крачки от нас човекът се е оградил в своя манастир и живее по неизвестни нам правила; тоя там например действително се издига в тибетски уединения, в едно отдалечение, дето никога никой самолет не ще ни отведе. Защо да влизаме в неговата килия! Тя е празна. Царството на човека е в самия него. Така пустинята съвсем не е само пясъци, туареги, нито маври, макар и въоръжени с пушки.

Но ето че днес ние усетихме жажда. И тоя кладенец, който познавахме от по-рано, едва днес открихме, че сияе в пространството. Така една невидима жена може да разхубави цяла къща. Един кладенец може да те заведе много надалеч, както любовта.

Отначало пясъците са пусти, после дохожда ден, когато, страхувайки се от приближаването на някой туземец отряд, ние виждаме по тях гънките на голямата наметка, с която той се обвива. Така туземният отряд преобразява пясъците.

Ние приехме правилата на играта, играта ни оформи по свой образец. Сахара е такава, каквато я виждаме вътре в нас самите. Да се доближиш до нея — не значи да посетиш оазис, това значи да направиш от един кладенец своя религия.

2.

Още от първото си пътуване аз познах вкуса на пустинята. Ние, Ригел, Гийоме и аз, бяхме принудени да кацнем близо до укреплението Нуатшот. Тоя малък пост в Мавритания беше тогава откъснат от всякакъв живот — като островче, загубено в морето. Там живееше един стар сержант, затворен със своите петнадесет сенегалци. Той ни посрещна като небесни пратеници.

— А! Не знаете какво ми е, че мога да ви говоря! А! Не знаете какво ми е!

Какво ли му беше — той плачеше.

— От шест месеца насам вие сте първите. На шест месеца ми носят продоволствие. Понякога поручикът. Понякога капитанът. Последният път беше капитанът...

Ние се чувствувахме още замаяни. Само на два часа от Дакар, където се приготвя обедът, става повреда и съдбата се променя. Ние играем ролята на привидения пред един стар сержант, който плаче.

— А! Пийте, драго ми е, че мога да ви предложа вино! Представете си! Когато капитанът мина, няхах вино за капитана.

Аз разказах това в една книга, и то съвсем не беше измислица. Той ни каза:

— Последния път няхах вино дори да се чукнем... И толкова ме беше срам, че поисках да ме сменят.

Да се чукнеш! Да се чукнеш здравата с другия, който скача от камилата, целия в пот! Цели шест месеца се е живяло за тази минута. От един месец вече оръжията са намазани, войниците излъскват поста от погреб до тавана. И от няколко дена, усещайки приближаването на благословения ден, неуморно бдят от терасата към хоризонта, за да съзрат праха, в който ще бъде обвита, когато се появи, подвижната дружина от Атар...

Но няма вино: празникът не може да се чествува, не могат да се чукнат. Човек се чувствува опозорен...

— Искам той да се върне по-скоро. Чакам го...

— Къде е той, сержант? Сержантът, сочейки пясъка, казва:

— Не се знае, но капитанът е навсякъде!

Тя също беше действителна, тая нощ, прекарана върху терасата на укреплението в разговори за звездите. Нямаше нищо друго, за което да се бди. Те бяха там, всичките, тъй както ги виждахме от самолета, но неподвижни.

Когато си в самолета и нощта е много хубава, оставяш се да летиш, без да пилотираш, и самолетът постепенно се наклонява вляво. Докато още мислиш, че е в хоризонтално положение, откриваш под дясното крило някакво село. Но в пустинята няма никакви села. Тогава предполагаш, че е някоя рибарска флотилия в морето. Но по цялата ширина на Сахара няма никакви рибарски флотилии. Тогава? Тогава се усмихваш на измамата. Полекичка оправяш самолета. И селото заема отново своето място. Закачаш на определеното за оръжия място съзвездието, което си оставил да падне. Село? Да. Звездно село. Но от височината на укреплението не се вижда нищо друго, освен пустиня, сякаш смразено вещество, неподвижни пясъчни вълни. Добре закачени съзвездия. И сержантът ни разправя за тях:

— Хе! Тук аз зная добре посоките... Тръгнеш ли по оная звезда, стигаш право в Тунис!

— Ти от Тунис ли си?

— Не, братовчедка ми е оттам.

Настъпва продължително мълчание. Но сержантът не може да крие нищо от нас.

— Някой ден ще отида в Тунис.

Навярно по друг някой път, а не по тоя, който води право по оная звезда. Освен ако някой ден, в някой поход, някой изсъхнал кладенец не го хвърли в поезията на предсмъртно бълнуване. Тогава звездата, братовчедката и Тунис ще се размесят. Тогава ще започне она вдъхновен поход, който невежите смятат за мъчителен.

— Поисках веднъж отпуск от капитана да отида в Тунис поради братовчедката. А той ми отговори...

— Какво ти отговори?

— А той ми отговори: светът е пълен с братовчедки. И тъй като Дакар е по-близо, изпрати ме в Дакар.

— Хубава ли беше братовчедка ти?

— Коя, тая от Тунис ли? Разбира се. Тя беше русокоса.

— Не, оная от Дакар.

Сержант, бихме те разцелували за твоя отговор, малко раздразнен и тъжен:

— Тя беше негърка...

Какво е Сахара за тебе, сержант? Тя беше един бор, който е винаги на път към тебе. Тя беше също така нежността на русата братовчедка, отвъд пет хиляди километра пясък.

Какво е пустинята за нас? Това, което се раждаше с нас. Това, което проумявахме за нас самите. Тая нощ и ние бяхме влюбени в една братовчедка и в един капитан...

3.

Разположен на границата на неподчинените области, Порт-Етиен не е град. Там има едно укрепление, един хангар и една дървена барака за нашите екипажи. Наоколо е такава пълна пустиня, че въпреки слабите си военни сили Порт-Етиен е почти непобедим. За да бъде нападнат, трябва да се премине такъв пояс от пясък и огън, че туземните отряди не могат да стигнат дотам освен с крайни усилия, след като свършат запасите си от вода. Все пак, откак се помни, винаги някъде на север има някой размирен туземен отряд, запътен към Порт-Етиен. И когато капитанът — началството, дохожда на чаша чай при нас, той ни посочва пътя му по картата си, както се разказва приказката за някоя хубава принцеса. Но тоя отряд не пристига никога, пресушен като река от самия пясък, и ние го наричаме призрачен отряд.

Гранатите и патроните, които управлението ни разпределя вечерно време, спят в сандъците до леглата ни. И покровителствувани преди всичко от нашата нищета, ние нямахме никакъв друг неприятел, с който да се борим, освен мълчанието. А Люка, началникът на летището, денем и нощем навива грамофона, който — толкова далеч от живота, ни говори на един полузабравен език и събужда някаква безпричинна тъга, която странно прилича на жажда.

Тая вечер вечеряхме в укреплението и капитанът — началството, ни показа своята градина, от която останахме възхитени. Действително той беше получил от Франция три сандъка, пълни с истинска пръст, които е трябвало да преминат четири хиляди километра, за да пристигнат. Поникнали са три зелени листа и ние ги галим с пръсти като някакви скъпоценности. Когато говори за тях, капитанът казва: „Това е моят парк.“ А когато духа пясъчният вятър, който изсушава всичко, свалят парка в зимника.

Живеем на един километър от укреплението и след вечерята се връщаме в къщи при лунно осветление. Под луната пясъкът изглежда розов. Ала един вик на часовоя възкресява в света патетичното. Това е цяла Сахара, която се плаши от нашите сенки и която ни пита, тъй като един размирен туземен отряд е в поход.

Всички гласове на пустинята кънтят в зова на часовоя. Пустинята не е вече празна къща: един мавритански керван намагнитва нощта.

Ние бихме могли да се смятаме в безопасност. И все пак! Болест, злополуки, туземни отряди — колко заплахи са в ход. На земята човек е прицел за скрити стрелци. И сенегалският часовоя като някой пророк ни припомня това.

Отговаряме: „Французи!“, минаваме пред черния ангел. И си отдъхваме.

Какво благородство вдъхва тая заплаха... О, тя е толкова още далеч, толкова не бърза, тъй приглушена от толкова пясъци, но светът не е вече същият. Пустинята наново става царствено богата. Един туземен отряд, който върви някъде, който никога няма да пристигне, я прави божествена.

Сега е единадесет часът вечерта. Люка се връща от радио поста и ми съобщава, че среднощ пристига самолет от Дакар. Всичко е в реда на борда. В дванадесет и десет през нощта пощата ще бъде прехвърлена на моя самолет и аз ще отлетя на север. Пред едно нащърбено огледало аз се бръсна внимателно. От време на време, с кърпа около шията, отивам до вратата и поглеждам голия пясък: времето е хубаво, но вятърът затихва... Връщам се отново пред огледалото. Мисля. Когато един постоянен вятър отслабне, понякога разбърква цялото небе. Сега вече се нагласявам: със запасните лампи на пояса, с висотомера, с моливи. Отивам при Нери, който ще бъде моят радист. Той също се бръсне. Питам го:

— Как е?

— Засега добре. При полет тая предварителна операция е най-леката. Но дочувам някакво драскане — едно водно конче се удря в лампата ми. Без да зная защо, това пробужда сърцето ми.

Излизам пак и гледам: всичко е чисто. Един стръмен бряг, който огражда мястото, се очертава рязко в небето, като че е ден. В пустинята цари дълбоко мълчание, както в подредена къща. Но ето че една зелена пеперуда и две водни кончета се блъскат в лампата ми. И отново изпитвам някакво глухо чувство, може би радост, може би боязън, още твърде смътно, което едва — едва се обажда, но което иде от дълбините на съществуването ми. Някой ми говори от много далеч. Не е ли това инстинкт? Пак излизам: вятърът съвсем е затихнал... Все още е

свежо. Но аз получих вече предупреждение. Долавям, мисля, че долавям това, което чакам: дали съм прав? Нито небето, нито пясъкът са ми дали някакъв знак, но две водни кончета и една зелена пеперуда ми се обадиха.

Изкачвам се на една дюна и сядам с лице към изток. Ако съм прав — „то“ не ще се забави дълго. Какво биха търсили иначе тук тия водни кончета, на стотици километри от оазисите в дълбочината на пустинята? Малки остатъци, изхвърлени по плажовете, показват, че в морето върлува циклон. Така тия насекоми ми показват, че иде пясъчна буря, буря на изток, която е опустошила далечните палмови горички с техните зелени пеперуди. Пяната на тая буря вече ме досегна. И тържествено, защото е доказателство, и тържествено, защото е тежка заплаха, и тържествено, защото съдържа буря, източният вятър се появява. Неговата въздишка едва сега ме достига. Аз съм крайният бряг, близнат от вълната. На двадесет метра зад мен нито едно платно не помръдва. Неговата горещина ме облъхна веднъж, само веднъж с милувка, като че мъртва. Но през следните секунди аз зная, че Сахара поема вече дъха си и ще изпусне втората си въздишка. И че преди да изтекат три минути, газоотводната тръба на нашия хангар ще се размърда. И че преди да минат десет минути, пясъкът ще изпълни небето. И ей сега ние ще отлетим сред тоя огън, сред възвръщането на пустинните пламъци.

Но не това ме вълнува. Това, което ме изпълва с варварска радост, е, че разбрах с полудуми един таен език, че като първобитен човек, който долавя цялото бъдеще по неясните шумове, аз подуших една дияря, че прочетох тоя гняв по удара на крилете на едно водно конче.

4.

Там ние бяхме в досег с неподчинените маври. Те изникваха от дълбочините на не завладените места, из ония области, над които ние минавахме при нашия полет; те се осмеляваха да отиват в постове на Жюби или на Сиснерос, за да купят хляб, захар или чай, и след това наново изчезваха в своята тайнственост. И ние се опитвахме, когато те минаваха, да опитомим някой от тях.

Когато биваха влиятелни главатари, с разрешението на управлението на въздушните линии ние ги качвахме понякога на самолета, за да им покажем света. Трябваше да се надвие тяхната гордост, защото те убиваха пленниците повече от презрение, отколкото от злоба. Ако ни срещнеха около укреплението, те дори не ни ругаеха. Извъръщаха се и плюеха. И тая гордост се раждаше от заблуждението, че са много могъщи. Колцина от тях, след като са дигнали отряд от триста души, са ми повтаряли:

— Вие, във Франция, имате късмет, че сте на повече от сто дни път далеч оттука...

Така че ние ги развеждахме и случи се трима от тях да посетят непознатата Франция. Те бяха от племето на ония, които, придружавайки ме веднъж до Сенегал, плакаха, като видяха дървета.

Когато отново ги намерих под шатрите им, те възхваляваха музик-холовете, дете голи жени танцуват сред цветя. Това бяха хора, които никога не бяха видели ни едно дърво, ни един извор, ни една роза, които единствено от корана знаеха, че съществуват градини, дете текат ручей, защото коранът представя рая точно така. Тоя рай и хубавите пленнички в него се спечелват с горчива смърт върху пясъка от куршума на някой неверник след тридесет години нищета. Но господ ги е измамил, тъй като от французите, на които са отредени всички тия съкровища, той не иска нито плащане чрез жажда, нито чрез смърт.

И ето за това бленуват те сега — тия стари главатари. И ето защо, гледайки Сахара, която се разстила пустинна около тяхната шатра и

която чак до смъртта им ще им отрежда само нищожни удоволствия, те си правят изповеди един другиму.

— Видиш ли... богът на французите... Той е по-щедър към французите, отколкото богът на маврите към маврите...

Само преди няколко седмици ги разхождах из Савоя. Водачът им ги бе завел пред един грамаден водопад, подобен на изплетен стълб, който бучеше.

— Вкусете — им каза той.

Това беше сладка вода. Вода! А тука колко дни трябва да вървят, за да стигнат до най-близкия извор, и ако го намерят, колко часове, за да се извади пясъкът, с който е изпълнен, докато се стигне най-сетне до кал, примесена с камилска пикоч!

Вода! В Кап Жюби, в Сиснерос, в Порт-Етиен малките мавританчета не просят пари, но с консервна кутия в ръка молят за вода.

— Дай малко вода, дай...

— Ако си послушен...

Водата, която има цена на злато, водата, най-малката капчица от която измъква от пясъка зелената искра на стрък тревица. Ако вали някъде, цяло преселение раздвижва Сахара. Племената се запътват към тревата, която ще поникне на триста километра далеч от тях... А тая вода, такава скъперница, от която десет години вече капчица не е паднала в Порт-Етиен, бучеше тук, като че от някакъв пробит водоем се разливаха световните запаси.

— Да вървим — каза водачът им. Но те не мърдаха.

— Чакай още малко...

Те мълчаха, те присъствуваха, сериозни и безмълвни, на това разгръщане на една тържествена тайна. Това, което така шумно се изливаше из планинските недра, беше животът, беше самата кръв на хората. Това, което в една секунда изтичаше, би възкресило цели кервани, които, пияни от жажда, потъват завинаги в безкрайността на солени езера и на миражи.

Бог се проявяваше тук и не можеше да не му обърнеш внимание. Бог разтваряше своите язове и показваше своето могъщество: тримата маври стояха неподвижни.

— Какво ще гледате още? Хайде, елате...

— Да почакаме.

— Какво да чакаме?

— Свършека.

Те искаха да дочакат, когато бог ще се умори от своето безумие. Той скоро ще съжалява за онова, което е направил, той е скъперник.

— Но тая вода тече тук от хиляди години!...

Така тая вечер те не говориха повече за водопада. За известни чудеса по-добре е да се мълчи. Още по-добре дори да не се мисли много за тях, иначе човек нищо вече не ще разбере. Иначе човек ще се усъмни в бога...

— Богът на французите, видиш ли.

Но аз познавам добре моите приятели варвари. Те са там, смутени във вярата си, объркани и съвсем готови вече да се подчинят. Те мечтаят да бъдат снабдявани с ечемик от френското интендантство и да бъдат пазени — те и имотите им — от нашите сахарски дружини. И наистина, един път подчинени, те ще спечелят откъм материални богатства.

Но те и тримата са от кръвта на Ел Мамун, емир на Трарза. (Мисля, че греша в името му.) Познавах го, когато беше наш васал. Приет с официални почести, забогатял чрез управителите и уважаван от племената, на него, като че никакви видими богатства не му липсваха. Но една нощ, без никой да предугажда, той изкла офицерите, които придружаваше в пустинята, взе камилите и пушките им и отиде при непокорните племена.

Наричат измама тия внезапни бунтове, тия бягства, едновременно героични и отчаяни, на някой главатар, който отсега нататък е осъден на изгнание в пустинята, тая кратка слава, която скоро ще угасне като ракета, щом се срещне с подвижната дружина от Атар. И се чудят на тия пристъпи на лудост.

И все пак историята на Ел Мамун е история на мнозина други араби. Той старееше. Когато човек старее, почва да размисля. И една вечер откри, че е измамил ислямския бог, че е измърсил ръката си, приемайки от ръцете на християните нещо, в замяна на което е загубил всичко.

И наистина какво значеха за него ечемикът и мирът? Пропаднал воин, превърнат на пастир, той си спомни сега, че е обитавал една Сахара, дето всяка пясъчна гънка бе изпълнена със скрити заплахи, дето лагерът, потънал в нощта, пращаше часовои в крайните си точки,

дето новините за напредването на неприятеля, разказвани вечер около огньовете, караха сърцата да бият по-силно. Той си спомни чувството за неограничена шир, което, веднъж изпитано от човека, никога не може да се забрави.

И ето че днес той броди безславно в едно умиротворено пространство, лишено от всякакво достойнство. Сега вече Сахара за него е истинска пустиня.

Може би той почиташе офицерите, които щеше да убие. Но обичта към аллаха преди всичко друго.

— Лека нощ, Ел Мамун.

— Господ да те закриля!

Легнали на пясъка като върху сал, о лице към звездите, офицерите се загръщат в завивките си. Ето — всичките звезди бавно отминават, цялото небе отбелязва един отлетял час. Ето луната, която се накланя към пясъците, върната към небитието от неговата мъдрост. Християните скоро ще заспят. Още няколко минути и единствени звездите ще останат да светят.

Тогава, за да могат изродилите се вече племена да се възстановят в своето минало великолепие, тогава, за да почнат отново тия гонитби, които единствено осияват пясъците, ще е достатъчен само един слаб вик на тия християни, който ще бъде удавен в техния собствен сън... Още няколко секунди само и от непоправимото ще се роди цял един свят...

И хубавите заспали поручици биват заклани.

5.

Днес в Жюби Кемал и брат му Муйян ме поканиха да пия чай под тяхната шатра. Муйян ме гледа мълчаливо, с варварска предпазливост, и не сваля синьото покривало, закриващо устните му. Само Кемал ми говори и проявява почит:

— Моята шатра, моите камили, моите жени, моите роби, всичко е твое.

Муйян все така, без да ме изпуска из очи, се навежда към брат си, изрича няколко думи и наново млъква.

— Какво казва той?

— Той казва: „Бонафус открадна хиляда камили на Р'Гейба.“

Аз не познавам този капитан Бонафус, офицер-мехарист от подвижната дружина на Атар, но зная легендарната му слава между маврите. Те говорят за него с яд, но като за някакъв бог. С присъствието си той дава на пясъка цена. И днес пак той току — що бе изникнал отнякъде, бог знае как, зад отряд непокорни туземци, които се отправяха на юг, и ограби стотици техни камили, принуждавайки ги да се бият срещу него, за да спасят скъпоценностите си, които те смятаха, че са в безопасност. И сега, след като е спасил Атар с това архангелско появяване и след като е настанил лагера си върху едно варовито плато, той стои там изправен като залог, който чака да бъде взет, и неговото сияние е такова, че кара племената да тръгнат срещу неговия меч.

Муйян ме поглежда още по-лошо и пак продумва нещо.

— Какво казва той?

— Той казва: „Утре ние ще тръгнем с цял отряд срещу Бонафус. Триста пушки.“

Аз вече отгатнах нещо. Тия камили, които от три дни ги водят на водопой при кладенеца, тия съвещания на арабите, това усърдие. Като че се приготвя невидим кораб. И вятърът на широкото море, който ще понесе кораба, вече духа. Поради Бонафус всяка стъпка на юг става стъпка, богата със слава. И аз не мога да различа какво кара тия хора да тръгват: омраза или обич.

Голям разкош е да съществува в света такъв храбър враг, когото можеш да убиеш.

Дето той се появи, близките племена сгъват шатрите, прибират камилите си и бягат, страхувайки се да не се срещнат лице с лице с него, но най-отдалечените племена са обзети от същото замайване, както в любовта. Откъсват се от спокойствието на шатрите, от прегръдките на жените, от щастливия сън, проумяват изведнъж, че нищо друго на света няма цена, освен ако след два месеца изнурителен поход към юг, след изгаряща жажда и очаквания в засада под пясъчните ветрове, неочаквано попаднат призори срещу подвижната дружина на Атар и, ако рече бог, убият тогава капитан Бонафус.

— Бонафус е силен — признава ми Кемал.

Сега аз знам тяхната тайна. Както ония мъже, които, желаейки една жена, бленуват за нейната равнодушна стъпка, с която тя прави разходката си, и се мятат и премятат цяла нощ наранени, изгарящи от тая равнодушна разходка, с която тя преследва сънищата им, също тъй тях ги измъчва далечната стъпка на Бонафус. Връщайки отпращените срещу него размирни отряди, тоя християнин, облечен като мавър, начело на своите двеста мавритански пирати, прониква между размирните племена там, дето и последният от собствените му хора, освободил се от френски насилия, би могъл безнаказано да се пробуди от робството и да пожертвува Бонафус на своя бог върху плоските камъни, там, дето дори неговата слабост ги плаши. И тая нощ, сред техния сън, сред техните хъркания, той минава и заминава равнодушно и стъпките му кълтят чак до сърцето на пустинята.

Муйян размисля, все тъй неподвижен в дъното на шатрата, като барелеф от син гранит. Само очите и сребърната му кама, която не е вече играчка, блестят. Колко се е изменил той, откак се е присъединил към размирния отряд! Той чувствава както никога собственото си благородство и ме смазва със своето презрение, защото ще се дигне срещу Бонафус, защото ще тръгне призори, тласкан от една омраза, която носи всички белези на любовта.

Още веднъж той се навежда към брат си, говори съвсем тихо и ме гледа.

— Какво казва той?

— Казва, че ще стреля срещу тебе, ако те срещне далеч от укреплението.

— Защо?

— Той казва: „Ти имаш самолет и безжичен телеграф, ти имаш Бонафус, но нямаш — истината.“

Муйян, неподвижен в своето синьо покривало с гънки на изваяние, ме преценява:

— Той казва: „Ти ядеш салата като козите и свинско като свинете. Твоите жени си показват безсрамно лицето: той ги е виждал.“ Казва още: „Ти никога не се молиш.“ Казва: „За какво ти са твоите самолети, твоят безжичен телеграф, твоят Бонафус, ако нямаш истината?“

И аз се възхищавам от тоя мавър, който не защитава своята свобода, защото в пустинята човек е винаги свободен, който не защитава видими съкровища, защото пустинята е гола, но защитава едно тайно царство. В мълчанието на пясъчните вълни Бонафус води своята дружина като стар пират и благодарение на него това спиране в Кап Жюби не е вече огнище на пастири без работа. Бурята на Бонафус го притиска и поради това вечер събират шатрите. Колко е мъчително мълчанието на юг: то е мълчанието на Бонафус! И Муйян, стар ловец, го чува как върви сред вятъра.

Когато Бонафус се върне във Франция, неговите неприятели няма да се зарадват от това, а ще плачат за него, като че неговото заминаване би отнело на пустинята един от нейните привлекателни полюси, би отнело малко обаяние на тяхното съществуване, и ще ми кажат:

— Защо си отиде твоят Бонафус?

— Не зная...

Цели години той игра на живот и смърт с тях. От техните правила направи свои правила. Той е спал с глава, подпряна на техните камъни. През време на вечното преследване той е познал като тях библейски ноци, изпълнени със звезди и вятър! И ето че като си отива, той показва, че не е играл сериозно. Става от масата, без много да мисли. И маврите, които той оставя да играят сами, губят вяра в смисъла на един живот, който не кара вече хората да играят, като залагат главите си. Все пак те искат да вярват в него.

— Той ще се върне, твоят Бонафус.

— Не зная.

Той ще се върне, мислят маврите. Игрите в Европа не ще го задоволяват вече, нито гарнизонните бриджове, нито повишението,

ните жените. Той ще се върне, преследван от загубеното си благородство там, дето всяка стъпка кара сърцето му да бие като стъпка към любовта. Той е смятал, че е прекарал тук само едно приключение и че там именно ще намери същественото, но с отвращение ще открие, че единствените истински богатства ги е имал тук, в пустинята: това обаяние на пясъка, нощта, мълчанието, тая родина на вятъра и звездите.

И ако един ден Бонафус се върне, още първата нощ новината ще се пръсне между размирните туземци. Маврите ще знаят, че някъде в Сахара сред своите двеста пирати той спи. Тогава мълчаливо ще поведат към кладенеца камилите. Ще приготвят запас от ечемик. Ще проверят затворите на пушките. Тласкани от омраза или от любов.

6.

— Скрый ме в някой самолет за Маракеш.

Всяка вечер в Жюби тоя мавритански роб ми отправяше своята къса молба. Сетне, след като се насилваше да продължава живота си, сядаше с кръстосани нозе и ми приготвяше чая. Сега вече той бе спокоен до следния ден, тъй като се бе доверил на единствения според него лекар, който би могъл да го излекува, след като се бе помолил на единствения бог, който би могъл да го спаси. Наведен над котлето, той отсега преживяваше простите видения на своя живот: черната земя на Маракеш, нейните розови къщи, най-скромните блага, от които бе лишен. Той не ми се сърдеше за мълчанието, нито че аз се бавех да му възвърна живота: за него аз не бях човек, подобен нему, а някаква сила, която може да се постави в ход, нещо като попътен вятър, който някой ден ще задуха над неговата съдба.

Всъщност обикновен пилот, началник за няколко месеца само на летището в Кап Жюби — една барака, прилепена до испанското укрепление, и в тая барака: леген, стомна солена вода и много късо легло, — аз не можех като него да се заблуждавам в размера на моята власт.

— Стари Барк, ще видим тая работа...

Всички роби се наричат Барк; така и той се наричаше Барк. Въпреки четирите години робство той още не бе се примирил с положението си: спомняше си, че е бил цар.

— Барк, какво правеше ти в Маракеш?

В Маракеш, дето жена му и трите му деца навярно още живееха, той имаше чудесен занаят.

— Аз бях водач на стада и се наричах Мохамед!

Местните големци го викаха?

— Имах говеда за продан, Мохамед. Иди да ги докараш от планината.

Или пък:

— Имам хиляди овце в полето, закарай ги горе към пасищата.

И въоръжен с маслинен жезъл, Барк направляваше тяхното преселение. Единствено отговорен за цял народ от овце, забавяйки най-бързите от тях заради агнетата, които приближаваше да се раждат, и гонейки мързеливите, той вървеше облечен в доверието и подчинението на всички. Единствен той знаеше към кои обетовани земи щяха да възлязат, единствен той умееше да чете своя път по звездите и натежнял от тая наука, която овцете не разбират, той сам, по свое разбиране, решаваше кога трябва да почине стадото и кога да бъде напоено то. А нощем, изправен сред съня на стадото, преизпълнен от нежност към тия незнаещи, слаби същества и потънал до колене във вълна, Барк, лекар, пророк и цар, се молеше за своя народ.

Един ден арабите му казаха:

— Ела с нас да търсим говеда на юг.

Накараха го да върви дълго и след три дни, когато бяха навлезли в каменист планински път до границите на размирните области, сложиха просто ръка на рамото му, кръстиха го Барк и го продадоха.

Аз познавах и други роби. Всеки ден ходех под техните шатри да пия чай. Легнал там с боси нозе върху килим от дебела вълна, който е богатството на пустинния скитник и върху който той установява за няколко часа жилището си, аз с наслаждение преживявах наново пътешествието си през този ден. В пустинята човек чувства вървежа на времето. Под изгарящото слънце отиваш към вечерта, към тоя свеж ветрец, който ще окъпе тялото и ще измие потта. Под изгарящото слънце животни и хора отиват към този велик водопой също тъй уверено, както към смъртта. Така безделието никога не е напусто. И целият ден изглежда хубав като пътищата, които водят към морето.

Аз познавах тия роби. Те влизат в шатрата, когато главатарят извади от сандъка със съкровища мангала, котлето и чашите, извади от тоя тежък сандък с безсмислени предмети: катинари без ключове, вази за цветя без цветя, огледала, които струват петак, стари оръжия, и които, наредени така сред пясъка, напомнят отломки от корабокрушение.

Тогава робът, безмълвен, слага в мангала сухи клончета, духа върху въглените, напълва котлето и за тая дребна работа употребява усилия, които биха изкоренили цял кедър. Той е кротък. Той е увлечен от играта: да приготвя чая, да се грижи за камилите, да се храни. Под дневния зной да върви към нощта, под мраза на голите звезди да желае

дневния зной. Колко щастливи са северните страни, за които годишните времена създават лете — снежна приказка, зиме — слънчева приказка, колко са печални тропиците, дето през време на суша нищо не се изменя много, но щастлива е също така и тая Сахара, дето нощта и денят уравновесяват тъй просто хората, сега с една надежда, после — с друга.

Понякога черният роб, свит пред вратата, се наслаждава на вечерния ветрец. В това тяло, натежняло от робство, спомените не се възвръщат. Той едва си спомня часа на отвличането, ударите, виковете, въздишките, човешките ръце, които са го хвърлили в сегашната нощ. От тоя час нататък той потъва в един странен сън, лишен като слепец от своите бавни сенегалски реки или от белите градове на Южно Мароко, лишен като глухия от гласовете, с които е свикнал. Той не е нещастен, тоя черен роб — той е осакатен. Веднъж попаднал в кръга на скитническите племена, свързан до живот с техните преселения и със следите, очертани от тях из пустинята, какво може да запази той отсега нататък в паметта си от своето минало, от домашния кът, от жена и деца, които за него са вече толкова мъртви, колкото и мъртъвците?

Хора, които са живели дълго с някоя голяма любов, а после са били лишени от нея, се уморяват понякога от своето самотно благородство. Те се приспособяват скромно към живота и си създават щастие от една посредствена любов. Сладостно им се струва това само отричане, това послушание, това влизане в покоя на нещата. Робът си създава гордост от огнището на господаря.

— На, вземи — казва понякога главатарят на пленника.

Това е часът, когато господарят проявява доброта към роба поради почивката от уморите, от жегите, поради това влизане заедно — той и робът — в хладината. И той му подава чаша чай. А пленникът, преизпълнен с признателност, би целунал заради тази чаша коленете на господаря. Робът никога не носи вериги. Колко малко му са потребни те! Колко е верен той! Колко мъдро отрича сам в себе си черния цар, който е бил някога: сега той е само щастлив роб.

Ала един ден него ще го освободят. Когато бъде много стар и не ще струва вече колкото храната или облеклото си, тогава му дават тая неограничена свобода. Три дни, всеки ден все по-слаб и по-слаб, той

напразно ще се предлага от шатра на шатра и все така послушно, в края на третия ден, ще легне на пясъка.

Виждах ги в Жюби да умират така голи. Маврите, близо до тях, гледаха без жестокост тяхната дълга агония, а мавританските деца играеха близо до тъмния труп и всяка заран, като на игра, тичаха, без обаче да се смеят, да видят дали мърда още. Това беше в реда на нещата. Сякаш някой му бе казал: „Ти много работиш, имаш право на сън, иди сега да спиш.“

А той, все така изпънат, не чувствуваше несправедливостта — единственото нещо, което измъчва, а глад, който предизвиква само виене на свят. Полека — лека той се смесваше със земята. Изсушен от слънцето и приет от земята. Тридесет години труд, а после това право на сън и на приобщаване със земята.

Първия, когото срещнах, не го чух да стене, но той нямаше срещу кого да стене. Аз долавях в него нещо като тъмно примирение, както и загубения планинец, който с изчерпани сили ляга в снега и се обвива в сънищата си и в снега. Не беше неговото страдание, което ме измъчи. Аз почти не смятах, че той страда. Но със смъртта на човека умира цял един непознат свят и аз се питах какви образи угасваха в него. Какви сенегалски плантации, какви бели градове в Южно Мароко потъваха постепенно в забрава. Не можех да проумея дали в тая черна маса не угасват само простите бедняшки грижи: чайт, който трябва да приготви, добитъкът, който трябва да заведе на кладенеца... дали заспиваше една душа на роб, или пък, възкръснал от едно възвръщане на спомените, умираше в своето величие човекът. Коровата кост на черепа ми напомняше стар ковчег за съкровища. Не знаех какви цветни коприни, какви празнични картини, какви следи — толкова остарели вече, толкова безполезни тук, в тая пустиня, са избягали от корабокрушение. Тоя ковчег беше тук, заключен и тежък. Не знаех каква част от света се рушеше в човека през време на величествения му сън в тия последни дни; какво се рушеше в това съзнание и в тая плът, които постепенно се превръщаха отново в мрак и корен в земята.

— Аз бях водач на стада и се наричах Мохамед...

Барк, черен роб, беше първият от ония, които видях да се съпротивяват. Работата не беше в това, че маврите са насилили свободата му, че в един само ден го бяха оголили повече, отколкото

новородено дете. Има божии бури, които в един само час опустошават така нивята на човека. Ала маврите заплашваха повече неговата личност, отколкото имотите му. Но Барк не се отричаше от себе си тогава, когато толкова други пленници се предаваха и оставяха да умре в тях бедният водач на говеда, който се бяхти цяла година, за да припечели хляба си!

Барк не се настани удобно в робството, както някой уморен от очакване се нагласява в едно посредствено щастие. Той не искаше да си създаде робски радости от добрините на господаря на робите. Той пазеше в гърдите си къщата на оня отсъстващ Мохамед, в която тоя Мохамед беше живял. Тая къща, която тъгува, че е празна, но в която никой друг не ще живее. Барк приличаше на оня побелял пазач, който умира от вярност сред тревите на алеите и тъгата на мълчанието.

Той не казваше: „Аз съм Мохамед Бен Лаусен“, а само: „Аз се казвам Мохамед“, мечтаейки за деня, когато тази забравена личност ще възкръсне и благодарение на собственото си възкресение ще прогони външния вид на роба. Понякога, в нощното мълчание, всичките негови спомени се възвръщаха така цялостни като песен от детинство.

— Посред нощ — разправяше ни нашият мавритански преводач, — посред нощ той приказва за Маракеш и плака.

Никой не може да се отърве сред самотията от такива спомени. Без предупреждение другият се пробуждаше в него, вмъкваше се в неговото тяло, търсеше до себе си жената в тая пустиня, дете никоя жена никога не бе се доближила до Барк, слушаше как пее водата на изворите тук, дете никакъв извор никога не е текъл. И затворил очи, Барк мислеше, че живее в бяла къща, кацнала всяка нощ под същата звезда, тук, дете хората живеят в шатри и вървят по посока на вятъра. Отрупан с тия предишни нежности, оживели сега тайнствено, като че техният полюс беше наблизил, Барк идваше при мене. Той искаше да ми каже, че е готов, че всичката му нежност е готова и че за да я раздаде, трябва само да отиде у дома си, а за това е достатъчен само един знак от мене. И Барк се усмихваше, обяснявайки ми хитрината, за която аз сигурно никак не съм се досетил:

— Утре минава пощата. Ще ме скриеш в самолета за Агадир...

— Клетите стари Барк!

Защото, живеейки сред размирни туземци, как бихме му помогнали ние да избяга? Още на следния ден маврите биха отмъстили

за тая кражба и оскърбление и един бог знае само с какво клане. Бях се опитвал да го откупя, подпомогнат от механиците на летището — Лоберг, Маршал и Абграл: но маврите не срещат всеки ден европейци, които искат да купят някой роб. И злоупотребяват с това.

— Двадесет хиляди франка.

— Подиграваш ли се с нас?

— Погледни какви яки ръце има... И цели месеци минаха така.

Най-сетне маврите намалиха цената и подпомогнат от приятели във Франция, на които бях писал, успях да откупя стария Барк. То бяха дълги преговори. Траяха цели осем дни. Насядали в кръг върху пясъка, петнадесет маври и аз, водехме преговори. Един приятел на собственика, който беше и мой приятел — Зин Ул Ратари, истински разбойник, ми помагаше тайно.

— Продай го! Ти все едно ще го загубиш — думаше той на собственика по мой съвет. — Той е болен. Болката отначало не личи, но тя е вътре в него. Дохожда ден и болният изведнъж се подува. Продай го по-скоро на французина.

Бях обещал възнаграждение на друг един разбойник — Раджи, ако ми помогне да сключи покупката, и. Раджи съблазняваше собственика:

— С парите ще си купиш камили, пушки и куршуми. Тогава ще можеш да тръгнеш о въстаниците и да се биеш с французите. И ще доведеш от Агадир трима — четирима съвсем млади роби. Свърши с тоя старец.

И аз купих Барк.

Цели шест дни го държах заключен в нашата барака, защото ако преди пристигането на самолета би скитал наоколо, маврите отново биха го хванали и биха го продали някъде по-надалеч.

Ала аз ще го освободя от неговото състояние на роб. То беше една чудесна церемония. Дойдоха духовният глава на племето, досегашният собственик Ибрахим и местният главатар на Жюби. Тия трима разбойници, които на двадесетина метра от стената на укреплението на драго сърце биха му строшили главата, и то само за да ми изиграят номер, сега прегърнаха Барк горещо и подписаха един официален документ.

— Сега вече ти си наш син.

Според закона той беше също така и мой син. И Барк прегърна всичките си бащи.

Той живя в нашата барака в спокойно пленничество до часа на тръгването. Караше ни по двайсетина пъти на ден да му описваме лесното пътуване: той ще слезе от самолета в Агадир и там, на летището, ще му предадат един автобусен билет за Маракеш. Барк си даваше вид на свободен човек, както детето играе на изследовател: това встъпване в живота, тоя автобус, тия тълпи, тия градове, които ще види отново...

Лоберг, изпратен от Маршал и Абграл, дойде при мене. Заминавайки, Барк не биваше да умре от глад. Те му дадоха хиляда франка за него; така Барк ще можа да си търси работа.

И аз помислих за ония възрастни госпожи, които се занимават с благотворителност и които, давайки двадесет франка, изискват признателност. Лоберг, Маршал и Абграл, механици на самолет, като даваха хиляда франка, не се занимаваха с благотворителност и още по-малко изискваха признателност. Те не вършеха това и от милосърдие, както ония възрастни госпожи, които мечтаят за щастие. А просто участваха в това — да се възвърне на един човек неговото човешко достойнство. И те като мене знаеха много добре, че щом мине опиянението от възвръщането, първата вярна приятелка, която ще навести Барк, ще бъде немотията и че преди да изминат и три месеца, той ще се бъхти някъде по железопътните линии да вади траверси. Тогава той ще бъде по-малко щастлив, отколкото тук в пустинята — при нас. Но той имаше право да се чувствава такъв, какъвто си е, между своите.

— Хайде, стари Барк, върви и бъди човек.

Самолетът трептеше, готов да тръгне. Барк се беше наклонил за последен път над безкрайната безутешност на Кап Жюби. Пред самолета двеста души маври се бяха събрали, за да видят как изглежда един роб пред портите на живота. В случай на повреда малко по-надалеч — щяха отново да искат откуп.

И ние махахме с ръка за сбогом на нашия новороден петдесетгодишен младенец, малко смутени, че го хвърляме в неизвестността на света:

— Сбогом, Барк!

— Не.

— Как не?

— Не. Аз съм Мохамед Бен Лаусен.

За последен път получихме известие за него от арабина Абдала, който по наше настояване придружи Барк до Агадир.

Автобусът тръгнаше едва вечерта и Барк имаше на разположение целия ден. Още от самото начало той толкова дълго скита из малкия град, без да продума, че Абдала долови неговото неспокойствие и се завълнува.

— Какво ти е?

— Нищо...

Барк, усетил се добре в тоя внезапен отпуск, още не можеше да почувствува своето възкресение. Той изпитваше наистина някакво глухо щастие, но освен това щастие нямаше друга разлика между вчерашния и днешния Барк. И все пак отсега нататък той щеше да има наравно с другите хора дял от това слънце, както и правото да седне тук, в беседката на арабското кафене. И той седна там. Поръча чай за Абдала и за себе си.

Това беше първият му господарски жест; той мислеше, че неговата власт трябва да го преобрази. Ала прислужникът му наля чая, без да се изненада, като че това беше нещо обикновено. Той не разбра, че наливайки му чая, чествуваше с това един свободен човек.

— Да идем другаде — каза Барк.

Те се изкачиха към Казба, най-високото място на Агадир.

Малките берберийски танцовачки отидоха при тях. Те бяха толкова опитомени, кротки; Барк помисли, че ще се възроди: те именно, без сами да знаят, го посрещаха в живота. Хващайки го за ръка, те любезно му предлагаха чай, но така, както биха предложили на всеки друг. Барк им разказа за своето възкресение. Те се изсмяха тихичко. Бяха доволни заради него, понеже той беше доволен. За да ги смае, той добави:

— Аз съм Мохамед Бен Лаусен.

Но това почти не ги учуди. Всички имат имена и мнозина от тях се връщат толкова отдалеч...

Той отново замъкна Абдала към града. Скиташе пред европейските дюкянчета, гледаше морето, мислеше, че ще може да върви, където си ще, все едно в каква посока, тъй като беше вече

свободен... Но тази свобода му се стори горчива: тя най-много му показваше до каква степен липсваше връзката между него и света.

След това мина едно дете и Барк нежно го помилва по бузата. Детето се усмихна. То не беше някой господарски син, когото гаят. Беше слабо дете, което Барк помилва. И което се усмихваше. Това дете събуди Барк и Барк се почувствува малко по-значителен на земята от това, че едно слабо дете му дължеше една усмивка. Той почваше да долавя нещо и вървеше вече с големи крачки.

— Какво търсиш, Барк? — питаше Абдала.

— Нищо — отговаряше Барк.

Но когато се сблъска при завоя на една улица с група деца, които играеха, той се спря. Тук беше. Той ги погледна мълчаливо. После отиде до европейските дюкянчета и се върна, отрупан с подаръци. Абдала се ядосваше:

— Глупако, пази си парите!

Но Барк не слушаше вече. Сериозен, той правеше знаци на всяко едно от децата. И малките ръчички се протягаха към играчките, гривните, сърмените чехлички. И всяко дете, щом вземеше в ръце съкровището си, побягваше като диво.

Другите деца от Агадир, като научиха новината, дотърчаха при него: Барк ги обу със сърмени чехлички. И от околностите на Агадир други деца, до които бе стигнал тоя слух, възлязоха с викове към тоя черен бог и като го дърпаха за старите му робски дрехи, искаха да даде и на тях дължимото. Барк се разсипваше.

Абдала смяташе, че той е „луд от радост“. Но аз мисля, че това, което Барк вършеше, съвсем не беше желание да сподели една много пълна радост.

Тъй като беше свободен, той притежаваше съществените блага — правото да накара да го обичат, да върви на север или на юг и да си изкарва хляба с труд. За какво му са тия пари... Той изпитваше, както се изпитва силен глад, потребността да бъде човек между хората, свързан с хората. Танцувачките от Агадир бяха мили към стария Барк, но той се раздели от тях лесно, както беше дошъл: те нямаха нужда от него. Прислужникът от арабското кафене, минувачите из улиците, всички уважаваха в него свободния човек, но никой не бе показал, че има нужда от него. Той беше свободен, но така безпределно свободен, че почти не усещаше да тежи върху земята. Липсваше му тежестта на

човешките отношения, която спъва вървежа, липсваха му сълзите, сбогуванията, укорите, радостите, всичко, което човек гали или къса всеки път, когато предприема нещо, всички тия хиляди връзки, които го свързват с другите и го правят да тежи. Но върху Барк тежаха вече хиляди надежди...

И царството на Барк започваше с блясъка на залеза над Агадир, в тая свежест, която толкова дълго време беше за него единствената чакана радост, единственото убежище. И тъй като часът на тръгването приближаваше, Барк вървеше напред, потънал в тоя прилив от деца, както някога сред своите овце, чертаейки своята първа бразда в света. Утре той щеше да се върне отново в немотията на своите близки, отговорен за повече съществувания, отколкото старите му ръце биха могли да изхранят, но той вече тежеше със своето истинско тегло. Като небесен пратеник, твърде лек, за да живее живота на хората, но който се е изхитрил и е зашил олово в пояса си, Барк мъчно пристъпяше, теглен към земята от хиляди деца, които толкова се нуждаеха от сърмени чехлички.

7.

Такава е пустинята. Един коран, който е само правило за игра и чрез това превръща пясъка в империя. В дълбочините на Сахара, която без корана би била празна, се играе скрита драма, която раздвижва човешките страсти. Истинският живот на пустинята не е в преселванията на племената, които търсят пасища, но в тая игра, която още се играе. Колко е различен завладяният от европейците пясък от другия! Не е ли тъй с всички хора? Срещу тая преобразена пустиня спомням си игрите на моето детинство, мрачния и златист парк, който бяхме населили с богове, безкрайното царство, което си създавахме в тоя квадратен километър, който никога не бе изцяло познат, никога не бе изцяло претърсен. Ние образувахме една затворена цивилизация, дето стъпките имаха свои особености, дето нещата имаха смисъл, непозволен на никоя друга цивилизация. Когато детето стане мъж и заживее под други закони, какво остава от парка, изпълнен със сянката на детинството, магически, заледен, изгарящ, какво остава сега, когато човек се връща отново тук и върви с известно отчаяние отвън, покрай малката стена от сиви камъни, учудвайки се, че намира затворена в толкова тясна ограда тая провинция, която той е направил свой безкраен свят, и разбира, че в тоя безкраен свят той няма да се върне никога вече, защото сега трябва да се върне вече не в парка, а в играта.

Но няма вече размирни области. Няма вече тайнственост в Кап Жюби, Сиснерос, Сагет-Ел-Хамра, Пуерто-Кансадо, Дора, Смара. Кръгозорите, към които се стремяхме, са изгаснали един след друг като ония насекоми, които изгубват цветовете си, паднали веднъж в примката на топли ръце. Ала оня, който гонеше тия кръгозори, не беше играчка на измамата. Ние не се мамехме, когато се стремяхме към тия открития. Както султанът от „Хиляда и една нощ“, който търсеше толкова изтънчено нещо, че неговите хубави пленнички една след друга угасваха призори в прегръдките му, изгубвайки, едва досегнати, златото на крилцата си. Ние сме отхранени от вълшебството на пясъците, други може би ще изкопаят тук своите петролни кладенци и ще се обогатят от своите търговии. Но те ще са дошли много късно.

Защото забранените палмови горички или девственият прах на мидените черупки са дали на нас най-скъпоценното от себе си: те имаха само един час на буйно усърдие и тоя час ние го изживяхме.

Пустинята ли? Съдено ми бе да прелетя веднъж през сърцето ѝ. При един полет към Индокитай през 1935 аз се намерих в Египет, на границите на Либия, пленен от пясъците като в лепило, и помислих, че ще умра от това. Ще разкажа тая случка.

VII
В СЪРЦЕТО НА ПУСТИНЯТА

1.

Навлизайки над Средиземно море, срещнах ниски облаци. Слязох на двадесет метра над водата. Поройните струи дъжд се блъскат в предпазното стъкло на самолета, а морето сякаш дими. Правя големи усилия да съзря нещо и да не се натъкна на някоя корабна мачта.

Моят механик Андре Прево ми пали цигари.

— Кафе...

Той се загубва в дъното на самолета и се появява пак с термоса. Пия. От време на време регулирам газа, за да мога да поддържам две хиляди и сто обръщания в минута. Пробягвам с очи циферблатите: поданиците ми са послушни, всяка стрелка е точно на мястото си. Хвърлям поглед и към морето, което изпуска пара под дъжда като голям горещ басейн. Ако бях на хидроплан, бих съжалявал, че то е така „хлътноло“. Но аз съм на самолет.

Хлътноло или не — не мога да кацна на него. И това, не знам защо, ми вдъхва някакво безсмислено чувство на сигурност. Морето е част от един свят, който не е мой свят. Една повреда на самолета тук не ме засяга, не ме дори и заплашва: аз не съм пригоден за морето.

След час и половина летене дъждът затихва. Облаците са все още ниско, но светлината вече ги пронизва като широка усмивка. Възхищавам се от тия приготовления за хубаво време. Долавям, че над главата ми има само лека покривка като от бял памук. Извивам, за да избягна една вихрушка: не е необходимо да мина през нея. Ето вече първия процеп...

Аз го предчувствувах, без да съм го видял, защото съзрях насреща си в морето дълга следа, нещо като зелен, лъчезарен и дълбок оазис, приличен на ония ечемичени полета, от които примираше сърцето ми Южно Мароко, когато се качвах откъм Сенегал след три хиляди километра пясък. Тук също тъй имам чувството, че навлизам в обитаема местност и усещам лека веселост. Извъръщам се към Прево:

— Мина вече, сега сме добре!

— Да, добре сме...

Тунис. Подписвам книжата, докато наливат бензин. Но тъкмо когато излизам от канцеларията, чувам някакво — „пуф!“ — като звук, когато се хвърляш във водата. Глух, без ехо звук. В същия миг си спомням, че съм чувал вече подобен звук — експлозия в един гараж. От оная задавена кашлица имаше двамина мъртви. Обръщам се към шосето, което води към летището: дими малко прах, две бързи коли са се вкопчили една в друга и изведнъж са замръзнали неподвижни като сред ледове. Към тях тичат хора, други бягат към нас:

— Телефонирайте... Доктор... Главата...

Сърцето ми се свива. В тихата привечерна светлина съдбата успя да нанесе един удар. Някоя разрушена красота или ум, или живот...

Така разбойниците вървят из пустинята и никой не чува техните гъвкави стъпки по пясъка. В лагера наставка само къса глъчка на внезапно нападение. После всичко отново потъва в златисто мълчание. Същият покой, същото мълчание... До мене някой разправя за счупване на череп. Аз не искам да узная нищо за това неподвижно и кърваво чело, обръщам гръб към пътя и отивам при моя самолет. Но в сърцето ми остава впечатление на заплаха. И тоя звук — след малко пак ще го различа. Когато застързва по моето черно плато с двеста и седемдесет километра в час, ще позная отново тая глуха кашлица; същото: „Кха“ на съдбата, която ни причакваше на срещата.

На път към Бенгази.

2.

На път. Още два часа до края на деня. Бях вече махнал черните очила, когато навлязох в Триполитания. И пясъкът стана златист. Господи, колко е пустинна тая планета! За лишен път реките, сенчестите места и жилищата на хората ми се струват само като щастливи случайни съчетания. Колко много скали и пясък!

Ала всичко това ми е чуждо, аз живея в царството на полета. Чувствувам, че иде нощта, в която човек се затваря като в храм, дето човек се затваря за тайните на най-съществени те обреди сред размисъл и дето няма ничия помощ. Целият този непосветен свят се заличава вече и ще изчезне. Цялата тая гледка още се подхранва от златиста светлина, но нещо вече се отлъчва от нея. И аз не познавам нищо, аз казвам: нищо не струва колкото тоя час. И ония, които са усетили необяснимата любов към летенето, ще ме разберат добре.

Така аз постепенно се отказвам от слънцето. Отказвам се от широките златисти повърхнини, които биха ме приели в случай на принудително приземяване... Отказвам се от знаците, които биха ми сочили пътя. Отказвам се от профила на планините, изрязан на небето, чрез който бих избягнал опасностите. Навлизам в нощта. Летя. Нямам нищо друго, освен звездите...

Това умиране на света става бавно. И светлината изчезва постепенно. Земята и небето малко по малко се сливат. Земята се повдига и сякаш се разпръсва като пара. Първите звезди затрептяват като в зелена вода. Трябва още дълго да чакам, за да се превърнат те в твърди диаманти. Трябва още дълго да чакам до мълчаливата игра на падащите звезди. Късно нощем съм виждал понякога толкова тичащи искри, та ми се е струвало, че силен вятър духа между звездите.

Прево опитва неподвижните лампи и запасните. Обвиваме крушките с червена хартия.

— Още по-плътно...

Той слага още една обвивка, достига едно копче. Светлината е все още много ярка. Както при фотографията, тя ще замъгли бледия образ на външния свят. Ще унищожи и тая лека светла мъглявина, която

понякога нощем обвива нещата. Нощта вече настъпи. Но това още не е същинска нощ. Един лунен сърп още стои. Прево отива вдън самолета и се връща с един сандвич. Аз зобя чепка грозде. Не съм гладен. Не съм гладен, нито жаден. Не усещам никаква умора, струва ми се, че бих пилотирал така десет години. Луната угасна.

Наближаваме Бенгази посред черна нощ. Бенгази лежи в дълбините на такава гъста тъмнина, че наоколо не се съзира никакво светло отражение. Видях града едва когато стигнах до него. Потърсих площадката за приземяване и ето че червеният знак светна. Светлините очертават черен правоъгълник. Завивам. Блясъкът на един прожектор, насочен към небето, се издига направо като струя на пожар, върти се и отбелязва върху летището златен път. Аз пак завивам, за да видя хубаво препятствията. Нощното съоръжение на това летище е отлично. Намалявам скоростта — започва гмуркането като в черна вода.

Когато се приземявам, часът е двадесет и три, местно време. Карам към прожектора. Офицери и войници — най-вежливите в цял свят — минават от мрака в острата светлина на прожектора ту видими, ту невидими. Вземат книгата ми, почват да пълнят с бензин. Престоят ми ще бъде уреден за двадесетина минути.

— Направете един кръг и минете над нас, защото иначе няма да знаем дали сте отлетели добре.

На път.

Търкалям се по тоя златен път към една дупка без прегради. Моят самолет, образец „Самум“, се отделя от земята, макар и претоварен, преди да е изминал определената за излитане площ. Прожекторът върви с мене и ми пречи да завия. Най-после ме оставя — долу са се досетили, че ми пречат. Правя отвесен полукръг, когато прожекторът отново ме удря в лицето, но тутакси избягва пак и отправя другаде своята дълга златна цев. Във всички тия неща чувствавам извънредна вежливост. И сега завивам пак към пустинята.

Метеорологическите сведения от Париж, Тунис и Бенгази ми бяха съобщили попътен вятър — с тридесет — четиридесет километра в час. Аз разчитам да пътувам с триста километра в час. Насочвам се към средата на десния сегмент, който свързва Александрия с Кайро. По тоя начин ще избягна забранените крайбрежни зони и дори да се отклоня неволно, ще срещна — било отдясно, било отляво —

светлините на единия или другия град или още по-общо, светлините по долината на Нил. Ще летя три часа и двадесет минути, ако вятърът не се промени. Три часа и четиридесет и пет минути, ако вятърът отслабне. И почвам да гълтам хилядата и петдесет километра на пустинята.

Няма вече луна. Само черна смола, простряла се до звездите. Не съзирам ни една светлинка, не мога да използвам ни един крайпътен белег и без радио не ще получа никакъв знак от човек до долината на Нил. Не се опитвам дори да наблюдавам друго нещо, освен компаса си и уреда „Спери“. Не ме интересува нищо друго, освен бавното дихание — върху тъмния екран на уреда — на една тясна само светеща черта. Когато Прево променя мястото си, аз лекичко оправям колебанията в центрирането. Издигам се на две хиляди метра, дето, както ми бяха съобщили, ветровете били благоприятни. През дълги промеждутъци запалвам една лампа, за да видя циферблатите — те не са всички само светещи, — но през по-голямата част от времето се затварям съвсем в мрака сред моите мънички съзвездия, които изпускат същата като звездите минерална светлина, същата вечна и скрита светлина, и които говорят на същия език. И аз като астрономите чета книгата на небесната механика. Аз също се чувствавам учен и чист. Всичко от външния свят угасва. Има само Прево, който, след като дълго се бори със съня, най-сетна заспа и аз вкусям още по-пълно моята самотия. Има само мекото бучене на мотора и насреща ми, по бордовото табло, всичките тия кротки звезди.

Но все пак аз размислям. Съвсем не ще можем да използваме луната и сме лишени от радио. Никаква връзка, колкото и тънка да бъде тя, не ще ни свърже със света — чак докато съзрем мрежата от светлини в долината на Нил. Ние сме извън всичко и единствено нашият мотор ни държи повиснали сред тая смола. Ние преминаваме огромната черна долина от вълшебните приказки, долината на изпитанието. Тук няма никаква помощ. Тук няма никаква прошка за грешките. Ние сме предоставени на божията воля.

Ивица светлина се промъква от електрическия апарат. Събуждам Прево да я изгаси. В тъмното Прево мърда като мечка, пръхти, движи се. Той е погълнат от работа да подбира кърпи и черна хартия. Ивицата светлина изчезва. Тя разчупваше тоя свят. Тя не беше от същото качество, както бледата и далечна светлина на радия. Беше светлина на

весело нощно заведение — на звездна светлина. Но повече от всичко друго тя ме ослепяваше, заличаваше другите светлини.

Три часа летене. От дясната ми страна блясва светлина, която ми се струва жива. Поглеждам. Дълга светла бразда се точи от лампата в края на крилото, която досега не се виждаше. Това е прекъсваща се светлина — ту ясна, ту угаснала: това значи, че влизам в облак. Той отразява светлината на лампата ми.

Наближавайки пътеводните знаци, бих предпочел да имам чисто небе. Крилото се осветява от отражението. Светлината се установява, задържа се, блести и образува розов букет. Силни друсания ме люшкат. Летя някъде сред облак, на който не зная дебелината. Издигам се на две хиляди и петстотин и пак не излизам над него. Спускам се на хиляда метра. Букетът е все на мястото си, неподвижен и все по-блестящ. Добре. Ще караме така. Толкова по-зле. Мисля за други неща. Ще видим кога ще се измъкнем. Но не ми се нрави тая светлина на подозрителен хан.

Пресмятам: „Тук подскачам малко и това е нормално, но и през целия път въпреки височината и чистото небе имаше друсания. Вятърът съвсем не е затихнал и аз трябва да съм превишил скоростта от триста километра в час.“ А пък и не зная нищо определено, ще се опитам да се оправя, като изляза от облака.

Излизаме. Светлата китка внезапно угасва. Това угасване ми подсказва, че се е случило нещо. Поглеждам напред и виждам — колкото може да се вижда — тясна долина между небето и стената на нов близък облак. Букетът пак се появява.

Няма да се измъкна вече от това лепило, освен само за няколко секунди. След полет от три часа и половина това почва да ме безпокои, защото, ако съм вървял напред, както си мисля, трябва вече да съм наближил Нил. Ако имам късмет, ще го видя може би през тия процепи, но те не са много на брой. Не смея да сляза повече: ако случайно съм летял с по-малка скорост, отколкото предполагам, тогава още летя над високи места.

Не изпитвам никакво безпокойство, страхувам се само да не би да рискувам загуба на време. Но поставям граница на това мое спокойствие: четири часа и петнадесет минути летене. След тоя срок, дори при липса на какъвто и да е вятър, а това е невероятно, трябва да съм отминал вече долината на Нил.

Когато стигам до висулките на облака, букетът светлина хвърля все по-бързи блясъци, които отслабват, и после внезапно угасва. Не обичам тия шифровани съобщения с демоните на нощта.

Една зелена звезда изплува насреща ми, лъчиста като фар. Звезда ли е, или фар? Не обичам и тая свръхестествена светлина, тая звезда на влъхви, тая опасна покана.

Прево се е събудил и осветява циферблатите. Отстранявам го — и него, и лампата му. Тъкмо съм навлязъл в цепнатина между два облака и използвам това, за да погледна под себе си. Прево отново заспива.

Пък и няма нищо за гледане.

Четири часа и пет минути полет. Прево се събужда и сяда при мене.

— Трябваше вече да стигнем в Кайро...

— То се знае...

— Дали е звезда онова, или е фар?

Бях намалил малко скоростта и без друго това е събудило Прево. Той е твърде чувствителен към всички промени в звука на летенето. Почвам бавно да слизам, за да се плъзна под грамадата облаци.

Току — що гледах картата си. Личи, че съм навлязъл в крайбрежната местност „О“: не се излагам на опасност. Продължавам да слизам и завивам право на север. Така в прозорците ми ще блеснат светлините на градовете. Аз несъмнено съм ги отминал и, значи, те ще ми се явят вляво. Сега летя под облаци. Но покрай мене има друг облак, който слиза по-ниско, от лявата ми страна. Извивам, за да не попадна в мрежата му, карам на север — североизток.

Облакът навярно слиза все по-ниско и ми запречва целия кръгзор. Не се решавам да губя повече височина. Стигнах 400 м. на моя висотомер, но не знам какво е налягането тук. Прево се навежда. Викам му:

— Ще карам до морето и току — виж, че падна в морето, за да не се сблъскам със земята...

Всъщност нищо не ми показва, че не съм навлязъл вече над морето. Тъмнината под тоя облак е досущ непроницаема. Притискам се до прозореца. Мъча се да чета отдолу под себе си. Мъча се да съзря светлини, знакове. Аз съм човек, който рови пепел. Аз съм човек, който се мъчи да намери въглени на живот в дъното на огнището:

— Морски фар!

Ние едновременно видяхме тая примка, която изчезна! Що за лудост! Де беше тоя призрачен фар, тая измислица на нощта? Защото в същата секунда, когато Прево и аз се наведохме да го намерим, на триста метра под крилото ни, изведнъж:

— А!

Мисля, че не съм казал нищо друго. Мисля, че не съм почувствувал нищо друго, освен ужасен трясък, който разтърси из основи нашия свят. С двеста и седемдесет километра бързина ние се блъснахме в земята.

Мисля, че в стотната част от следната секунда единственото, което очаквах, беше голямата алена звезда на експлозията, в която ние и двамата щяхме да се слеем. Нито Прево, нито аз не усетихме и най-малкото вълнение. В себе си аз наблюдавах само това безпределно очакване, очакването на тая блестяща звезда, в която още през същата минута щяхме да изчезнем. Но нямаше никаква алена звезда. Имаше нещо като земетресение, което опустоши нашата кабина, като изкърти прозорците, изхвърли на сто метра парчета ламарина и ни изпълни с грохот чак до вътрешностите. Самолетът трептеше като нож, метнат отдалеч и забит в твърда дъска. И тоя гняв ни друсаше силно. Една секунда, две секунди... самолетът продължаваше да трепти и с чудовищно нетърпение аз очаквах, че неговите запаси от енергия ще го накарат да избухне като снаряд. Ала подземните трусове продължаваха, без да стигат до крайното избухване. И аз не проумявах нищо от тая невидима работа. Не проумявах нито това друсане, ни тоя гняв, ни тоя безкраен срок... пет секунди, шест секунди... И внезапно изпитахме някакво чувство на въртене, усетихме някакъв удар, който изхвърли през прозорците цигарите ни, направи на сол дясното крило и после — нищо. Нищо, освен ледена неподвижност. Изкрещях на Прево:

— Бързо скачайте!

В същото време и той крещеше:

— Огън!...

Прехвърляме се през откъртения прозорец. Изправяме се двадесет крачки по-далеч.

Питам Прево:

— Няма ли повреда? Той ми отвръща:

— Няма повреда!

Но търка коляното си. Казвам му:

— Опишайте се навсякъде, раздвижете се, закълнете се, че нямате нищо счупено...

Той ми отговаря:

— Нищо, нищо, това е запасната помпа... Помислих, че внезапно загива, разпран от глава до корем, но той повтаряше, втренчил очи:

— Това е запасната помпа!...

Помислих — полудял е, сега ще затанцува...

Ала извърнал най-сетне очи от самолета, който сега вече бе спасен от огъня, той ме погледна и поде пак:

— Нищо, нищо, това е запасната помпа, която ми се е закачила за коляното.

3.

Необяснимо е, че сме живи. С електрическа лампа в ръка аз тръгвам по следите, оставени от самолета върху земята. На двеста и петдесет метра от мястото на спирането намираме изкривени жезла и парчета, с които той бе поръсил пясъка по целия път, докато спре. Когато съмне, ще разберем, че ние сме се блъснали в земята, почти плъзгайки се по мекия склон на едно пустинно плато. На мястото на сблъскването една дупка в пясъка прилича на дупка от плуг. Без да се преобърне, самолетът бе продължил пътя си, тътрейки се по корем, гневно, с движения на опашката като влечуго. При скорост двеста и седемдесет километра в час той е пълзъл. Ние без друго дължим живота си на тия черни камъни, които се търкалят свободно върху пясъка и са образували някакво игрище за топки.

Прево отделя акумулаторите, за да не би по-късно да стане пожар от късо съединение. Аз съм облегал гръб на мотора и разсъждавам: горе, във въздуха, четири часа и петнадесет минути ме е въл вятър с петдесет километра в час, бил съм наистина раздрусан. Ала ако тоя вятър се е променил след предвижданията, нямам понятие за посоката му. Намирам се, значи, в квадрат, страната на който е четиристотин километра. Прево сяда при мене и ми казва:

— Чудо е, че сме живи...

Не му отговарям нищо и не изпитвам никаква радост. Хрумна ми една мисъл, която се върти из главата ми и вече малко ме измъчва.

Моля Прево да запали своята електрическа лампа, за да ми бъде знак за упътване, и тръгвам напред с моята електрическа лампа в ръка. Гледам внимателно почвата. Вървя бавно, правя един широк завой, няколко пъти изменям посоката. Ровя непрекъснато почвата, като че търся изгубен пръстен. Преди малко търсех така тлеещ въглен. Вървя все така в мрак, приведен над белия кръг, който аз местя. Така, значи... така... Възлизам бавно към самолета. Сядам до кабината и разсъждавам. Търся някакво основание да се надявам и съвсем не мога да намеря. Търся някакъв знак, който да ми предлага животът, но животът не ми дава никакъв знак.

— Прево, не видях ни едно стръкче трева...

Прево мълчи, не знаей дали ме е разбрал. Ние ще заговорим за това пак, когато завесата се дигне, когато съмне. Усещам само огромна умора, мисля: „Около четиристотин километра навътре в пустинята!...“ Изведнъж скачам:

— Водата!

Резервоарите за бензин, резервоарите за масло са пробити. Запасите от вода също. Пясъкът е изпил всичко. В дъното на един натрошен термос намираме половин литър кафе, а в дъното на друг — четвърт литър бяло вино. Прецеждаме тия течности и ги смесваме. Намираме също малко грозде и един портокал. Ала аз пресмятам: „Пет часа път под слънцето в пустинята — и това се свършва...“

Настаняваме се в кабината до заранта. Аз се просвам, ще спя. Заспивайки, правя равносметка на приключението ни: не знаем нищо за мястото, дето се намираме. Нямаме и един литър течност за пиене. Ако се намираме горе — долу по правата линия — ще ни намерят след осем дни, не можем да се надяваме на нещо по-добро и ще бъде твърде късно. Ако сме се отклонили напъряко, ще ни намерят след шест месеца. Не трябва да се разчита на самолетите: те ще ни търсят в пространство от три хиляди километра.

— Ах! Жалко... — казва ми Прево.

— Защо!

— Можехме тъй хубаво да свършим изведнъж!...

Но не трябва тъй бързо да се самоотричаме. Прево и аз — ние ще се съвземем. Не трябва да загубваме надеждата, колкото и да е малка, за някое чудесно избавление по въздушен път. Също така не трябва да стоим на едно място и да пропуснем някой може би близък оазис. Ще вървим днес цял ден. И ще се върнем при самолета. И преди да тръгнем, ще напишем с главни букви върху пясъка плана си.

Свит на кълбо, аз ще спя до зори. И съм твърде щастлив, че ще спя. Умората ме обгръща с множество присъствия. Аз не съм сам в пустинята, моят полусън е населен с гласове, спомени, пришепнати изповеди. Още не съм жаден, усещам се добре, изоставям се на съня, както и на приключението. Действителността губи почва пред сънищата...

Ах, съвсем иначе бе, когато се съмна!

4.

Аз много обичах Сахара. Прекарвал съм цели нощи сред размирните области. Пробуждал съм се сред тая жълтеникава повърхнина, дето вятърът бразди пясъка, както в морето. Очаквал съм там помощ, като съм спал под крилата на самолета, но то не би могло да се сравни със сегашното положение.

Ние вървим по склоновете на обли хълмове. Почвата е пясъчна, изцяло покрита с пласт само от лъскави черни камъни. Би казал човек, че са люспи от метал, и всички тия околни кубета блестят като брони. Паднали сме сред някакъв минерален свят. Заключени сме в някаква желязна местност.

Щом изкачихме първия гребен, показва се друг — лъскав и черен. Вървим, като ровим земята с нозе, за да оставим пътеводна диря, по която да се върнем после. Вървим право към слънцето. Беше против всяка логика да се насочим право на изток, защото всичко ме караше да вярвам, че съм минал Нил: метеорологическите сведения, времето на полета. Но бях направил малък опит към запад и почувствувах някакво безпокойство, което ми бе съвсем необяснимо. Тогава отложих запад за утре. И временно пожертвувах север, който впрочем води към морето. Три дни по-късно, когато в полубълнуване ще решим да изоставим окончателно самолета и да вървим право пред себе си, докато паднем, ще тръгнем пак към изток. По-точно — към изток — североизток. И това пак против всяко разумно основание, както и против всяка надежда. И щом се спрем, ще разберем, че никоя друга посока не би ни позволила да се избавим, защото на север поради изтощението си не бихме могли да стигнем до морето. Колкото и безсмислено да ми изглежда, струва ми се днес, че по липса на каквото и да е указание, което да натези при нашия избор, аз избрах тая посока единствено поради съображението, че тя бе спасила моя приятел Гийоме в Андите, дето толкова го бях търсил. За мене тя смътно бе станала посока на живота.

След пет часа път гледката се променя. В една долина сякаш тече пясъчна река и ние поемаме по това дъно на долината. Вървим с

големи крачки, трябва да отидем възможно най-далеч и ако нищо не открием, да се върнем, преди да настъпи нощта. И изведнъж аз спирам:

— Прево!

— Какво?

— Ами следите...

От колко време вече бяхме забравили да оставяме след себе си следи? Ако не ги намерим, това значи смърт.

Тръгваме обратно, като завиваме вдясно. Когато се отдалечим доста, ще завием перпендикулярно в първата посока и ще срещнем следите си там, дето още бяхме ги белязали.

След като свързваме нишката, тръгваме. Жегата расте, а с нея се раждат миражите. Но това са още първични миражи. Големи езера изникват и щом наближим, изчезват. Решаваме да преминем пясъчната долина и да се изкачим на най-високия купол, за да обгледаме кръгозора. Вървим вече шест часа. Крачейки нашироко, трябва да сме минали тридесет и пет километра. Стигаме върха на черния гребен и сядаме мълчаливо. Нашата пясъчна долина се отваря долу в пустиня от пясък без камъни, с такава бяла ослепителна светлина, че изгаря очите. Докъдето стига погледът, всичко е пусто. Ала на кръгозора светлинни игри раждат миражи, които стават вече тревожни. Крепости и минарета, геометрични грамади с отвесни линии. Гледам също едно голямо черно петно, което наподобява растителност, но то е притиснато от последния измежду ония облаци, които се бяха разпръснали през деня и които ще се появят довечера. Това е само сянката на облак.

Безполезно е да вървим повече. Тоя опит не води никъде. Трябва да се върнем при нашия самолет, при тоя червено — бял знак, който ще бъде може би съзрян от другарите. Макар че нямам големи надежди в тия търсения, все пак те ми се струват единствената вероятност за спасение. И особено важно е, че ние сме оставили там последните глътки течност, а вече е абсолютно необходимо да ги изпием. Трябва да се върнем, за да живеем. Ние сме пленници на тоя железен кръг: кратковременната независимост от нашата жажда.

Но колко е трудно да завиеш назад, когато може би си вървял към живота! Отвъд миражите кръгзорът може би е богат с истински градове, със сладководни канали и ливади. Зная, че имам разумни

съображения да се върна. И въпреки това имам чувството, че загивам, когато вземам това страшно решение.

Легнахме до самолета. Бяхме извървели повече от шестдесет километра. Изпихме течностите. Не открихме нищо на изток и никой другар не е прелетял над тая местност. Колко време ще издържим? Още отсега сме толкова жадни...

Направихме голяма клада, натрупвайки някои остатъци от натрошено крило. Пригответихме бензин и магнезиеви плочи, които дават остър бял блясък. Почакахме, докато нощта стане съвсем черна, за да запалим кладата... Но къде са хората?...

Сега пламъкът се издига. С религиозна надежда ние гледаме как гори нашият огън в пустинята. Гледаме как великолепно свети в нощта нашият мълчалив и лъчезарен вестносец. И аз мисля, че ако той отнася един вече трогателен зов, той носи също така и много обич. Ние искаме да пием, но искаме също така да общуваме с хората. Нека и друг огън се запали сред нощта — само хората разполагат с огъня и нека ни отговорят!

Виждам очите на жена си. Няма да виждам нищо друго, освен тия очи. Те питат. Виждам очите на всички, на които може би съм скъп. И тия очи питат. Цяло събрано множество очи ме укорява за моето мълчание. Аз отговарям! Отговарям! Отговарям с всичките си сили, не мога да отпая сред тая нощ по-лъчезарен пламък!

Направих каквото можах. Направихме каквото можахме: шестдесет километра път, почти без да пием. Сега вече не ще пием нищо. Виновни ли сме, ако не можем да чакаме дълго? Ние бихме останали тук благоразумно да смучем манерките си. Но в секундата, когато пресуших дъното на калаената си чашка, един часовник тръгна. От секундата, когато пресуших последната капка, почнах да слизам по някакъв наклон. Какво мога да сторя срещу времето, което ме влече като река? Прево плаче. Тупам го по рамото. За да го утеша, казвам му:

— Като е край — край...

Той ми отвръща:

— Да не мислите, че плача за себе си...

Хе, то се знае, аз вече открих тая очевидност. Нищо не е непоносимо. Утре и вдругиден ще разбере, че наистина няма нищо непоносимо. Аз само наполовина вярвам в мъчението. Мислил съм вече върху това. Веднъж, затворен в една кабина, мислех, че ще се

удавя и не страдах много. Друг път съм мислил, че ще си обезобразя лицето и това съвсем не ми се е виждало много важно. Тук също почти няма да изпитам голяма мъка. Утре ще изживея още по-страшни неща. И бог знае дали въпреки моя голям огън не съм се отказал да накарам хората да ме чуят!...

„Да не мислите, че плача за себе си...“ Да, да, ето кое е непоносимо. Всеки път, щом видя отново тия очи, които очакват, сякаш нещо ме изгаря. Обзема ме внезапно желание да стана и да тичам право пред себе си. Там някъде викат за помощ, там има бедствие!

Това е някаква странна размяна на ролите, но аз винаги към мислил, че е така. Ала Прево ми трябваше, за да се уверя напълно в това. И ето Прево също няма да почувствува пред смъртта оная страшна мъка, за която са ни проглушили ушите. Но има нещо, което нито той, нито аз можем да понасяме.

Ах, съгласен съм да заспя, да заспя за една нощ или за векове. Щом заспя, няма да зная за колко време заспивам. И при това — какъв покой! Но тия викове, които идат оттам, тия грамадни пламъци на отчаяние... не мога да понасям това. Не мога да скръстя ръце пред тия бедствия! Всяка секунда мълчание убива по малко ония, които обичам. И един бяс се бърхти в мене: защо са тия вериги, които ме спъват да пристигна навреме и да спася ония, които загиват? Защо нашата влада не отнася вика ни до другия край на света? Потърпете!... Идем!... Идем!... Ние сме спасителите!

Магнезият изгоря и огънят ни почервеня. Остават само куп въглени, над които сме се навели и се топлим. Свърши нашият голям огнен вестител. Кого вдигна на крак той в света? Хе! Аз знам много добре, че никого не е вдигнал в света. То беше всъщност една молитва, която не можа да бъде чута.

Добре. Ще спя.

5.

Призори, избърсвайки с парцал крилата, събрахме в дъното на чашката малко роса, смесена с боя и масло. Имаше отвратителен вкус, но я изпихме. По липса на по-добро, все пак поне си наквасихме устните. След това пиршество Прево ми каза:

— За щастие имаме револвер.

Изведнъж се почувствувах нападателен и се обърнах към него със зловна враждебност. В тоя миг нищо не ненавиждах така, както сантименталните излияния. Мене ми е извънредно потребно да смятам, че всичко е просто. Просто е да се родиш. Просто — да пораснеш. И просто е да умреш от жажда.

С крайчеца на окото си наблюдавам Прево, готов да го нараня, ако трябва, за да млъкне. Но Прево ми говори спокойно. Той бе поставил само един здравословен въпрос. Засегна тая тема така, както би ми казал: „Ще трябва да си измием ръцете.“ Щом е тъй — съгласни сме. Още вчера аз размислих за това, забелязвайки кожения кобур. Моите размисли бяха спокойно разсъдителни, съвсем не трогателни. Нашето безсилие да успокоим ония, за които сме отговорни. Но не и револверът.

Все още не ни търсят или по-точно търсят ни, но несъмнено другаде. Навярно в Арабия. От друга страна, няма да чуем никакъв самолет по-рано от утре, когато вече ще сме изоставили нашия. Това единствено и толкова далечно минаване ще ни остави тогава равнодушни. Черни точки, смесени с хиляди черни точки на пустинята, ние не можем да се надяваме, че ще ни забележат. Няма нищо вечно в размислите, които хората ще ми припишат, че съм имал през това мълчание. Спасителите ще ми се видят, че се движат в някакъв друг свят.

Потребни са петнадесет дни търсене, за да се намери на около три хиляди километра в пустинята един самолет, за който не се знае нищо: нас навярно ни търсят от Триполитания до Персия. Все пак и днес аз си оставям тая нищожна вероятност, тъй като няма никаква друга. И променяйки тактиката, решавам да тръгна на изследване сам.

Прево ще приготви огън и ще го запали в случай на посещение, но ние не ще имаме посещение.

И така, аз тръгвам и не знам дори дали ще имам сили да се върна. Изпъква в паметта ми онова, което зная за Либийската пустиня. В Сахара има 40% влажност, тук слиза до 18%.

И животът се изпарява като парата. Бедуините, пътниците, колониалните офицери твърдят, че човек може да издържи деветнадесет часа, без да пие. След двадесетия час очите се изпълват със светлина и краят започва: ходът на жаждата е светкавичен.

Ала този североизточен вятър, този неестествен вятър, който ни измами, който противно на всяко предвиждане ни закова на това плато, той без друго продължава живота ни сега. Но какъв ли срок ще ни отряди той, докато дойде часът на първите светлини?

И така, аз тръгвам, но струва ми се, че тръгвам с малка лодка из океана.

И все пак благодарение на зората декорът не ми се вижда толкова погребален. И отначало тръгвам като безделник, с ръце в джобовете. Снощи ние сложихме примки над няколко загадъчни дупки и сега в мене се пробужда браконьерът. Ще отида най-първо да проверя примките: те са празни.

Значи, няма да пия кръв. Да си кажа право, не бях се и надявал.

Но ако почти никак не съм разочарован, любопитството ми е раздразнено. От какво живеят тия животни в пустинята? Това несъмнено са фенеки, или пясъчни лисици, дребни месоядни животни, дебели като питомни зайци и украсени с грамадни уши. Не устоявам на желанието си и проследявам дирите на едно от тях. Те ме завеждат към тясна пясъчна река, дето стъпките са отпечатани ясно. Възхищавам се от хубавата диря — като клонче, образувана ветрилообразно от трите пръста. Представям си тоя приятел как ситни кротичко призори и ближе росата по камъните. Тук следите са раздалечени: моят фенек е тичал. Тук пък един другар е дошъл при него и те са вървели един до друг. Така, с някаква странна радост, аз присъствавам на тая утринна разходка. Мили ми са тия знаци на живота. И забравям донякъде, че съм жаден...

Най-сетне навлизам в килера на моите лисици. Той се показва тук, наравно с пясъка, на всеки стотина метра във вид на мъничко сухо дръвче, голямо колкото супник и със стъбла, отрупани с малки

златисти охлювчета. Призори фенекът отива да се снабди с храна. И аз се натъквам тук на една голяма естествена загадка.

Моят фенек не спира при всички дръвчета. Има някои отрупани с охлювчета, които той пренебрегва. Други обикаля с очевидно благоразумие. Има и трети, при които отива, но без да ги опустошава. Той взема от тях по две — три охлювчета и после сменя гостилницата.

Дали не иска да утоли глада си наведнъж, за да си достави по-дълбоко удоволствие през утринната разходка? Не вярвам. Тая игра съвпада с една необходима тактика. Ако фенекът се наситеше от плодовете на първото дръвче, на две-три яденета той би го оголил от неговия жив товар. И от дръвче на дръвче би унищожил по тоя начин своята кошарка. Ала фенекът се пази да не пречи на оплодяването. Не само че за едно ядене обикаля стотина от тия тъмни храстчета, но никога не взема два съседни охлюва от едно и също клонче. Всичко става така, като че той има съзнанието за опасността, на която би се изложил. Ако неблагоразумие се насити — не би имало охлюви. А ако няма охлюви, няма да има фенеци.

Следите ме завеждат до дупката. Фенекът е там и слуша несъмнено, изплашен от шума на стъпките ми. И аз му казвам: „Мое малко лисиче, аз съм пропаднал човек, но любопитно е, че това не ми пречи да се интересувам от твоя нрав...“

И оставам там да мечтая, и струва ми се, че човек се приспособява към всичко. Мисълта, че ще умре може би след тридесет години, не похабява радостта на човека. Тридесет години, три дни... това е въпрос само на перспектива.

Но трябва да се забравят някои образи...

Сега аз продължавам пътя си и заедно с умората нещо в мене се преобразява. Ако още няма миражи, аз ги измислям...

— Хей!

Дигнах ръце и извиках, но тоя човек, който ми махаше там, беше една черна скала. Всичко вече оживява в пустинята. Искях да събудя тоя заспал бедуин, а той се превърна в дънер на черно дърво. В дънер на дърво? Присъствието на дърво ме изненадва и аз се навеждам. Искам да дигна едно счупено клонче: то е от мрамор! Изправям се и оглеждам наоколо си: съзирам и други черни мрамори. Една предисторична гора е постлала земята със своите начупени стволоче. Тя се е срутила като катедрала преди сто хиляди години при някой

ураган от сътворението на света. И вековете дотъркаляха до мене тия късове от гигантски колони, изтласкани като парчета стомана, вкаменени, превърнати в стъкло с мастилен цвят. Още различавам възлите на клонките, извивките на живота, броя на кръговете на стъблата. Тая гора, преизпълнена с птички и музика, е била поразена от проклетие и превърната в сол. И аз чувствавам, че тая гледка ми е враждебна. По-черни от желязната броня на хълмовете, тия тържествени останки тук не ме щат. Какво търся аз — жив, посред тия неуязвими мрамори? Аз, загиващ човек, чието тяло ще изтлее, какво ще правя аз тук във вечността?

От вчера съм извървял вече близо осемдесет километра. Тоя шемет без друго е от жаждата. Или от слънцето. То блести върху тия стволове, които като че са покрити със замръзнало масло. То блести над тая всемирна черупка. Тук няма вече ни пясък, ни лисици. Има само една безпределна наковалня. И аз вървя върху тая наковалня. И усещам в главата си как кънти слънцето. Ах, там!...

— Хей! Хей!

— Нищо няма там, не се вълнувай, това е бълнуване. Говоря така сам на себе си, защото трябва да призова разума си. Толкова ми е трудно да отрека това, което виждам. Толкова ми е трудно да не отърча към оня керван, който върви... хей там... виждаш ли!...

— Глупак, ти знаеш, че сам си ги измисляш... — Тогава нищо в света не е истинско...

Нищо не е истинско, освен оня кръст на двадесет километра оттук, върху хълма там. Онзи кръст или фар...

Но морето не е нататък. Тогава, значи, е кръст. Цяла нощ проучвах картата. Работата ми беше безполезна, защото не знаех местонахождението си. Но аз се навеждах над всички знакове, които ми сочеха присъствие на човек. И на едно място намерих малко кръгче и отгоре му подобен кръст. Видях обяснението: „Църковно учреждение“. До кръста видях черна точка. Потърсих обяснението и прочетох: „Непресъхващ кладенец“. Нещо ме удари в сърцето и аз прочетох високо:

— Непресъхващ кладенец... Непресъхващ кладенец!... Непресъхващ кладенец...

Какво струва Али-Баба с всичките си съкровища в сравнение с един непресъхващ кладенец?... Малко по-далеч забелязах два бели

кръга. Прочетох в обясненията: „Пресъхващ кладенец“. Това не беше толкова хубаво. После около всичко това нямаше вече нищо. Нищо.

Ето го моето църковно учреждение! Монасите са издигнали голям кръст на хълма, за да призовават изпадналите в беда! Аз трябва само да се упътя към него. Трябва само да отърча при тия доминиканци...

— Но в Либия има само коптски манастири...

— ... При тия ученолюбиви доминиканци. Те имат хубава, хладна готварница с червени плочки, а в двора — чудесна ръждясала помпа, вие се досещате, нали... под ръждясалата помпа е непресъхващият кладенец! Ах! Какъв празник ще бъде, когато отида да позвъня на вратата, когато дръпна връвта на голямата камбана...

— Глупак, ти описваш къща в Прованс, но там няма никакви камбани.

— ... Когато дръпна връвта на голямата камбана! Вратарят ще дигне ръка към небето и ще ми извика: „Вие сте божи пратеник!“ — и ще призове всички монаси. И те ще се разтичат. И ще ме посрещнат празнично като някое бедно дете. Ще ме избутат към готварницата.

И ще ми кажат: „Един миг, само един миг, синко... ще отърчим до непресъхващия кладенец...“

И аз ще потрепера от щастие...

Но не, аз няма да плача поради единствената причина, че кръста върху хълма вече го няма.

Обещанията на запад са само измамни. Завих право към север.

Север поне е изпълнен с песента на морето.

Ах, щом прехвърля тоя гребен, и кръгозорът се разгръща. Ето най-хубавото селище в света.

— Ти знаеш много добре, че това е мираж...

Знам много добре, че е мираж. Мене не могат ме излъга! Но ако ми се ще да се унасям в миражи? Ако ми се ще да се надявам? Ако ми се ще да харесвам тоя назъбен и цял огрян от слънцето град? Ако ми се ще да вървя все направо, с леки стъпки, тъй като не усещам вече умората си, тъй като съм щастлив... Прево и револверът му, оставете ме да се смея! Предпочитам моето опиянение. Пиян съм! Умирам от жажда!

Здрачът ме изтрезни. Изведнъж се спрях уплашен, че съм отишъл толкова далеч. В здрач миражът умира. Кръгозорът се

разсъблича от великолепието си, изчезват дворците, свещенослужителските дрехи. Сега е вече кръгозор на пустиня.

— Напразно беше всичко! Нощта ще те заvari, ще трябва да чакаш да съмне, а утре дирите ти ще се заличат и съвсем ще се загубиш...

— Тогава ще продължа да вървя право пред себе си... Каква полза да се връщам? Не ща вече да вземам внезапни решения, когато може би ще разтворя, когато ще разтворя ръце към морето...

— Де си видял морето? Ти няма да го достигнеш. Навярно триста километра те делят от него. А Прево бди до „Самум“! И може би го е забелязал някой керван...

Да, аз ще се връщам, но първо ще призова хората:

— Хей!

Тая планета, господи, нали уж е обитаема...

— Хей! Хора!...

Пресипвам. Нямам вече глас. Чувствувам, че съм смешен, като викам тъй... И още веднъж извиквам:

— Хора!...

Звукът излиза надут и превзет.

И аз се връщам.

След два часа ход съзирам пламъците, насочени към небето от Прево, който се е уплашил, че съм се загубил. Ах!... Това ми е безразлично!...

Още един час ход... Още петдесет метра... Още сто метра. Още петдесет.

— Ах!

Спирам изумен. Буйна радост залива сърцето ми и аз едва я сдържам. Осветен от жарта, Прево разговаря с двама араби, облеgnати на мотора. Той не ме е още съзрял. Той е твърде зает със своята собствена радост. Ах, ако бях чакал тук като него... щях да бъда вече спасен! Викам весело:

— Хей!

Двамата бедуини скачат и ме гледат. Прево ги оставя и тръгва сам насреща ми. Разтварям ръце. Прево ме хваща за лакътя — сигурно съм щял да падна? Казвам му:

— Е, най-сетне, нареди се!

— Кое?

— Арабите!

— Кои араби?

— Ами тия, дето са при вас!...

Прево ме гледа странно и аз имам чувството, че въпреки волята си ми доверява една тежка тайна:

— Няма никакви араби.

Тоя път без друго ще заплача.

6.

Само деветнадесет часа могъл да изтърпи човек без вода — а от снощи какво сме пили ние? Няколко капки роса призори! Но североизточният вятър продължава да духа и забавя малко нашето изсушаване. Тая завеса благоприятствува образуването в небето на високи облаци. Ах! Ако те можеха да се отклонят към нас, ако можеше да завали! Но в пустинята никога не вали.

— Прево, да разрежем на триъгълници един от парашутите... Ще закрепим тия платна с камъни върху земята. И ако вятърът не се промени, на разсъмване, като изцедим платната, ще налеем събраната роса в един от бензиновите резервоари.

Наредихме шест бели платна под звездите. Прево приспособи един от резервоарите. Трябваше само да дочакаме зората.

Между останките Прево намери по чудо един портокал. Разделихме си го. Развълнувах се много, макар че то е толкова нищожно, когато ни трябват двадесет литра вода.

Легнал до нашия нощен огън, гледам тоя лъчезарен плод и си казвам: „Хората не знаят какво значи един портокал...“ И още: „Ние сме осъдени, но още веднъж тая увереност не ме лишава от удоволствието ми. Тоя портокал, който стискам в ръка, ми носи една от най-големите радости в моя живот...“ Изтягам се по гръб, смуча плода, броя падащите звезди. Ето че за минута съм безпределно щастлив. И пак си казвам: „Светът, по реда на който живеем, може да се проумее само ако включиш себе си в него.“ Едва днес разбирам пурата и чашата ром на осъдения на смърт^[1]. Аз не проумявах как може той да приеме такова жалко нещо. А той все пак намира в него голямо удоволствие. Мислят, че е смел, ако се е усмихнал. Но той се е усмихнал, защото ще пие ром. Не знаят, че е променил перспективата и че от тоя последен половин час е направил цял човешки живот.

Събрахме огромно количество вода: може би два литра. Свърши се с жаждата! Спасени сме, ще можем да прием!

Гребвам от резервоара с калаената си чашка, но тая вода е зеленикаво жълта и още от първата глътка вкусът ѝ е ужасен, че

въпреки жаждата, която ме мъчи, поемам си дъха, преди да я глътна. А бих пил и кал, но тоя вкус на отровен метал е по-силен от жаждата ми.

Гледам Прево, който се върти в кръг с очи към земята, като че внимателно търси нещо. Внезапно той се навежда и почва да повръща, без да престане да се върти. След половин минута иде моят ред. Хващат ме такива гърчения, че коленичвам и забивам пръсти в пясъка. Ние не си говорим и четвърт час все така се гърчим, без да повръщаме друго, освен малко жлъчка.

Свърши. Усещам само едно слабо подигане. Но ние загубихме последната си надежда. Не знам дали нашият неуспех се дължи на боята на парашута или на въгления тетрачлорур, с който се окислява резервоарът. Трябваше да имаме друг съд или други платна.

Тогава да бързаме! Съмва се! На път! Да бягаме от това проклето плато и да вървим бързо, право пред себе си, докато паднем.

Аз следвам примера на Гийоме в Андите: от вчера много мисля за него. Нарушавам изричното нареждане, което е да оставаме при разрушения самолет. Тук вече няма да ни търсят.

Още веднъж проумяваме, че не ние сме изпаднали в бедствие. Изпадналите в бедствие са ония, които чакат! Ония, които нашето мълчание заплашва. Ония, които са разкъсвани вече от чудовищна грешка. Не може да не тичаме към тях. Гийоме също, когато се върна от Андите, ми разказа, че и той е тичал към изпадналите в бедствие! Това е всемирна истина.

— Ако бях сам в света — казва ми Прево, — бих легнал тука.

И ние вървим право пред себе си — на изток — североизток. Ако сме прелетели Нил, сега с всяка стъпка затъваме все по-дълбоко в арабската пустиня.

Не си спомням нищо повече от тоя ден. Спомням си само, че бързах. Бързах не зная към що — към моята гибел. Спомням си също, че вървах с очи към земята, тъй като ми се беше втръснало от миражи. От време на време поправяхме по компаса посоката си. Понякога също се изтягахме малко, за да поотдъхнем. Някъде хвърлих мушамата си, която пазех през нощта. Нищо повече не зная. Спомените ми се свързват само с вечерния хлад. Аз бях също като пясъка и всичко в мене самия бе заличено.

По залез-слънце решаваме да стануваме. Знаем много добре, че трябва още да вървим: тая нощ без вода ще ни доубие. Ала ние носим

с нас платната от парашута. Ако отровата не е от боята, възможно е утре заран да прием. Трябва да разстелем още един път под звездите нашите мрежи за роса.

Ала на север небето тази вечер е чисто от облаци. Ала вятърът е решил да промени дъха си. Променил е и посоката си. Вече ни лъха горещият дъх на пустинята. Това е пробуждането на дивия звяр! Усецам го как ни ближе ръцете и лицето...

Ако вървя още, не ще изтрая и десет километра. За три дни, без да пия, извървял съм повече от сто и осемдесет...

Но тъкмо когато ще спираме, Прево казва:

— Кълна ви се, че това е езеро...

— Вие сте полудели!

— По това време в здрача може ли да бъде мираж? Не отговарям нищо. Отдавна вече отказвам да вярвам на очите си. Може би това не е мираж, но тогава е измислица на нашата лудост. Как може Прево да вярва? Прево упорствува:

— То е на двадесетина минути оттук, ще ида да видя...

Това твърдоглавие ме раздрава:

— Идете да видите, идете да подишате въздух... това е отлично за здравето. Но ако това ваше езеро съществува — да знаете, че е солено. Солено или не, то е дяволско. А свръх всичко не съществува.

С втречени очи Прево вече се отдалечава. Аз ги зная — тия властни привличания! И мисля: „Има такива лунатици, които отиват да се хвърлят право под локомотивите.“ Зная, че Прево няма да се върне. Това замайване от пустинята ще го обсеби и той не ще може да завие обратно. И ще падне малко по-далеч. И ще умрем — и той, и аз. И всичко това има толкова малко значение!...

Не ми се харесва много това равнодушие, което ме обзема. Полуудавен, веднъж усецах същото спокойствие. Но сега го използвам, за да напиша едно предсмъртно писмо, легнал по корем върху камъните. Писмото ми е много хубаво. Много достойно. В него щедро раздавам мъдри съвети. Усецам, препрочитайки го, едно смъртно суетно удоволствие. Ще кажат за него: „Ето едно великолепно предсмъртно писмо! Колко жалко, че е умрял!“

Бих искал също да разбера до какво състояние съм стигнал. Опитвам се да произведа плюнка: от колко часа никак не съм плюл? Нямам вече плюнка. Ако държа устата си затворена — нещо лепкаво

запечатва устните ми. То изсъхва и образува отвън корава ивица. Все пак успявам да гълтам. И очите ми съвсем не са още изпълнени с блясъци. Когато ми се яви това лъчезарно зрелище — ще ми остават още само два часа.

Мръкна. Луната е наедрияла от оная нощ. Прево не се връща. Изтегнат по гръб, разбирам как очевидните неща се налагат. Мярка ми се някаква стара представа. Мъча се да я определя. Аз съм... Аз съм... Аз съм на параход! Отивам в Южна Америка, бях се прострял така върху най-горната палуба. Върхът на мачтата се разхождаше бавно надлъж и нашир посред звездите. Тук липсва мачта, но при все това аз съм на кораб и плувам към някаква цел, която не зависи от моите усилия. Търговци на роби са ме хвърлили вързан върху някакъв кораб.

Мисля за Прево, който не се връща. Ни веднъж не го чух да се оплаква. Това е много добре. Непоносимо ми е да слушам хленчене. Прево е мъж.

А! Ето че маха с лампата си на петстотин метра от мене! Той е загубил дирите си! Аз нямам лампа да му отговоря, ставам, викам, но той не чува...

Втора лампа светва на двеста метра от неговата, трета лампа. Господи, това са група хора, които ме търсят!

Викам:

— Хей!

Но те не ме чуват.

Трите лампи продължават да ме зоват.

Тая вечер не съм луд. Чувствувам се добре. Спокоен съм. Гледам внимателно. Има три лампи на петстотин метра.

— Хей!

Но хората все така не ме чуват.

Тогава ме обзема кратка тревога. Единичната, която изпитах. Ах! Аз още мога да тичам: „Чакайте... Чакайте...“ Те ще се върнат обратно! Те ще се отдалечат, ще търсят другаде, а аз ще падна! Ще падна до прага на живота точно когато се разтваряха прегръдки, за да ме посрещнат!...

— Хей! Хей!

— Хей!

Те ме чуват. Аз се задъхвам, задъхвам се, но пак тичам. Тичам по посока на гласа: „Хей!“, съзирам Прево и падам.

— Ах! Като видях всички тия лампи!...

— Какви лампи?

Това е вярно, той е сам.

Тоя път не изпитвам никакво отчаяние, а само глух гняв.

— Ами вашето езеро?

— Колкото по се приближавах, то се отдалечаваше. Вървах към него половин час. След половин час беше все още много далеч. Но сега съм уверен, че това е езеро...

— Вие сте луд, съвсем луд. Ах! Защо направихте това... Защо?

Какво е направил? Защо го е направил? Иде ми да се разплача от възмущение, а не зная защо съм възмутен. И Прево, задъхан, ми обяснява:

— Тъй ми се искаше да намеря нещо за пиене... Устните ви са толкова побелели!

Ах! Гневът ми се стопява... Прокарвам ръка по челото си, като че се пробуждам, и усещам, че ми е тъжно. И кротко казвам:

— Видях, както виждам вас, видях ясно, без каквато и да е възможна грешка, три светлинки... Казвам ви, че ги видях, Прево!

Прево изпърво мълчи.

— Ех — признава той най-сетне, — тогава сме зле.

Земята бързо лъчеизпуска в тоя въздух без водни пари. Вече е твърде студено. Аз ставам и вървя. Но скоро ме обзема непосилно треперене. Кръвта ми, останала без влага, се движи много лошо и леден студ ме пронизва, който не е само студ от нощта. Челюстите ми тракат и цялото ми тяло подскача. Не мога вече да си служа с електрическата лампичка — дотолкова трепери ръката ми. Никога не съм бил много чувствителен към студ, а сега ще умра от студ — каква странна последица на жаждата!

Изпуснал съм някъде мушамата си, уморен да я нося в жегата. А вятърът постепенно става все по-лош. И аз откривам, че в пустинята няма никакъв заслон. Пустинята е гладка като мрамор. Денем тя не дава никакви сенки, нощем те оставя гол срещу вятъра. Ни едно дърво, ни един плет, ни един камък, който би ме подслонил. Вятърът ме напада като конница в открита местност. Въртя се на колело, за да избягам от него. Лягам, ставам. Легнал или прав, аз съм изложен на тоя леден камшик. Не мога да тичам, нямам вече сили, не мога да избягам от убийците и коленича пред сабята им, скрил глава в ръцете си.

Малко по-късно си давам сметка; ставам и тръгвам право пред себе си, все така треперещ! Къде съм? А! Току — що тръгнах, чух Прево! Неговият зов ме събуди...

Отивам към него, все така раздрусан от това треперене, от това хълцане на цялото тяло. И си казвам: „Това не е от студ. То е друго нещо. Това е краят.“ Останал съм вече съвсем без влага. Толкова много вървах вчера и вчера, когато обикалях сам.

Мъчно ми е да свърша от студ. Предпочитам своите вътрешни миражи. Оня кръст, арабите, лампите. Най-после това почваше да ме интересува. Не обичам да ме шибва камшик — като роб...

Ето че пак коленичих.

Ние носехме малка аптечка. Сто грама чист етер, сто грама спирт 90% и шишенце йод. Опитвам се да изпия две — три глътки етер. Също като че гълтам ножове. После малко спирт, ала той ми свива гърлото.

Издълбавам яма в пясъка, лягам в нея и се покривам с пясък. Само лицето ми се показва отгоре. Прево намира няколко клончета и запалва огън, но пламъците скоро изгасват. Прево не ще да се зарови в пясъка. Предпочита да тропа с нозе. Той греша.

Гърлото ми е все така свито, това е лош признак, ала все пак се усещам по-добре. Усещам се спокоен. Усещам се спокоен — оставил всяка надежда зад себе си. Против волята си пътувам, свързан от търговци на роби, върху палубата на моя кораб, легнал под звездите. Но може би не съм толкова злочест...

Щом не мърдам, не усещам студ. И тогава забравям тялото си, заспало под пясъка. Няма да мърдам и няма вече да страдам. А пък и в действителност човек не страда много... Зад всички тия мъки е оркестрацията на умората и безпаметството. И всичко се превръща в книга с картини, във вълшебна, малко жестока приказка... Току — що вятърът ме гонеше подобно дивеч и за да се отърва от него, въртях се на колело като животно. Сетне мъчно дишах: едно коляно натискаше гърдите ми. Едно коляно. И аз се бяхтех срещу тежестта на ангела. Никога не съм бил сам в пустинята. Сега, когато не вярвам вече на всичко, което ме заобикаля, съсредоточавам се в себе си, притварям очи и не мърдам ресници. Пороят от видения ме отнася — аз чувствавам това — към един спокоен сън: реките се успокояват в гъстотата на морето.

Сбогом на всички, които обичах. Не съм аз виновен, че човешкото тяло не може да изтрае три дни без вода. Не вярвах, че дотолкова съм зависел от кладенците. Не подозирах, че толкова кратка е моята самостоятелност. Смятат, че човекът може да върви право пред себе си. Смятат, че човекът е свободен... Не виждат въжето, което го държи вързан за кладенеца, държи го вързан като пъпната връв за корема на земята. Направи ли крачка повече — умира.

С изключение на вашето страдание аз не жаля за нищо. В края на краищата моят дял беше добрият дял. Ако се върна в живота, ще почна пак същото. Мене ми е потребно да живея. В градовете няма вече човешки живот.

Не е въпрос тук за въздухоплаване. Самолетът не е цел, той е средство. Човек не излага живота си заради самолета. Също така селянинът не оре заради плуга си. Но чрез самолета човек напуска градовете и техните счетоводства и се възвръща към истината на селянина.

Работиш човешка работа и имаш човешки грижи. Във връзка си с вятъра, със звездите, с нощта, с пясъка, с морето. Искаш да надхитриш природните сили. Очакваш зората, както градинарят очаква пролетта. Очакваш приземяването като обетована земя и търсиш своята истина между звездите.

Няма да се окайвам. От три дни вървах, бях жаден, вирах се за дири по пясъка, влагах надеждата си в росата. Искях да се присъединя съм съществата от моята порода, за които бях забравил къде точно живеят на земята. Тия неща са грижи за живите хора. Не мога да не сметна, че те са по-важни, отколкото изборът вечер на някое нощно заведение.

Не проумявам вече тия човешки множества в извънградските влакове, тия хора, които мислят, че са хора, но които всъщност поради някакъв гнет, който те не чувствуват, са се ограничили като мравките да бъдат само това, за което ги използват. С какво запълват, когато са свободни, незначителните си, безсмислени неделни дни?

Веднъж в Русия чух Моцарт, изпълняван в една фабрика. Писах за това. Получих двеста оскърбителни писма. Не се сърдя на ония, които предпочитат мученето. Те нямат понятие от друга песен. Сърдя се на съдържателя на заведенията за мучене. Не обичам да се похабяват хората.

Аз съм щастлив от своя занаят. Чувствувам летището така, както селянинът нивата си. В извънградските влакове чувствувам агонията си съвсем иначе — не както тук! Тук в края на краищата — какъв блясък!...

Не съжалявам за нищо. Играх, загубих. Това е в реда на занаята ми. Ала все пак дишах морския вятър.

Който веднъж е вкусил тая храна — не може да я забрави. Не е ли така, другари? И не е въпросът да живееш опасен живот. Тая формула е много превзета. Бикоборците почти никак не ми харесват. Но опасността обичам аз. Аз знам какво обичам. То е — животът.

Струва ми се, че небето почва да побелява? Изваждам едната си ръка от пясъка. Наблизо е постлано едно платно, пипам го, но то е сухо. Да почакаме още. Росата пада призори. Ала зората се явява, без да намокри платната. Тогава моите размисли се замъгляват и аз се чувам, като си говоря сам:

— Има едно изсушено сърце... едно изсушено сърце... едно изсушено сърце, което съвсем не може да роди сълзи!...

— Да вървим, Прево! Гърлата ни не са се още запушили: трябва да вървим.

---

[1] Във Франция, преди да отведат осъдения на смърт към гилотината, предлагат му пура и голяма чаша ром. — Б.пр. ↑

7.

Той духа — тоя западен вятър, който за деветнадесет часа изсушава човека. Моят хранопровод не е още запушен, но е твърд и ме боли. Усещам вече нещо, което стърже вътре. Скоро ще почне оная кашлица, която са ми описвали и която очаквам. Езикът почва да ми пречи. Но най-важното е, че виждам вече блестящи точки. Когато те се превърнат в пламъци, ще легна.

Вървим бързо. Използуваме хладината на съзоряването. Знаем много добре, че под силното слънце, както се казва, ние не ще можем вече да вървим. Под силното слънце...

Ние нямаме право да се потим. Нито дори да чакаме. Тая хладина е хладина със само осемнадесет на сто влага. Тоя вятър иде от пустинята. И кръвта ни се изпарява под тая коварна и нежна милувка.

Първия ден хапнахме малко грозде. От три дни — половин портокал и половин кифла. С каква плюнка бихме могли да сдъвчем храната си? Ала не изпитвам никакъв глад, изпитвам само жажда. И струва ми се, че отсега нататък усещам вече не толкова жажда, а последиците от жаждата. Закоравяло гърло. Език от гипс. Стържене и ужасен вкус в устата. Тия усещания са нови за мене. Водата без друго би ги излекувала, ала аз нямам никакви спомени, свързани с тоя лек. Все повече и повече жаждата се превръща в болест — и все по-малко и по-малко тя е вече желание.

Струва ми се, че чувствавам вече кладенците и плодовете като мъчителни видения. Забравям лъчезарността на портокала, както, струва ми се, съм забравил онова, което обичам. Забравям може би вече всичко.

Седнахме, но трябва пак да тръгваме. Отказваме се от дълги преходи. След петстотин метра ход падаме от умора. И изтягайки се, аз чувствавам голяма радост. Но трябва отново да се тръгва.

Гледката се променя. Камъните изчезват.

Сега вървим по пясък. Пред нас на два километра има дюни. По тия дюни — петна от ниски храсти. Предпочитам пясъка пред

стоманената броня. Това е жълтата пустиня. Това е Сахара. Струва ми се, че я познавам...

Сега вече не можем да издържим повече от двеста метра.

— Все пак ще вървим поне до ония храсталаци. Това е последният предел. След осем дни, когато ще минем с кола обратно по следите си, за да търсим „Самум“, ще установим, че тоя последен опит е бил от осемдесет километра. Аз, значи, съм извървял вече повече от двеста. Как бих могъл да продължавам?

Вчера вървах без надежда. Днес тия думи са загубили смисъла си. Днес вървим, за да вървим. Както навярно воловете на оран. Вчера мечтаех за рай от портокалови дръвчета. Ала днес за мене няма вече рай. Не вярвам вече, че съществуват портокали.

Не съзирам вече нищо в себе си, освен едно голямо изсушаване на сърцето. Ще падна, но не усещам отчаяние. Не чувствавам дори скръб. Съжалявам за това: скръбта би била сладостна като вода. Човек има състрадание към себе си и сам се жали като приятел. Ала аз вече нямам приятел в света.

Когато ме намерят с изгорели очи, ще си представят, че много съм призовавал и много съм се мъчил. Ала устремите, ала съжаленията, ала нежните страдания — това все пак са богатства. А аз вече нямам богатства. Свежите девойки във вечерта на първото им влюбване изпитват тъга и плачат. Тъгата е сплетена с трепетите на живота. А аз нямам вече тъга...

Пустинята — това съм аз. Аз нямам вече плюнка, но нямам също и сладостните видения, за които бих могъл да стена. Слънцето пресуши в мене извора на сълзите.

И при все това какво става? Лъх на надежда премина над мене като засилващ се вятър над море. Какъв знак разтревожи инстинкта ми, преди да стигне до съзнанието ми? Нищо не се е променило и все пак всичко се промени. Тая пясъчна покривка, тия могили, тия леки петна от зеленина не са вече пейзаж, а сцена. Сцена, още празна, но съвсем приготвена. Поглеждам Прево. Той е обзет от същото внезапно учудване, но и той като мене не проумява това, което изпитва.

Кълна ви се, че нещо ще се случи... Кълна ви се, че пустинята е оживена. Кълна ви се, че тая празнота и това мълчание са потрещени, отколкото някоя безредица на обществено място...

Ние сме спасени — по пясъка има следи!...

Ах, ние бяхме изгубили дирята на човешкия род, бяхме се откъснали от племето, бяхме останали сами в света, забравени от световното човешко движение, и ето че сега откриваме — отпечатани в пясъка — чудодейните нозе на човека.

— Тук, Прево, двама души са се разделили...

— Тук една камила е коленичила...

— Тук...

И все пак ние съвсем не сме още спасени. Чакането не ще ни помогне. След няколко часа не ще могат вече да ни спасят. Почне ли веднъж ходът на жаждата — той е твърде кратък. И гърлата ни...

Но аз вярвам в тоя керван, който се клатушка нейде из пустинята.

Ние продължихме да вървим и изведнъж чух кукуригане на петел. Гийоме ми бе разправял: „Към края вече — чувах сред Андите да пеят петли. Чувах също и влакове...“

В същото време, когато чувам петела, спомням си тоя разказ и си казвам: „Първи очите ми ме измамиха. Без друго това е последица от жаждата. Ушите ми по-дълго удържаха...“ Ала Прево ме хваща за ръката:

— Чухте ли?

— Какво?

— Петела!

— Тогава... Тогава...

Тогава, глупако, несъмнено това е животът...

Имах последна халюцинация: три кучета, които вървят едно след друго. Прево, който също гледаше, не е видял нищо. Но ние и двамата протягаме ръце към тоя бедуин. И двамата се мъчим да извикаме към него с последните сили на гърдите си. И двамата се смеем от щастие!...

Ала нашите гласове не стигат и до тридесет метра. Нашите гласни струни са вече изсушени. Ние си говорим съвсем тихо един на друг и дори не сме забелязали това.

Но ето че бедуинът и камилата му, които се показаха зад могилата, сега бавно — бавно се отдалечават. Може би тоя човек е сам. Някой жесток демон ни го показва и пак го дръпва...

А ние не можем вече да тичаме!

Друг един арабин се показва в профил върху дюната. Ние викаме, но съвсем тихо. Почваме да махаме ръце и имаме чувството, че

изпълваме небето с огромни знаци. Но бедуинът продължава да гледа все надясно...

Ала ето че полека той се завърта примамен на четвърт кръг. В същата секунда, когато се обърне с лице — всичко ще се изпълни. В същата секунда, когато погледне към нас, той ще заличи у нас жаждата, смъртта и миражите. Той се изви на една четвърт — и това вече променя света. Само чрез едно движение на снагата си, само чрез едно извъръщане на погледа си — той твори живот и ми се струва приличен на бог...

Това е чудо... Той върви към нас по пясъка, като бог по морето...

Арабинът само ни погледна. Той натисна с ръце раменете ни и ние му се подчинихме. Ние се простряхме на земята. Тук вече няма нито раси, ни езици, ни различия... Има само тоя беден пустинен скитник, който сложи върху раменете ни ръце на архангел.

Ние чакахме, опрели чело в пясъка. И сега, легнали по корем, с глава в съда за вода, ние прием като волове. Бедуинът се уплашва и непрекъснато ни възпира. Но щом ни пусне, ние отново потапяме цялото си лице във водата.

Вода!

Вода, ти нямаш ни вкус, ни цвят, нито мирис, човек не може да те опише, само те вкусва, без да те проумява. Ти не си необходимост за живота: ти си самият живот. Ти ни произпълваш с удоволствие, което не се обяснява чрез чувствата. С тебе влизат в нас всички сили, от които сме се отказали. Чрез твоята милост в нас бликват всички пресъхнали извори на сърцата ни.

Ти си най-голямото богатство, което съществува в света, и ти си също най-нежното нещо, ти — толкова чиста в лоното на земята. Човек може да умре до един извор с магнезиева вода. Може да умре на две крачки от езеро със солена вода. Може да умре въпреки два литра роса, които съдържат може би някакви соли. Ти съвсем не търпиш примес, не понасяш промените, ти си боязливо божество...

Но ти разливаш в нас щастие, което е безпределно просто.

Колкото за тебе, който ни спаси, ти, Либийски бедуин, ти все пак ще се заличиш завинаги от паметта ми. Аз никога не ще мога да си припомня лицето ти. Но ти си човекът и аз те виждам в образа на всички хора заедно. Ти никога не беше ни виждал и вече ни позна. Ти

си многообичаният брат. И аз, от своя страна, ще те позная във всички човеци.

Ти се яви пред мене, осиян от благородство и доброжелателство, велик господар, който разполага с могъществото да дава вода. Всичките ми приятели, всичките ми врагове вървят към мене, въплътени в теб, и аз нямам вече ни един враг в света.

VIII
XOPATA

1.

За лишен път аз се приближих до една истина, която не можах да разбера. Мислех, че съм загубен, мислех, че съм стигнал до дъното на отчаянието, но щом се примирих с това, познах спокойствието. Изглежда, че в такива часове човек открива сам себе си и става свой собствен приятел. Нищо вече не може да се сравни с това чувство на пълнота, което задоволява в нас не знам каква съществена потребност, не проумявана от самите нас. Предполагам, че Бонафус, който се съсипваше да гони ветрищата, е познал това ясно спокойствие. Гийоме също в своя сняг. Как бих могъл аз да забравя, че заровен до тила в пясъка и задушаван бавно от жаждата, усещах толкова топлина в сърцето си под моята звездна наметка?

Как да насърчим в себе си подобно освобождение? Известно е, че всичко в човека е противоречиво. Осигуряват хляба на някого, за да може да твори, а той заспива, победоносният завоевател се отпуска, великодушният, ако забогатее, става скъперник. Какво значение имат за нас политическите учения, които мислят, че просветяват хората, щом преди всичко не знаем какъв вид човек биха създали. Какъв човек ще се роди? Ние не сме добитъци за угояване и появата на един беден Паскал струва много повече, отколкото раждането на някои безименни успели хора.

Ние не можем да предвиждаме същественото. Всеки от нас е познал най-горещи радости, когато нищо не му е подсказвало това. Те са ни оставили такава тъга по тях, че ние тъгуваме дори за злочестините, ако злочестините са ни позволили да изпитаме такива радости. Срещайки се отново с другарите, всички ние сме изпитвали очарованието дори и на лошите спомени.

Какво знаем ние, освен че има неизвестни условия, които ни оплодяват? Къде се намира истината на човека?

Истината съвсем не е онова, което се доказва. Ако на тая почва, а не на друга портокаловите дървета пускат яки корени и се отрупват с плодове, тая именно почва е истината за портокаловите дървета. Ако тая вяра или тая култура, ако тоя мащаб на стойностите, ако тоя вид

дейност, а не други дават на човека тая пълнота и правят от него благородника, който сам не е подозирал, че е, то значи, че тоя мащаб, тая култура, тоя вид дейност са истината за човека. Логиката? Нека тя сама се оправя, за да даде сметка на живота.

В тая книга споменах неколцина от ония, които като че се подчиняваха на някакво върховно призвание, които биха избрали пустинята или въздушната линия, както други биха избрали манастир; но аз бих изменил на целта си, ако помислите, че искам да ви накарам да се възхищавате най-първо от хората. Онова, което преди всичко заслужава възхищение, то е почвата, която е създала хората.

Призванията несъмнено играят известна роля. Някои се затварят в своите дюкяни. Други неотклонно следват пътя си в необходимата посока: още в историята на детството им се намира зърното на техните устреми, които ще обяснят по-късно тяхната съдба. Ала историята, четена след събитията, мами. Ние намираме тия устреми почти във всички. Ние всички познаваме дребни търговци, които в някоя нощ на корабокрушение или пожар се издигат по-горе от себе си. Те съвсем не се лъжат относно качеството на тяхната пълнота: тоя пожар ще остане паметна нощ в техния живот. Но поради липса на нови случаи, поради липса на благоприятна почва, поради липса на строга вяра те отново заспиват, без да са повярвали в собственото си величие. Разбира се, призванията помагат на човека да се освободи, но еднакво необходимо е да се освободят самите призвания.

Нощи на полети, нощи в пустинята... това са редки случаи, които не са отредени всекиму. И все пак, когато обстоятелствата вдъхновяват, хората проявяват едни и същи потребности. Няма да се отклоня от сюжета си, ако разкажа за една нощ в Испания, която свръх всичко ме научи на нещо. Говорих премного само за неколцина — сега искам да говоря за всички.

Това беше на мадридския фронт, който посетих като репортьор. През оная вечер, в дъното на едно подземно убежище, бях на трапезата на един млад капитан.

2.

Разговаряхме, когато телефонът иззвъня. Почна дълъг разговор: отнасяше се за едно местно нападение, за което комунистическата партия съобщаваше заповедта — едно безразсъдно и отчаяно нападение, което трябваше да завземе в тая работническа окрайнина няколко къщи, превърнати в циментови укрепления. Капитанът сви рамене и се върна при нас: „Първите измежду нас — каза той, — които се покажат...“, след това тикна две чаши коняк към един сержант, който беше при нас, и към мене.

— Ти пръв ще излезеш, заедно с мене — каза той на сержанта. — Пий и върви да спиш.

Сержантът отиде да спи. Събрани около тая маса, ние сме десетина души, които трябва да бдят. В тая добре защитена стая, дето не се процежда никаква светлина, светлината е толкова остра, че аз замижавам. Преди пет минути надзърнах през една бойница. Подигайки парцала, който прикриваше отвора, съзрях, потънали в лунните лъчи, които лееха подземна светлина, развалините на къщи с привидения. Когато спуснах парцала, стори ми се, че изтривам лунния лъч като протекло дървено масло. И досега ми е пред очите картината на синьо-зеленикавите укрепления.

Несъмнено тия войници не ще се върнат вече, но те мълчат от стеснение. Това нападение е заповядано. Черпи се от един човешки запас. Черпи се от един хамбар с жито. Хвърлят се шепа зърна за посев.

И ние прием коняка си. От дясната ми страна играят партия шах. От лявата други се шегуват. Къде съм аз? Един полупиян човек влиза. Той глади четинестата си брада и върти към нас разнежени очи. Погледът му се плъзва върху коняка, извърща се, насочва се отново към коняка, спира умоляващ върху капитана. Капитанът тихичко се смее. Обзет от надежда, човекът също се смее. Лек смях обхваща и останалите. Капитанът премества шишето, в погледа на човека пробягва отчаяние и така се разиграва една детинска игра, нещо като

мълчалив балет, който през гъстия цигарен дим, през умората на безсънната нощ и образа на близкото нападение става сякаш насън.

И ние играем, затворени на топло в дъното на нашия кораб, докато навън експлозиите се удвояват, прилични на удари от морски вълни.

Тия хора ей сега ще се изтръгнат от тяхната пот, от техния алкохол, от мръсотията, в която са чакали — и ще потънат в разлагащите води на бойната нощ. Чувствувам, че са съвсем близо до часа, който ще ги пречисти. Но те още танцуват, докато могат, балета на пияницата и на шишето. Те ще продължават, докато могат, играта на шах. Докато могат, продължават живота. Ала върху лавицата се мъдри един будилник и те са го нагласили да звъни. И той ще иззвъни. Тогава тия хора ще се изправят, ще се стегнат, ще закопчечат коланите. Капитанът ще откачи револвера си. Тогава пияницата ще изтрезнее. Тогава всички, без да бързат, ще поемат през коридора, който възлиза леко наклонен до един правоъгълник, син от лунния зрак. Те ще кажат нещо просто, например: „Мръсно нападение...“ или: „Студено е!“ И след това ще потънат...

Когато удари часът, аз присъствувах при събуждането на сержанта. Той спеше на железен креват в развалините на една изба. И аз го гледах как спи. Струваше ми се, че зная вкуса на този неизмъчван, толкова щастлив сън. Напомняше ми онова първо пътуване за Либия, през което Прево и аз, останали без вода и обречени, можахме, преди още да сме изпитали голяма жажда, да поспим веднъж, само веднъж, цели два часа. Заспивайки, аз имах чувството, че разполагам с удивителна сила: силата да отрека съществуващия свят. Собственик на едно тяло, което още ме оставяше на мира, щом захлупех лицето си в ръце, нищо вече не отличаваше тази моя нощ от една щастлива нощ.

Така сержантът спеше, свит на кълбо, неприличащ на човек, и когато тия, които дойдоха да го събудят, запалиха свещ и я сложиха в устата на едно шише, отначало не съзирах нищо, което да мърда в тая безформена купчина, освен грубите обуца. Грамадни, подковани обуца, обуца на надничар или пристанищен работник.

Тоя човек беше отрупан със сечива за работа, всичко по тялото му беше само сечива: патрондаши, револвери, кожени презрамки, колан. Той носеше самар, хамут, всички неща за впрягане на кон за

тежка работа. В дъното на някоя изба в Мароко човек често вижда воденични камъни теглени от слепи коне. Тук под трепетната и червеникава светлина на свещта също така събуждаха един сляп кон, за да върти своя воденичен камък.

— Ставай, сержант!

Той се размърда бавно, показвайки още съненото си лице и бърбрейки нещо. Но после отново се обърна към стената, не желаейки да се събужда, потъвайки наново в дълбочината на съня, както в покоя на майчината утроба, както в някакви дълбоки води, хващайки се е ръце, които отваряше и затваряше за не зная какви черни водорасли. Трябваше да му разтворим пръстите. Седнахме на леглото му, един от нас прокара леко ръката си под врата му и като се усмихна, подигна тая тежка глава. И това беше също както в приятна топлота на обор, когато, конете кротко се гаят по шиите. „Хе, другарю!“ Не съм виждал през живота си нищо по-нежно. Сержантът направи последно усилие, за да се възвърне в щастливите сънища, за да отрече нашия свят от динамит, изтощение и ледена нощ, но беше твърде късно. Нещо се налагаше, нещо, което идеше отвън. Така неделен ден училищният звънец събужда бавно наказаното дете. То е забравило чина, черната дъска и домашната работа, наложена за наказание. Напразно е сънувало, че играе в полето. Звънецът продължава да звъни и го връща неумолимо към несправедливостта на хората. Като това дете, сержантът малко по малко съживяваше изчерпаното си от умора тяло, това тяло, което той не желаше и което в студа на пробуждането щеше да узнае след малко неприятните болки в ставите, след това тежестта на хамута, след това тежкия път и смъртта. Не толкова смъртта, колкото тая лепкава кръв, в която човек потапя ръцете си, за да се подигне, това мъчно дишане, тоя мраз наоколо; не толкова смъртта, колкото неудобството да умираш. И като го гледах, аз мислех за отчаянието на собственото ми пробуждане, за онова обсебване отново от бремето на жаждата, на слънцето, на пясъка, за онова обсебване отново от бремето на живота, оня сън, който не човек избира.

Но ето че той вече се е изправил и ни гледа право в очите:

— Време ли е?

Сега се появява човекът. Сега вече той се изплъзва от предвижданията на логиката: сержантът се усмихваше! Но какво е това изкушение? Спомням си една нощ в Париж, дето Мермоз и аз,

празнувайки с неколцина приятели не помня каква годишнина, се намерихме призори пред един бар, отвратени, че толкова сме приказвали, че толкова много сме пили, че така безполезно се бяхме изморили. Но виждайки небето, което побеляваше, Мермоз изведнъж ми стисна ръката тъй силно, че усетих ноктите му.

— Видиш ли, по това време в Дакар...

По това време механиците търкат очите си и дръпват покривките от перките, по това време пилотът преглежда метеорологическите сведения, по това време земята е населена само с другари. Небето вече се обагряше, готвеше се един празник, но за другите, постилаха вече покривката за празненство, на което ние не ще бъдем поканени. Други ще вървят по късмета си...

— А тук каква мръсотия... — завърши Мермоз. А ти, сержант, на каква гощавка беше поканен ти, за която струваше да се умре?

Ти вече ми се беше доверил. Беше ми разказал своята повест: дребен счетоводител нейде из Барселона, ти редеше по-рано цифрите, без много да те занимават различните политически групи в отечеството ти. Но един твой другар се записа боец, след това друг, после трети и ти сам, изненадан от това, претърпя странна промяна: твоите занимания започнаха да ти се струват все по-нищожни. Твоите удоволствия, твоите грижи, твоите малки удобства, това бяха вече неща от друга епоха. Там не съществуваше важното. Най-сетне дойде новината за смъртта на един от вас, убит към Малага. Не беше обаче въпрос да отмъстиш за един приятел. Също така и политиката не бе те дълбоко смущавала. И все пак тая новина мина над вас, над вашите ограничени съдби като пристъп на морски вятър. Един другар те беше погледнал тая сутрин:

— Ще вървим ли?

— Ще вървим.

И, вие „тръгнахте“.

Идат ми наум някои образи, за да си обясня тая истина, която ти не можа да превърнеш в думи, но очевидността на която те е направлявала. Когато прелитат дивите патици, те предизвикват любопитни приливи в областите, над които летят. Питомните патици, като че привлечени от голямото триъгълно ято, което лети, се помамват към един необикновен полет. Дивият зов събужда не знам какви остатъци от дивото в тях. И ето че патиците от чифлика се

преобразяват за една минута в прелетни птици. Ето че в тая малка твърда глава, дето се мяркат само скромните образи на блато, на червеи, на кокошарник — се разгъват земните пространства, дъхът на широкия вятър и географията на моретата. Животното не знае, че неговият мозък е достатъчно обширен, за да побере толкова чудеса, и ето го, че пляска криле, не ще жито, не ще червеи, а иска да стане дива патица.

Ала най-много си спомнях за моите газели: аз развъждах газели в Жюби. Там всички развъждахме газели. Затваряхме ги в открито помещение, оградено с летви и мрежа, защото на газелите е потребна течащата вода на ветровете и никое животно не е нежно като тях. Пленени още съвсем малки, те все пак живеят и вземат храна от ръката ви. Оставят се да ги милвате и пъхат влажната си муцунка в свитата ви длан. Вие смятате, че те са опитомени вече. Смятате, че са запазени от непознатата тъга, която гаси безшумно живота на газелите и прави смъртта им най-нежна смърт... Ала дохожда ден, когато ги намирате, обърнати към пустинята, да бодат с малките си рогчета оградата. Те са вече намагнитени. Те не знаят, че бягат от вас. Изпиват млякото, което сте им занесли. Оставят се да ги милвате още, мушват още по-нежно муцунката си в дланта ви... Но щом ги оставите, виждате, че след като попрепускат малко като в някакъв щастлив галоп, те отново отиват до оградите. И ако не се намесите, ще останат така, докато умрат, без дори да са борят, навели шия срещу оградата, като само я натискат с рогчетата си. Дали е любовният сезон, или само потребността да препускат до задъхване? Те не знаят. Очите не са били прогледнали още, когато са ги пленили. Те не знаят нищо за свободата сред пясъците, нито за мириса на мъжкото животно. Но вие сте много по-умни от тях. Това, което търсят те, вие го знаете, това е широкият простор, в който те ще се осъществят. Те искат да станат газели и да танцуват своя танц. Със сто и тридесет километра в час те искат да опознаят праволинейния бяг, насечен с внезапни скокове, като че туктаме из пясъка бликат пламъци. Малко важат чакалите, ако истината за газелите е да усетят страха, който единствен ги принуждава да надминават себе си и изтегля от тях най-високите скокове. Какво значение има лъвът, ако истината за газелите е да бъдат разпрани от нокти под слънцето! Вие ги гледате и мислите: те са обхванати от носталгия. Носталгията е желание за нещо, което никой не знае...

Предметът на желанията съществува, ала няма никакви думи, за да се изрази.

А нам, какво ни липсва нам?

Какво намери ти тук, сержант, което ти донесе чувството, че не мамиш вече съдбата си? Може би тая братска ръка, която дигна твоята спяща глава, може би тая нежна усмивка, която не жалеше, но споделяше? „Хей, другарю...“ Да жалиш, това е все пак да бъдете двама. Това е все пак да има отделни хора. Но има висота на отношенията, дето признателността, както и милосърдието губят смисъл. Там човек въздъхва като освободен затворник.

Ние познахме това единение, когато преминахме с два самолета Рио де Оро, който не беше още завладян. Никога не съм чул претърпелият бедствие да благодари на своя спасител. Най-често дори ние се нагрубяваме, когато при уморителното прехвърляне на пощата от един самолет на друг, вадим чувалите: „Мръсник! Ти си виновен, че се приземих принудително, с тоя твой бяс да летиш на две хиляди метра точно срещу противни въздушни течения! Ако ме беше следвал по-ниско, щяхме да бъдем вече в Порт-Етиен!“ И другият, който излагаше живота си, се чувствуваше посрамен, че е мръсник. И за какво ли всъщност бихме му благодарили? Той също имаше право на нашия живот. Ние бяхме клони от едно и също дърво. И аз се гордеех с тебе, с тебе, който ме спаси!

Защо би трябвало да те жали, сержант, оня, който те изпращаше към смъртта? Вие се излагахте на опасности едни за други. В тая минута се стигаше до оная общност, която няма нужда от никакъв език. Аз разбрах твоето заминаване. Макар и да си бил беден в Барселона, самотен може би след работа, ако и да е нямало подслон за тялото ти, тук ти изпитваше чувството, че осъществяваш себе си ти се приобщаваше с вселената; и ето че ти, парият, беше приет чрез обич.

Не ща да зная искрени ли бяха, или не, логични, или не гръмките думи на политиците, които може би бяха посели това зърно в тебе. Но ако те можаха да ти въздействуват така, както при сеитбата, то беше затуй, че тая сеитба отговаряше на твоите нужди. Ти си единственият съдия. Само почвата разпознава житото.

3.

Само когато сме свързани с нашите братя от една обща цел и която е извън нас, само тогава ние дишаме и опитът ни показва, че да обичаме — съвсем не значи да се гледаме един друг, но да гледаме заедно в една и съща посока. Не са другари ония, които не се свързват с едно и също въже, когато се изкачват към един и същ връх, на който отново се срещат. Ако не е така, защо изпитваме, дори в тоя век на удобството, такава пълна радост да споделяме последните си запаси от храна в пустинята? Колко струват срещу това предвижданията на социолозите? Всички измежду нас, които познават голямата радост на спасяванията при нещастие със самолет в Сахара, знаят, че всяко друго удоволствие е нищожно.

Затова може би днес светът започва да пука около нас. Всеки се унася в някоя вяра, която му обещава пълнота на неговото проявяване. Всички ние под най-противоречивите думи изразяваме едни и същи устремии. Различаваме се в методите, които са плодовете на нашите разсъждения, но не и в целите: те са еднакви.

Щом е така, нека не се учудваме. Тоя, който не е подозирал неизвестното, спящо в него, но е усетил, че то се пробужда един — единствен път в някакво подземие на анархисти в Барселона поради самопожертвуванието, поради взаимната помощ, поради мъртвешкия образ на справедливото възмездие, тоя човек ще знае вече само една истина: истината на анархистите. И онзи, който веднъж е караулил, за да охранява тълпа коленичили, изплашени млади монахини в манастирите на Испания, той пък ще умре за църквата.

Ако бихме споменали на Мермоз, когато той летеше към чилийските склонове на Андите със своята победа в сърцето, ако бихме му споменали, че се мами и че едно търговско писмо не струва може би той да излага живота си, Мермоз би ви се изсмял. Истината, това е човекът, който се раждаше в него, когато той летеше над Андите.

Ако искате да убедите оногова, който не отрича войната, че войната е ужасна, не се отнасяйте с него като с варварин: преди да го

съдите, опитайте се да го разберете.

Помислете за оня офицер от юг, който командуваше през време на войната в Риф един преден пост, врязан като клин между две планини в размирните области. Една вечер той приемаше парламентьори, слезли от планините на запад. Пиеха чай, както се полага, когато избухна престрелка. Племената от планините на изток нападнаха поста. Капитанът поиска да изпрати неприятелските парламентьори, за да отиде да се бие, но те му отговориха: „Днес ние сме твои гости. Бог не позволява да те оставяме...“ И те се присъединиха към войниците, спасиха поста, после наново се покатериха към своето орлово гнездо. Ала в навечерието на деня, когато на свой ред те пък се готвеха да нападнат капитана, изпратиха при него хора.

— Оная вечер ние ти помогнахме...

— Вярно...

— Ние изгърмяхме заради тебе триста куршума...

— Вярно.

— Справедливо е да ни ги върнеш.

И истински благородник, капитанът не можеше да използва изгодата, която би имал от тяхното благородство. Той им върна куршумите, които те щяха да употребят срещу него.

Истината за човека е онова нещо, което създава от него човек. Когато някой е познал това достойнство на отношенията, тая честност в играта, взаимната почит, която задължава с цената на живота, и като сравни това възвисяване, до което е стигнал, с посредственото добродушие на демагога, който изразява братството си към същите араби с потупване по раменете, ласкаейки ги, като същевременно ги унизява, тоя човек, ако спорите с него, ще изпита към вас само една почти презрителна жалост. И ще има право.

Но вие също тъй ще бъдете прав да мразите войната.

За да разбираш човека и неговите нужди, за да проумееш онова, което е съществено в него, не трябва да се противопоставят една на друга очевидностите на вашите истини. Да, вие имате право. Всички вие имате право. Логиката доказва нагледно всичко. Прав е дори оня, който стоварва световните беди върху гърбавите. Ако обявим война на гърбавите, бързо ще свикнем да се въодушевяваме. Ще отмъщаваме за

престъпленията на гърбавите. Защото и гърбавите наистина вършат престъпления.

За да се опитаме да отделим това съществено нещо, трябва да забравим за миг различията, които, щом човек ги приеме, влекат след себе си цял коран от непоклатими истини и един фанатизъм, който произтича от тях. Могат да се разпределят хората — на хора отдясно и на хора отляво, на гърбави и негър бави, на фашисти и демократи, и тези различия са неоспорими. Ала истината, вие знаете това, истината е нещо, което опростява света, а не което създава хаос. Истината е езикът, чрез който всемирното се отделя от всичко останало. Нютон съвсем не е „открил“, също както се разрешава някой ребус, закона, който дълго време е бил неизвестен, Нютон извърши едно творческо дело. Той създаде човешки език, който може да изрази едновременно падането на ябълката в една градина и възлизането на слънцето. Истината съвсем не е това, което се доказва, а онова, което опростява нещата.

Каква полза да се спори около идеологиите? Ако от една страна всички се доказват, всички също тъй си и противоречат и подобни спорове са гибелни за спасението на човека. Защото човекът вредом около нас има едни и същи потребности.

Ние искаме да бъдем освободени. Онзи, който забива мотиката, иска да даде смисъл на тоя удар с мотика. И ударът с мотика на каторжника, който унижава каторжника, съвсем не е същият удар с мотика на онзи, който изследва земята, ударът, който възвисява тоя изследовател. Каторгата съвсем не е там, където се копае.

Тя не е ужас от материално естество. Каторгата е там, дето ударите с мотика нямат смисъл, дето те не свързват оня, който копае, с общността на хората.

А ние искаме да се изтръгнем от каторгата.

В Европа има двеста милиона хора, които нямат никакво съзнание и биха искали да се родят като хора. Индустрията ги е изтръгнала от езика на селските поколения и ги е затворила в огромни гета, които приличат на станции за бракуване, задръстени от черни вагони. От дъното на тия работнически селища те искат да бъдат събудени.

Има също така други, вкопчени от машинизма на всички занаяти, хора, на които са забранени радостите на пионера, религиозните

радости, радостите на учения. Смятаха, че за да могат да израснат, достатъчно е да ги облекат, да ги хранят, да задоволяват всичките им нужди. И постепенно създадоха от тях дребния буржоа на Куртелин, селския политик, затворения за вътрешен живот техник. Учат ги добре, но не ги издигат духовно. Има едно жалко схващане за културата — това, че тя се основава върху помненето на формулите. Един лош ученик от курс по висша математика знае повече формули върху природата и законите, отколкото Декарт и Паскал. Способен ли е той на същите духовни възможности?

Всички повече или по-малко неясно изпитват нуждата да се родят. Но има разрешения, които мамят. Несъмнено хората могат да се оживят, като се облекат в униформа. Тогавата те ще пеят своите военни песни и ще разчупват другарски хляб си. Те ще намерят онова, което търсят — вкуса на всемирното. Но от този хляб, който им се дава, те ще умрат.

Можем да изкопаем дървените идоли и да възкресим старите митове, които, така или иначе, оставиха своите доказателства. Можем да възкресим пангерманизма и римската империя. Можем да зашеметим германците с опиянението, че са германци и съотечественици на Бетховен. Можеш да опиваш с това всичките — до последния черноработник. То несъмнено е по-лесно, отколкото да създадеш от последния черноработник един Бетховен.

Но подобни идоли са месоядни идоли. Оня, който умира за напредъка на познанията или за изцеленията на болестите, служи на живота, макар и същевременно да умира. Може би е хубаво да умреш за разширяването на една територия, но днешната война разрушава онова, което мисли, че закриля. Днес вече не е въпрос да се пожертвува малко кръв, за да се съживи цялата раса. Откак войната се води със самолет и иприт, тя не е нищо повече от една кървава хирургия. Всеки се настанява в заслон зад циментова стена, всеки поради липса на по-добро хвърля нощ след нощ ескадрили, които торпилират другия в неговите вътрешности, хвърлят във въздуха жизнените му центрове, парализират неговото производство и размяна. Победата е на онзи, който ще изгние последен. Ала двамата противници изгниват едновременно.

В един свят, станал пустиня, ние жадуваме да намерим другари: вкусът на другарски разчупения хляб ни кара да приемем добрите

страни на войната. Ала за да намерим топлотата на съседните рамена в един поход към една и съща цел, съвсем не е потребна войната. Войната ни измамва. Омразата не прибавя нищо към възторга на устрема.

Защо да се ненавиждаме? Ние сме сдружени, поне-, сени от една и съща планета, екипаж на един и същ кораб. И ако е добре, че цивилизацията се противопоставят една на друга, за да подкрепят новите синтези, чудовищно е да се разкъсват помежду си.

Щом за да се освободим, е достатъчно да си помогнем за осъзнаване на една цел, която ни свързва едни с други, нека търсим целта, която свързва всинца ни. Когато преглежда, хирургът не чува стенанията на оня, когото преслушва: чрез него той търси да излекува човека. Хирургът говори на световен език. Също така физикът, когато наблюдава тия почти божествени уравнения, чрез които долавя едновременно и атома, и мъглявините. И така е за всички — дори до най-обикновения овчар. Защото оня, който скромно бди под звездите над няколко овце, ако осъзнае своята роля, ще види, че е нещо повече от служител. Той е часовой. А всеки часовой е отговорен за цялото владение.

Мислите ли, че тоя овчар не иска да се осъзнае? На мадридския фронт посетих едно училище, настанено на петстотин метра от окопите, върху един хълм зад малка каменна стена. Един ефрейтор преподаваше там ботаника. Късайки с ръце крехките части на един мак, той привличаше към себе си брадати поклонници, които се измъкнаха от околната кал въпреки снарядите и възлизаха при него като на поклонничество. Щом се нареждаха около ефрейтора, те го слушаха, насядали по куртки, подпрели глави на ръка. Те свиваха вежди, стискаха зъби, не разбираха много нещо от урока, но бяха им казали: „Вие сте животни, вие едва сте излезли от вашите дупки, трябва да настигнете човечеството!“ И те бързаха да го настигнат със своите тежки стъпки.

Когато осъзнаем ролята си, макар и да е най-незначителна, само тогава ще бъдем щастливи. Само тогава ще можем да живеем в мир, защото това, което дава смисъл на живота, дава смисъл и на смъртта.

Тя е тъй сладостна, щом е в реда на нещата: така старият провански селянин в края на своето царуване предава за пазене на синовете си своя имот от кози и маслинови дървета, за да ги предадат

те пък, от своя страна, на синовете на своите синове. В един селски род човек умира само наполовина. Всяко съществуване се пуква като шушулка и на свой ред хвърля семената си.

Бях веднъж заедно с трима селяни до смъртното легло на майка им. И естествено това беше мъчително. За втори път се прерязваше пъпната връв. За втори път се развързваше един възел: възелът, който съединява едно поколение с друго. Тия трима синове се виждаха сега сами, принудени от днес нататък да се учат на всичко, лишени от семейната трапеза, дето се събират в празнични дни, лишени от полюса, в който всички те се съединяваха отново. Но аз откривах също в това скъсване, че животът може да бъде даден и втори път. Тия синове също ще бъдат начало на нишката, център на събирания и патриарси до часа, когато на свой ред ще предадат управлението на малките, които играят сега на двора.

Гледах майката, стара селянка със спокойно и сурово лице, със стиснати устни, лице, превърнато в каменна маска. И в него разпознавах лицето на синовете. Тая маска е послужила за отпечатване на тяхната маска. Това тяло е послужило за отпечатване на тези тела, на тия хубави човешки образци. А сега тя лежеше сломена, но като черупка, от която са извадили плода. На свой ред синове и дъщери със своята плът ще отпечатат малки хора. Не се умира в чифлика. Майката умря, да живее майката!

Скръбен, да, но толкова е прост тоя образ на рода, който изоставя по пътя си една по една хубавите си смъртни останки с бели коси, вървейки през всички свои преobraжения към не знам каква истина.

Ето защо тая вечер погребалният звън на малкото полско село ми се стори натежнял не от отчаяние, а от скрита и нежна бодрост. Камбаната, която чествуваше със същия глас погребенията и кръщенията, още веднъж известяваше преминаването от едно поколение в друго. И човек изпитваше голямо спокойствие, чувайки да се възпява бракосъчетанието на бедната старица със земята.

Това, което се предаваше така от поколение на поколение, с бавния напредък на израстващото дърво, то беше животът, но беше също така и съзнанието. Какво тайнствено възлизане! По едно чудо ние сме произлезли от разтопена лава, от звездна каша, от една поникнала/ клетка и постепенно сме се издигнали дотам да пишем кантати и да изчисляваме тежестта на млечните пътища. Майката

съвсем не беше предала само живота: тя беше научила синовете си на един език, тя им бе поверила бавно събираните през векове знания — духовното наследство, което тя самата бе получила за пазене, тоя малък дял от традиции, от схващания и легенди, които са разликата, отделяща Нютон или Шекспир от пещерните хора.

Това, което усещаме, когато сме гладни, но с оня глад, който тласкаше под изстрелите испанските войници към урока по ботаника, който тласна Мермоз към Южния Атлантически океан, който тласка друг към неговата поема, то е, че битието съвсем не е завършено и че трябва да осъзнаем сами себе си и света. Трябва нощем да спускаме мостчета. Не знаят това само ония, които създават мъдростта си от равнодушие, което те смятат егоистично; ала всичко отрича тая мъдрост! Другари, мои другари, вие сте ми свидетели: кога сме се чувствували щастливи?

4,

И ето че на последната страница на тая книга аз си спомням за ония остарели чиновници, които ни служеха за свита призори при първото пренасяне на пощата, когато ние се приготвихме да се превърнем в хора, след като бяхме имали щастието да бъдем избрани за това. А те приличаха на нас, но съвсем не разбираха, че са гладни.

Мнозина такива още са оставени да спят.

Преди няколко години, през време на едно дълго пътуване с влак, поисках да обиколя това свое подвижно отечество, в което за три дни бях пленник на тоя шум, подобен на търкаляни от морето камъни, и станах. Към един часа заранта минах надлъж през целия влак. Спалните вагони бяха празни. Вагоните на първа класа също бяха празни.

Ала вагоните от трета класа бяха прибрали стотици поляци работници, които напускаха Франция и пътуваха към тяхната Полша. Минавах през коридорите, прескачайки през тела. Спрях се да ги погледам. Изправен под нощната лампа, видях в тоя вагон без преградки, който приличаше на многолюдно помещение, лъхашо на казарма или участък, цяло множество — неясно и разклатено от движението на бързия влак. Множество, потънало в лоши сънища и запътено към нищетата. Големи бръснати глави върху дървените скамейки. Мъже, жени, деца, всички се обръщаха отдясно наляво като нападнати от шумовете и друсанията, които ги заплашваха в тяхната забрава. Те не бяха приютени дори от един спокоен сън.

И стори ми се, че те са загубили наполовина качеството си на хора, тласкани от единия край на Европа до другия от стопанските ветрове, откъснати от тяхната малка къща в департамента Нор, от микроскопичната градинка, от трите саксии здравец, които бях видял някога по прозорците на полските миньори. Те бяха напъхали само кухненски прибори, завивки и пердета в лошо свързани и полуизтърбушени пакети. Но всичко, което бяха галили и на което се бяха радвали, всичко, което бяха успели да отгледат през четири — петте години живот във Франция — котката, кучето и здравеца, —

трябваше да го пожертвуват и сега носеха със себе си само тая кухненска посъдина.

Едно дете сучеше от майка си, която беше тъй уморена, че изглеждаше заспала. В безсмислието и безредието на това пътуване животът се предаваше от един на друг. Погледнах бащата. Тежък, гол череп, като че вкаменен. Снага, прегъната в неудобен сън, затворена в неудобни дрехи, снага от буци и хлътнатини. Човекът приличаше на къс глина. Така нощем останките от корабокрушение, които нямат вече никаква форма, лежат по пейките на складовете. Помислих: проблемата съвсем не е в тая нищета, в тая мръсота, нито в грозотата. Но същият тоя мъж и същата тая жена са се запознали някога и мъжът без друго се е усмихнал на жената, без друго той ѝ е донесъл след работа цветя. Свенлив и несръчен, той е треперел може би, че ще бъде отхвърлен. Ала жената от естествено кокетство, жената, уверена в своята прелест, е поискала може би да го потревожи. А той, който днес е само една машина за копане или за чукане, е чувствувал в сърцето си сладостната мъка. Загадъчното е там, че те са се превърнали в тия късове глина. През каква страшна мелница са минали те, белязани вече от нея като от преса? Едно остаряло животно запазва все пак своята грациозна осанка. Защо тая хубава човешка глина е похабена?

И аз продължих пътешествието си сред тоя народ, чийто сън беше неспокоен като публичен дом. Смътен шум се носеше, шум от дрезгаво хъркане, от тъмни жалби, тропот от грубите обуца на ония, които се обръщат, изтръпнали от една страна на друга. И постоянно, под сурдинка, тоя несвършващ припев на камъни, търкаляни от морето.

Седнах срещу една двойка. Между мъжа и жената детето бе успяло да си направи малко място и спеше, но се обърна в съня си и под светлината на нощната лампичка видях лицето му. Ах, какво чудесно лице! Тая двойка беше родила нещо като златен плод. Тия дрипи бяха родили това сполучливо съчетание на прелест и изящество. Наведох се над това гладко чело, над тия сладки устни и си казах: ето едно лице на музикант, ето Моцарт като дете, ето едно хубаво обещание на живота. Малките приказни принцове съвсем не бяха похубави от него; закриляно, заобиколено с грижи, отглеждано с внимание, какво ли не би могло да стане то! Когато в градините се ражда някоя роза, всички градинаря се вълнуват. Отделят розата от

другите, отглеждат розата, пазят я, грижат се за нея. Ала за хората няма никакъв градинар. Тоя Моцарт-дете ще бъде белязан като другите от пресата. Моцарт ще има като най-висша радост гнилата музика на вонящите кафенета с оркестри. Моцарт е осъден.

И аз се върнах в моя вагон. Казвах си: тия хора почти не се измъчват от своята участ. И съвсем не е милосърдието, което пък измъчва мене. Не е въпрос да се разнежва човек от една вечно отворена рана. Ония, които я носят, не я чувствуват. Тук сякаш не отделната личност е ранена, а целият човешки род е оцетен. Аз почти не вярвам в милосърдието. Онова, което ме гнети, е гледището на градинаря. Онова, което ме гнети, съвсем не е тая нищета, в която в края на краищата човек се нагласява тъй добре, както и в мързела. Цели поколения на източните народи живеят в мръсотия и това им е приятно. Онова, което ме гнети, безплатните обеда съвсем не го изцеряват. Онова, което ме гнети, не са нито тия хлътнали гърди, нито тия буци по тялото, нито тая грозота. То е във всеки от тия хора частицата от един убит Моцарт.

Единствен духът, когато дъхне върху глината, може да сътвори човека.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.